

*LUCIDA
INTERVALLA*

PRILOZI ODELJENJA ZA
KLASIČNE NAUKE

BR. 38

FILOZOFSKI FAKULTET
U BEOGRADU
2009.

Lucida intervalla – Prilozi Odeljenja za klasične nauke
Periodično izdanje Filozofskog fakulteta u Beogradu
ISSN 1450-6645
Izlazi jedanput godišnje

Uredništvo

Marjanca Pakiž (gl. i odg. urednik),
Aleksandar Loma, Vojin Nedeljković, Boris Pendelj, Divna
Soleil, Dragana Dimitrijević, Nenad Ristović, Sandra
Šćepanović, Dejan Matić (Najmingen, Holandija),
Daniel Marković (Sinsinati, SAD)

Prelom

Svetislav Bajić

Adresa

Čika-Ljubina 18-20, 1000 Beograd
tel. +381 11 2639 628

Žiro račun

840-1614666-19, s pozivom na broj 0302

Na osnovu mišljenja Ministarstva nauke
(413-00-1080/2002-01)
ova publikacija oslobođena je plaćanja opšteg poreza na
promet, shodno čl. 11 st. 7 Zakona o porezu na promet.

Izdavanje ovog broja finansijski je podržalo
Ministarstvo vera Republike Srbije

Jovana Ninković
 Filozofski fakultet, Beograd

Prilog izučavanju imenskih složenica kod Euripida

Apstrakt: Rad pruža pregled imenica i pridjeva kod Euripida složenih od imeničkih i pridjevskih članova, analizira njihovu strukturu i osobine kompozicionih članova u kontekstu opšte tipologije indoevropskih složenica, zatim izdvaja produktivne obrasce tvorbe i osobenosti u literarnom karakteru složenica, naročito onih posvjedočenih samo kod Euripida.

Ključne riječi: Euripid, imenske složenice, tipologija, tatpuruṣa-, karmadhāraya-, bahuvrīhi, literarna upotreba i originalnost složenica.

Abstract: The paper deals with Euripides' compound nouns and adjectives, composed of nouns or adjectives as members. An overview of such nominal compounds arranged by the formal criterion is given and their structure is described according to morphological rules. The analysis then turns to syntax and semantics issues, their interplay and classification concerns. In attempt to determine the specifics in poetic character of Euripides' compounds of this type, prior and contemporary literary use is cited for every example and more notable instances of compounds that are found only in Euripides are discussed in the context.

Keywords: Euripides, nominal compounds, classification, tatpuruṣa-, karmadhāraya-, bahuvrīhi, literary use and originality of compounds.

Predmet ovog rada su imenice i pridjevi kod Euripida složeni od imeničkih i pridjevskih članova. Korpus je definisan strukturom, odnosno vrstom riječi kojoj pripada složenica, te vrstom riječi kojoj pripadaju njeni dijelovi, a razmatranje će pored strukturalnog obuhvati sintaktički i semantički aspekt¹. Na posletku bi trebalo da cjelovitijoj slici doprinese uvid u literarni karakter sabranih imenskih složenica, odnosno način na koji literarna upotreba utiče na osobine složenih imenica i pridjeva.

Od opštih priručnika koji se bave složenicama u grčkom jeziku još uvijek se ističe Debrunerov (DEBRUNNER 1917). Posebne studije² su raznovrsne, sežu od onih koje ispituju složenice u kontekstu stila pojedinih pisaca do radova koji obrađuju određen tip, odliku ili problem, često u okviru uporednih indoevropskih istraživanja. Brajtenbah (BREITENBACH 1933) se

1 Za tipologiju složenica vidi Appendix.

2 Za pregled vidi članak Meissner and Tribulato, Nominal composition in Mycenaean Greek, Transactions of the Philological Society, Volume 100:3 (2002), p. 290.

podrobno pozabavio jezičkom analizom Euripidovih lirskih partija, pa tako i složenicama koje se u njima javljaju. U odjeljku 4.1 posvetili smo osobitu pažnju njegovom radu. Studije usredsređene na Euripidove složenice mahom su starije³ od pomenute Brajtenbahove i nažalost nama nedostupne, ponešto o njihovim rezultatima možemo naslutiti posredno, preko Brajtenbaha i članaka koji se na njih oslanjaju ili kritički osvrću.

Složenice su sakupljene na osnovu rječnika *A Concordance to Euripides* (ALLEN, ITALIE 1970), a korišćeni su Euripidovi tekstovi iz digitalne zbirke *Thesaurus Linguae Graecae* (v. literaturu za TLG bibliografski kanon). Premda se oba djela ne oslanjaju uvijek na ista kritička izdanja, odstupanja bitna za naš predmet su malobrojna i tamo gdje se javljaju biće naznačena.

1. Pregled složenica

Imeničke i pridjevske složenice, odvojeno grupisane, izložene su po strukturnim tipovima u alfabetnom nizu. U *kurziovu* su složenice koje se pojavljuje u lirskim dijelovima, kada su zastupljene i u lirskim i u dijaloškim partijama, dodata je zvjezdica (*kurzio**). Uz njih su navedeni pridjevi i imenice od kojih su obrazovani kompozicioni dijelovi, te prevod složenice (uključuje uglavnom samo osnovna i za raspravu relevantna značenja). Iza imenica slijedi član, iza pridjeva broj oblika. U četvrtoj koloni naznačeno je da li se složenica javlja u starijim ili savremenim djelima. Među složenicama koje ne zatičemo prije Euripida, razlikujemo one koje su u upotrebi kasnije i one koje su karakteristične samo za Euripida. Upotrebljene žanrovske odrednice u toj koloni odnose se na preovlađujuću upotrebu složenica zaključno sa Euripidovim vremenom. Ne pretenduju da budu opšta kvalifikacija, obrazovane su u kontekstu sagledavanja stvaralačkog u Euripidovoj leksici i otud ih interesuje samo do tog momenta izgrađen karakter riječi. U slučaju dramskih pisaca dodato je u zagradi slovo „l“/„d“ za složenice koje se javljaju samo u lirskim/dijaloškim partijama ili oznaka „fr“ za metrički nesiguran fragment, a kada ime stoji samo, to znači da postoji i dijaloška i lirska upotreba. U označavanju strukturnih tipova „I“ upućuje na imenički član, „P“ na pridjevski član, zagrada „[]“ odvaja složenu tvorbenu osnovu od derivacionog sufiksa.

3 Eduard Williger, *Sprachliche Untersuchungen zu den Komposita der griechischen Dichter des 5. Jahrhunderts*, Göttingen 1928; Gustav Meyer, *Die stilistische Verwendung der Nominalkomposition im Griechischen*, Leipzig 1923; Friedrich Römheld, *De epithetorum compositorum apud Euripidem usu et formatione*, Gießen 1877; Carl Rieck, *De adjectivorum compositorum usu Euripideo*, Neu-Strelitz: Gymnasium Carolinum 1877.

1.1 Imenice

1.1.1 Tip I+I

1.	ἀνθρωποδαίμων	ό/ή	prvi put kod Euripida	ἄνθρωπος	ό	δαίμων, ονος	ό	čovjek-bog, oboženi čovjek
2.	βούσταθμον	τό	Sofokle (I)	βούς, βοός	ό/ή	σταθμόν	τό	staja za goveda
3.	βούσταθμος	ό	samo kod Euripida	βούς, βοός	ό/ή	σταθμός	ό	staja za goveda
4.	δημογέρων	ό	epika	δήμος	ό	γέρων, οντος	ό	narodni starješina
5.	δορύξενος	ό/ή	Eshil, Sofokle	δόρυ, δόρατος	τό	Ξένος	ό	saveznik
6.	θηραγρευτής	ό	prvi put kod Euripida	θήρ, θηρός	ό/ή	ἀγρευτής, ού	ό	lovac
7.	ίπποβουκόλος	ό	Sofokle (fr.)	ίππος	ό	βουκόλος	ό	konjušar
8.	ίππόδεσμα	τά	prvi put kod Euripida	ίππος	ό	δεσμός, pl. Δεσμά	ό	uzde
9.	ίππόδρομος	ό	proza (Herodot)	ίππος	ό	δρόμος	ό	trkalište za konje, utrka konja
10.	ίππόστασις*	ή	prvi put kod Euripida	ίππος	ό	στάσις, εως	ή	staja za konje
11.	κυνώπιης, ου	ό	epika	κύων, κυνός	ό/ή	ᾠψ, ᾠπός	ή	bestidnik
12.	ναοφύλαξ, ακος	ό	Sofokle (d)	ναός	ό	φύλαξ, ακος	ό/ή	čuvar hrama
13.	ναύκληρος	ό	Sofokle	ναύς	ή	κάρα (κλήρος, ό)	τό	gospodar lađe, kapetan
14.	ναύσταθμον	τό	proza	ναύς	ή	σταθμόν	τό	luka, sidrište
15.	νεκροθήκη	ή	samo kod Euripida	νεκρός	ό	θήκη	ή	kovčeg, grobnica
16.	οινάνθη	ή	horska lirika: Pindar, Sofokle (I)	οἶνος	ό	ἄνθη (ἄνθος, τό)	ή	plod čokota
17.	οἰωνόμαντις	ό	prvi put kod Euripida	οἰωνός	ό	μάντις, εως	ό	prorok koji tumači let i glas ptica
18.	πατράδελφος	ό	prvi put kod Euripida	πατήρ, πατρός	ό	ἀδελφός	ό	stric

Lucida Intervalla 38

19.	στασιωρός	ό	samo kod Euripida	στάσις, εως	ή	οὔροσ ὄρ(ρ)ος	ό	čuvár obora
20.	στρατόπεδον*	τό	Eshil (I); proza	στρατός	ό	πέδον	τό	tabor, utvrda
21.	χειρωναξ	ό	Sofokle; proza	χείρ, χειρός	ή	ἄναξ, ἄνακτοσ	ό	zanatlija
22.	χρυσοφύλαξ, ακοσ	ό	proza	χρυσός	ό	φύλαξ, ακοσ	ό	čuvár zlata
23.	ψευδόμαντις	ό/ή	Eshil, Sofokle	ψευδος, εοσ	τό	μάντις, εωσ	ό	lažni prorok

1.1.2 Tip P+I

24.	αινόπαρις	ό	horska lirika; Alkman	αίνος	3	Πάρις	(ό)	nesrečnik poput Parisa
25.	ἄκροθίνιον*	τό	proza	ἄκροσ	3	θίνιον	τό	gornje od hrpe, provina
26.	ἄκροκόρινθοσ	ό	Sofokle; proza	ἄκροσ	3	Κόρινθοσ	ό/ή	korintska tvrđava
27.	ἄκρόπολις	ή	proza	ἄκροσ	3	πόλις, εωσ	ή	gornji grad, tvrđava
28.	καλλικόμας	ό	epika	καλόσ	3	Κόμη	ή	uvojak, pletenica
29.	μεσάγκυλον	ό	prvi put kod Euripida	μέσοσ	3	ἀγκύλη	ή	koplje sa remenom
30.	ὄμεννέτησ*	ό	Sofokle	ὄμοσ	3	ἐννέτησ	ό	supružnik
31.	ὀμόδουλοσ	ό	proza	ὀμοσ	3	δοῦλοσ	ό	drug u ropstvu
32.	παλαιομάτωρ	ή	samo kod Euripida	παλαιός	3	ματήρ, ἥροσ	ή	pramati
33.	πανήγουρις (πανᾶγουρις)	ή	Arhiloh, Eshil, Pindar, proza	πᾶσ	3	ἄγουρις, ιοσ	ή	opšti zbor
34.	ταχύπλουσ	ό	prvi put kod Euripida	ταχύσ	3	πλοῦσ	ό	brza plovidba

1.1.3 Tip [I/P+I/P] + sufiks

35.	γλωσσαλγία	ή	prvi put kod Euripida	γλώσσα	ή	ἄλγος, εος	τό	brbljivost
36.	κακανδρία	ή	Eshil (fr), Sofokle (l)	κακός	3	ἀνήρ, ἀνδρός	ό	nemuževnost
37.	μεγαληγορία*	ή	horska lirika: Pindar	μεγάλος	3	ἀνήρ, ἀνδρός	ό	hvalisanje
38.	μεσημβρία [μεσημβριος]	ή	Eshil, Herodot, Aristofan	μέσος	3	ήμερα	ή	podne; jug
39.	ναυκληρία* [ναυκλᾶριος]	ή	proza	ναῦς, νεός	ή	κλῆρος	ό	brodovlasništvo; put; poduhvat; kod Euripida brod
40.	ναυκληριον*	τό	prvi put kod Euripida	ναῦς, νεός	ή	κλῆρος	ό	brod; posjed brodoma; luka
41.	παγκαρπεία*	ή	Sofokle (fr)	πᾶς	3	καρπός	ό	prinos svakovrsnih plodova
42.	παννυχίς, ἰδος* [πάννυχος]	ή	Sofokle, Herodot, zatim Aristofan	πᾶς	3	νύξ, νυκτός	ή	noćna svetkovina; bdjenje
43.	ποδώκεια [ποδώκης]	ή	epika	πούς, ποδός	ό	ώκός	3	brzina nogu

1.2 Pridjevi

1.2.1 Tip I+I

44.	ἄγραυλος*	2	epika	ἀγρός	ό	ἀλλή	ή	koji na polju boravi, poljski
45.	ἄγρυνος	2	Eshil (d), proza (Hipokrat)	ἀγρός	ό	ὑπνος	ό	koji spava pod vedrim nebom, besan, buđan
46.	ἄελλπος	2	epika	ἄελλα	ή	πούς, ποδός	ό	brzonog
47.	αἰδόφρων	2	Sofokle (l)	αἰδώς, οὖς	ή	φρήν, φρενός	ή	blag, milostiv
48.	αἵματωπος; αἵματώψ	2; 1	prvi put kod Euripida	αἷμα, ατος	τό	ὦψ, ὠπός	ή	krvav

Lucida Intervalla 38

49.	άλιγροθος	2	Eshil (d), Sofokle (d)	ἄλς, ός	ή	ρόθος	ό	bučan od mora
50.	άλσώδης	2	Eshil (fr)	ἄλσος, εος	τό	*όδσ- (υρ. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	nalik na gaj
51.	άμαξοπληθής	2	prvi put kod Euripida	ἄμαξα	ή	πλήθος, εος	τό	koji napuni tovarna kola, velik
52.	ἀνεμώκης	2	komedija: Aristofan	ἄνεμος	ό	*ῶκος	τό	brz kao vjetar
53.	ἀνθεμώδης	2	Sapfo, Bakhlid, Eshil (l)	ἄνθεμον	τό	*όδσ- (υρ. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	cvijetni, u cvatu
54.	ἀποινόδικος	2	samo kod Euripida	ἄποινον	τό	δίκη	ή	koji određuje kaznu; koji se iskupljuje
55.	ἀργυροειδής	2	proza (Hi- pokrat)	ἄργυρος	ό	εἶδος, εος	τό	srebrolik
56.	ἀστεροειδής	2	prvi put kod Euripida	ἀστήρ, έρος	ό	εἶδος, εος	τό	zvezdolik, sjajan
57.	ἀστερωπός*; ἀστρωπός	2	Eshil;	ἀστήρ, έρος	ό	ῶψ, ῶπός	ή	zvezdan, sjajan
58.	ἀστυγείτων	2	Eshil (l), Herodot	ἄστυ, ἄστεως	τό	γείτων, ονος	ό/ή	koji se graniči sa gradom, koji je blizu
59.	ἀφρώδης	1	proza (Hi- pokrat)	ἀφρός	ό	*όδσ- (υρ. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	pjenolik
60.	βοτρυχώδης	2	prvi put kod Euripida	βό(σ)τρυχος	ό	*όδσ- (υρ. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	kovrdžast, kudrav
61.	βοτρυώδης	2	prvi put kod Euripida	βότρυς, υος	ό	*όδσ- (υρ. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	grozdolik
62.	γνοφώδης	2	prvi put kod Euripida	δνόφος (γνόφος)	ό	*όδσ- (υρ. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	taman, tmuran
63.	γυναικόμιμος*	2	Eshil (d), Sofokle (l)	γυνή, γυναικός	ή	μίμος	ό	koji oponaša ženu
64.	γυναικόμορφος	2	prvi put kod Euripida	γυνή, γυναικός	ή	μορφή	ή	ženskog obliča
65.	γυναικόφρων	2	samo kod Euripida	γυνή, γυναικός	ή	φρήν, φρένός	ή	ženske pameti
66.	δαφνώδης	2	prvi put kod Euripida	δάφνη	ή	*όδσ- (υρ. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	nalik na lovor, lovorom zasaden

67.	δενδρόκομος	2	komedija: Aristofan	δένδρον / δένδρος	ό	κόμη	ή	šumovit
68.	δνοφώδης	2	proza (Hi- pokrat)	δνόφος	ό	*όδσ- (up. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	taman, mračan
69.	δονακόχλοος	2	samo kod Euripida	δónαξ, ακος	ό	χλόος	ό	zelen od trske
70.	δρακοντώδης	2	prvi put kod Euripida	δράκων, οντος	ό	*όδσ- (up. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	zmajolik, zma- jevski
71.	δροσώδης	2	komedija: Ferekrat	δρόσος	ή	*όδσ- (up. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	vlažan
72.	έλκώδης	2	proza (Hi- pokrat)	έλκος, εος	τό	*όδσ- (up. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	nalik na ranu, razjeden
73.	έχθρόξενος	2	Eshil (d)	έχθρός	ό	ξένος	ό	negostoljubiv
74.	ήλεκτροφαής	2	samo kod Euripida	ήλεκτρον	τό	φάος, φάεος	τό	sjajan poput čilibara
75.	ήμερόκοιτος	2	epika (He- siod)	ήμέρα	ή	κοίτος	ό	koji spava danju
76.	θεόπυρος	2	samo kod Euripida	θεός	ό	πύρ, πυρός	τό	koji se tiče vatre od bogova, zapaljen od b.
77.	θεοστυγής	2	Sofokle (fr)	θεός	ό	στύγος, εος	τό	bogovima mrzak
78.	θηριώδης	2	proza (Hip, Hd)	θηρίον	τό	*όδσ- (up. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	zvjerski; pun divljih životinja
79.	θουώδης	2	epika	θύον	τό	*όδσ- (up. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	mirisan
80.	κενταυροπληθής	2	samo kod Euripida	κένταυρος	ό	πλήθος, εος	τό	pun kentaura
81.	κεραυνοφαής	2	samo kod Euripida	κεραυνός	ό	φάος, φάεος	τό	koji svjetli kao munja
82.	κολπώδης	2	prvi put kod Euripida	κόλπος	ό	*όδσ- (up. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	nalik na zaliv, krivudav
83.	κυαναυγής	2	prvi put kod Euripida	κύανος	ό	αυγή	ή	sjajno crn
84.	κυανοειδής	2	prvi put kod Euripida	κύανος	ό	είδος, εος	τό	zagasiti, tamnoplav
85.	κυανόπτερος*	2	epika (He- siod)	κύανος	ό	Πτερόν	τό	modrocernih krila
86.	κυανόχρους; κυανόχρωος	2	prvi put kod Euripida	κύανος	ό	χρώος, χρωτός	ό	crnomanjast
87.	κυκνόπτερος	2	samo kod Euripida	κύκνος	ό	Πτερόν	τό	s labudovim krilima

Lucida Intervalla 38

88.	κυνῶπις, ἰδος	2	epika	κύων, κυνός	ὀ/ή	ᾠψ, ᾠπός	ή	pasijih očiju, bestidan
89.	κυπαρισσόροφος	1	prvi put kod Euripida	κυπαρισσος	ή	ὀροφή	ή	tavanica od čempresa
90.	λαχνόγυιος	2	samo kod Euripida	λαχνη	ή	γυῖον	τό	s rutavim udo- vima
91.	λαχνώδης	2	prvi put kod Euripida	λαχνη	ή	*ὀδσ- (up. ὀσμη < *ὀδ- σ-μᾶ)	*	vunen, rutav, kosmat
92.	λεοντόπους	2	prvi put kod Euripida	λέων, οντος	ὀ	πούς, ποδός	ὀ	lavlje stope
93.	λεοντοφυής	2	prvi put kod Euripida	λέων, οντος	ὀ	φύη	ή	lavlje prirode
94.	λυσσώδης	2	epika	λύσσα	ή	*ὀδσ- (up. ὀσμη < *ὀδ- σ-μᾶ)	*	bijesan, lud
95.	μανιώδης	2	proza (Hipokrat)	μανία	ή	*ὀδσ- (up. ὀσμη < *ὀδ- σ-μᾶ)	*	nalik ludilu
96.	μαρμαρωπός	2	samo kod Euripida	μάρμαρος	ὀ	ᾠψ, ᾠπός	ή	blistavih očiju
97.	μυχώδης	2	prvi put kod Euripida	μυχός	ὀ	*ὀδσ- (up. ὀσμη < *ὀδ- σ-μᾶ)	*	pun zavučenih kutaka
98.	νοσώδης	2	proza (Hipokrat)	νόσος	ή	*ὀδσ- (up. ὀσμη < *ὀδ- σ-μᾶ)	*	škodljiv
99.	νυκτωπός	2	samo kod Euripida	νύξ, νυκτός	ή	ᾠψ, ᾠπός	ή	koji se noću pojav- ljuje, noćni
100.	οἰνωπός*	2	horska lirika: Simonid	οἶνος	ὀ	ᾠψ, ᾠπός	ή	boje vina, nalik vinu
101.	ὄνειρόφρων	2	samo kod Euripida	ὄνειρος / ὄνειρον	ὀ / τό	φρήν, φρενός	ή	koji se razumije u snove
102.	παρθενωπός	1	prvi put kod Euripida	παρθένος	ή	ᾠψ, ᾠπός	ή	djevojačkog lica
103.	πινώδης	2	proza (Hipokrat)	πίνος	ὀ	*ὀδσ- (up. ὀσμη < *ὀδ- σ-μᾶ)	*	prljav
104.	πορφυροειδής	2	Eshil (I)	πορφύρα	ή	εἶδος, εος	τό	grimizan
105.	σιδηροβριθής	2	komedija: Aristofan	σίδηρος	ὀ	βριθος, εος	τό	pun gvožđa
106.	σιδηρόνωτος	2	prvi put kod Euripida	σίδηρος	ὀ	νώτον	τό	gvozdenih leđa
107.	σιδηρόφρων	2	Eshil	σίδηρος	ὀ	φρήν, φρενός	ή	gvozdenog srca

108.	σκιώδης	2	proza (Hipokrat)	σκιά	ή	*ὄδσ- (υρ. ὄσμη < *ὄδσ-μαῶ)	*	poput sjenke, mutan, tmuran
109.	στεφανώδης	2	samo kod Euripida	στέφανος	ὀ	*ὄδσ- (υρ. ὄσμη < *ὄδσ-μαῶ)	*	poput tvjenca, svjenčan
110.	ταυρόκερω	2	prvi put kod Euripida	ταῦρος	ὀ	κέρας	τό	s volovskim rogovima
111.	ταυρόκρανος	2	prvi put kod Euripida	ταῦρος	ὀ	κάρᾱ	τό	s volovskom glavom
112.	ταυρόμορφος	2	prvi put kod Euripida	ταῦρος	ὀ	μορφή	ή	bikolik
113.	ταυρόπους	2	samo kod Euripida	ταῦρος	ὀ	πούς, ποδός	ὀ	bikonog
114.	ὕδροειδής	2	samo kod Euripida	ὔδωρ, ὔδατος	τό	εἶδος, εος	τό	voden
115.	ὕλόκομος	2	prvi put kod Euripida	ὔλη	ή	κόμη	ή	šumovit
116.	ὕπνώδης	2	proza (Hipokrat)	ὔπνος	ὀ	*ὄδσ- (υρ. ὄσμη < *ὄδσ-μαῶ)	*	snen
117.	φοινικόλοφος	2	prvi put kod Euripida	φοῖνιξ, ἴκος	ὀ	λόφος	ὀ	s grimiznom krestom
118.	φοινικοσκελής	2	samo kod Euripida	φοῖνιξ, ἴκος	ὀ	σκέλος, εος	τό	grimiznih nogu
119.	φοινικοφαής	2	prvi put kod Euripida	φοῖνιξ, ἴκος	ὀ	φάος, φάεος	τό	grimizno svjetlucavo
120.	φρικώδης	2	proza (Hipokrat)	φρική	ή	*ὄδσ- (υρ. ὄσμη < *ὄδσ-μαῶ)	*	jeziv
121.	χάλκασπις	2	horska lirika: Ibiq, Pindar, Bakhilid, Sofokle(l)	χαλκός	ὀ	ἄσπις, ἰδος	ή	s bronzanim štitom
122.	χαλκέγχης	1	samo kod Euripida	χαλκός	ὀ	ἐγχος, εος	τό	s bronzanim kopljem
123.	χαλκεμβολάς, ἄδος	2	samo kod Euripida	χαλκός	ὀ	ἐμβολος / ἐμβολον	ὀ/τό	s bronzanim kljunom (o lađi)
124.	χαλκίοικος	1	Aristofan (l), proza	χαλκίον	τό	οἶκος	ὀ	koja boravi u bronzanom hramu (o Atini)
125.	χαλκόνωτος	*	samo kod Euripida	χαλκός	ὀ	νώτος	τό	bronzanih leđa (poledine)
126.	χαλκοπληθής	2	samo kod Euripida	χαλκός	ὀ	πλήθος, εος	τό	s bronzanom ratnom opremom i brojan

Lucida Intervalla 38

127.	χαλκόπους	2	epika	χαλκός	ό	πούς, ποδός	ό	s nogama od bronzе
128.	χαλκόπυλος	1	horska lirika: Pindar	χαλκός	ό	πύλη	ή	s bakrenim vratima
129.	χειροδράκων	2	samo kod Euripida	χείρ, χειρός	ή	δράκων, οντος	ό	s zmijama namje- sto ruku
130.	χιονόχρους; χιονόχρως	2; 1	prvi put kod Euripida	χιών, όνος	ή	χρώς, χρωτός	ό	kože bijele kao snijeg
131.	χιονώδης	2	proza (Hipokrat)	χιών, όνος	ή	*όδσ- (up. όσμη < *όδ- σ-μά)	*	snežan
132.	χρῦσασπις	1	horska lirika: Bakhilid	χρυσός	ό	άσπις, ίδος	ή	s zlatnim štitom
133.	χρῦσόβωλος	2	Eshil (fr)	χρυσός	ό	βῶλος	ή	s zemljom bogat- tom zlatom
134.	χρυσοκάρηνος	2	samo kod Euripida	χρυσός	ό	κάρα	(ό)	zlatoglav
135.	χρυσόκερας; χρυσόκερως*	1, 2	horska lirika: Pindar	χρυσός	ό	κέρας	τό	zlatorog
136.	χρυσοκόμη	1	epika (Hesiod)	χρυσός	ό	κόμη	τό	zlatokos
137.	χρυσόλογχος	2	Aristofan (l)	χρυσός	ό	λόγχη	ή	s zlatnim ko- pljem
138.	χρυσόμαλλος*	2	prvi put kod Euripida	χρυσός	ό	μαλλός	ή	zlatorun
139.	χρυσοπήληξ	1	Eshil (l)	χρυσός	ό	πήληξ, ηκος	ό	s zlatnom kaci- gom
140.	χρυσοστέφανος	2	epika (Hesiod)	χρυσός	ό	στέφανος	ή	sa zlatnim vijen- cem
141.	χρυσοφαής	2	monodija (Sapfo)	χρυσός	ό	φάος, φάεος	ό	koji sija kao zlato
142.	χρυσοχάλινος	1	proza (Herodot), Aristofan	χρυσός	ό	χάλινός	τό	s zlatnom uzdom
143.	χρυσωπός; χρυσώψ*	2; 1	Sofokle	χρυσός	ό	ώψ, ώπός	ό	boje zlata, zlatnog sjaja

1.2.2 Tip P+I

144.	ἀβροκόμης	1	proza	ἀβρός	3	κόμη	ή	s gustom kosom; lisnat
145.	ἀβρόπλουτος	2	samo kod Euripida	ἀβρός	3	πλοῦτος	ό	veoma bogat
146.	ἀγριωπός*	2	prvi put kod Euripida	ἄγριος	3	ᾠψ, ᾠπός	ή	divljev pogleda
147.	ἄθυρόγλωσσος	2	prvi put kod Euripida	ἄθυρος	2	γλώσσα	ή	koji neprestano brblja
148.	αἰολόχρως	1	samo kod Euripida	αἰόλος	3	χρῶς, χρωτός	ό	koji brzo mijenja boju, svjetlucač
149.	ἀκρόκομος	2	epika »s kosom na tjemenu«	ἄκρος	3	κόμη	ή	odozgo olistao
150.	ἀλλόχρους; ἀλλόχρως	2	prvi put kod Euripida	ἄλλος	3	χρῶς, χρωτός	ό	izmjenjene boje, stran, neobičan
151.	ἀμβλυωπός	2	proza (Hipopkrat)	ἀμβλύς	3	ᾠψ, ᾠπός	ή	mutan; slabovid
152.	ἀμβροτόπωλος	2	samo kod Euripida	ἄμβροτος	2	πῶλος	ό / ή	s besmrtnim konjima
153.	ἄξιόθρηνος	2	samo kod Euripida	ἄξιος	3	θρήνος	ό	dostojan žaljenja
154.	ἄξιοπενθής	2	samo kod Euripida	ἄξιος	3	πένθος, εος	τό	opravdano žalostan
155.	ἄξιόχρεως	2	proza	ἄξιος	3	χρέος, at. χρέως	τό	dostojan čega
156.	ἀπαλόθριξ	1	samo kod Euripida	ἀπαλός	3	θρίξ, τριχός	ή	s mekom kosom
157.	ἀπαλόχρους	2	epika (Hesiod)	ἀπαλός	3	χρῶς, χρωτός	ό	nežne kože
158.	ἀπειρόδροσος	2	samo kod Euripida	ἄπειρος	2	δρόσος	ή	koji ne rosi, suv
159.	ἀπειρόκακος*	2	proza	ἄπειρος	2	κακόν	τό	koji nije vidio zla
160.	ἄρτίφρων	2	epika	ἄρτιος	3	φρήν, φρενός	ή	zdravog razuma, razuman
161.	βαθύξυλος	2	horska lirika: Bakhilid, Eshil (I)	βαθύς	3	ξύλον	τό	s gustom šumom

Lucida Intervalla 38

162.	βαθύπλουτος	2	<i>Bakhilid, Eshil (l), Aristofan (l, fr)</i>	βαθύς	3	πλούτος	ó	<i>veoma bogat</i>
163.	βαρυδαίμων	2	<i>monodija: Alkej</i>	βαρύς	3	δαίμων, ονος	ó	<i>teške sudbine, nesrećan</i>
164.	βαρύθυμος	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	βαρύς	3	θυμός	ó	<i>teška srca, zlovoljan</i>
165.	βαρύποτος*	2	<i>Sofokle (l)</i>	βαρύς	3	πότος	ó	<i>teške sudbine, nesrećan, napaćen</i>
166.	βραδύπους	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	βραδύς	3	πούς, ποδός	ó	<i>laganog koraka, spor</i>
167.	γλαυκοφαής	2	<i>samo kod Euripida</i>	γλαυκός	3	φάος, φάεος	τό	<i>bistrosjajan, bistroplav</i>
168.	γλαυκῶπις	1*	<i>epika</i>	γλαυκός	3	ᾠψ, ᾠπός	ή	<i>Bistrooka</i>
169.	γοργῶπις	1*	<i>Eshil, Sofokle</i>	γοργός	3	ᾠψ, ᾠπός	ή	<i>ljuta pogleda</i>
170.	γοργῶπις; γοργῶψ*	2;	<i>Eshil (d), Sofokle</i>	γοργός	3	ᾠψ, ᾠπός	ή	<i>ljuta pogleda</i>
171.	δασύμαλλος	1	<i>epika</i>	δασύς	3	μαλλός	ó	<i>gustorun</i>
172.	δολιόφων	2	<i>Eshil (l)</i>	δόλιος	3	φρήν, φρενός	ή	<i>lukave ćudi</i>
173.	δολιχαύχην	1	<i>horska lirika: Bakhilid</i>	δολιχός	3	αύχην, ένος	ó	<i>dugog vrata</i>
174.	έρημόπολις, ι gen. ιδος	1	<i>samo kod Euripida</i>	έρήμος	3	πόλις, εως	ή	<i>lišen postojbine</i>
175.	εὐρύχορος	2	<i>epika</i>	εὐρύς	3	χορός	ó	<i>s širokim prostorom, prostran</i>
176.	θερμόβουλος	2	<i>Arhiloh, Aristofan (d)</i>	θερμός	3	βουλή	ή	<i>vatrene naravi</i>
177.	θηλύμορφος	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	θηλυς	3	μορφή	ή	<i>ženskog lika</i>
178.	θηλύπους	2	<i>samo kod Euripida</i>	θηλυς	3	πούς, ποδός	ó	<i>ženske noge</i>
179.	θρασύσπλαγχνος	1	<i>Eshil (d)</i>	θρασύς	3	σπλάγχνον	τό	<i>hrabra srca</i>
180.	ισάδελφος	2	<i>samo kod Euripida</i>	ἴσος	3	ἄδελφός	ó	<i>poput brata</i>
181.	ισάνεμος	2	<i>horska lirika: Bakhilid</i>	ἴσος	3	ἄνεμος	ó	<i>brz kao vjetar</i>

182.	ἰσῆρετμος	2	samo kod Euripida	ἴσος	3	ἔρετμόν	τό	s istim brojem vesala
183.	ἰσόθεος	2	epika	ἴσος	3	θεός	ό	jednak bogovima, nalik na bogove
184.	ἰσόνεκυς	2	samo kod Euripida	ἴσος	3	νέκυς, υος	ό	bezmalto mrtav
185.	ἰσόροπος	1	proza (Hipokrat)	ἴσος	3	όσπή	ή	jednake težine, uravnotežen
186.	ἰσόψηφος	2	proza	ἴσος	3	ψήφος	ή	koji ima jednak(o) broj glasova / pravo glasanja
187.	κακόβουλος	2	Sofokle (I), Aristofan	κακός	3	βουλή	ή	nerazborit, nesmotren
188.	κακόγαμβρος* γόος	2	samo kod Euripida	κακός	3	γαμβρός	ό	žalost zbog zetove nesreće
189.	κακόγλωσσος	*	prvi put kod Euripida	κακός	3	γλώσσα	ή	koji pronosi nesreću; (nanosi n. kad zine; nesrećan)
190.	κακοδαίμων	2	komedija: Aristofan (79×!)	κακός	3	δαίμων, ονος	ό	zlosrećan
191.	κακόδοξος	2	monodija: Teognid	κακός	3	δόξα	ή	na zlu glasu
192.	κακομήτης; κακόμητις	2	prvi put kod Euripida	κακός	3	μήτις, ιος	ή	koji zlo smjera, podmukao
193.	κακόνυμφος	1	samo kod Euripida	κακός	3	νύμφη	ή	nesrećno oženčan
194.	κακόξενος	2	proza	κακός	3	ξένος	ό	koji ima zle goste; negostoljubiv
195.	κακόποτος	2	horska lirika: Bakhilid, Eshil (I)	κακός	3	πότος	ό	zlosrećan
196.	κακόστομος	2	prvi put kod Euripida	κακός	3	στόμα	τό	poganog jezika
197.	κακοτυχής	2	prvi put kod Euripida	κακός	3	τύχη	ή	nesrećan
198.	κακόφρων	2	horska lirika: Pindar, Eshil (I)	κακός	3	φρήν, φρενός	ή	zlomamjeran; nepromišljen

Lucida Intervalla 38

199.	καλλιβλέφαρος	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	καλός	3	βλέφαρον	τό	<i>lijepih trepavica</i>
200.	καλλιβωλος	2	<i>samo kod Euripida</i>	καλός	3	βῶλος	ἡ (ὀ)	<i>s rodnom zemljom</i>
201.	καλλιγάληνος	2	<i>samo kod Euripida</i>	καλός	3	γαλήνη	ἡ	<i>divno umirujući</i>
202.	καλλιγέφυρος	2	<i>samo kod Euripida</i>	καλός	3	γέφυρα	ἡ	<i>s lijepim mostom</i>
203.	καλλιδίνης	2	<i>samo kod Euripida</i>	καλός	3	δίνη	ἡ	<i>s lijepim virovima</i>
204.	καλλιδίφρος	1	<i>samo kod Euripida</i>	καλός	3	δίφρος	ὀ	<i>s lijepim kolima</i>
205.	καλλιδόναξ	2	<i>samo kod Euripida</i>	καλός	3	δόναξ, ακος	ὀ	<i>s lijepom trskom</i>
206.	καλλιζυγής	1	<i>prvi put kod Euripida</i>	καλός	3	ζυγόν	τό	<i>lijepo upregnut</i>
207.	καλλίκαρπος*	2	<i>Eshil (d)</i>	καλός	3	καρπός	ὀ	<i>s lijepim plodovima, plodan</i>
208.	καλλιμορφος	2	<i>Eshil (fr)</i>	καλός	3	μορφή	ἡ	<i>lijepog oblika</i>
209.	καλλίνικος*	2	<i>Arhiloh (1×), Pindar (6×)</i>	καλός	3	νίκη	ἡ	<i>koji sjajnu pobjedu donosi ostvaruje/slavi</i>
210.	καλλίπαις*	2	<i>Eshil (l)</i>	καλός	3	παῖς, παιδός	ὀ/ἡ	<i>(koji ima lijepu djecu;) koji je lijepo dijete</i>
211.	καλλιπάρθενος	1	<i>Eshil (fr), Aristofan</i>	καλός	3	παρθένος	ἡ	<i>s lijepim djevojkama; djevičanski lijep</i>
212.	καλλίπεπλος	2	<i>horska lirika: Pindar</i>	καλός	3	πέπλος	ὀ	<i>s lijepim ogrtačem, lijepo odjeven</i>
213.	καλλίπηχυς	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	καλός	3	πήχυς, πήχεος	ὀ	<i>lijepih ruku</i>
214.	καλλιπλόκαμος	2	<i>epika</i>	καλός	3	πλοκαμος	ὀ	<i>lijepih uvojaka</i>
215.	καλλίποκος	2	<i>samo kod Euripida</i>	καλός	3	πόκος	ὀ	<i>od lijepje vune</i>
216.	καλλιπόταμος	2	<i>samo kod Euripida</i>	καλός	3	ποταμός	ὀ	<i>s lijepim rijekama</i>
217.	καλλίπρωρος	2	<i>Eshil</i>	καλός	3	πρῶρα	ἡ	<i>s lijepim kljunom (lađa)</i>

218.	καλλίπυργος καλλιπύργωτος	2	<i>Aristofan (I);</i>	καλός	3	πύργος	ό	<i>s lijepim tornjevi- ma, dobro utvrđen</i>
219.	καλλιρρέεθρος	2	<i>epika</i>	καλός	3	ρείθρον	τό	<i>lijepog toka</i>
220.	καλλιστάδιος	2	<i>samo kod Euripida</i>	καλός	3	στάδιον	τό	<i>s dobrom stazom za trčanje</i>
221.	καλλιστέφανος	2	<i>epika</i>	καλός	3	στέφανος	ό	<i>lijepo osvjenčan</i>
222.	καλλίτοξος	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	καλός	3	τόξον	τό	<i>s lijepim lukom</i>
223.	καλλιφεγγής	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	καλός	3	φέγγος, εος	τό	<i>lijepog sjaja</i>
224.	καλλίφθογος	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	καλός	3	φθόγος	ό	<i>lijepog zvuka, milozvučan</i>
225.	καλλίφλοξ	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	καλός	3	φλόξ	ή	<i>koji lijepo plamti</i>
226.	καλλίχορος	1	<i>epika</i>	καλός	3	χορός	ό	<i>s lijepim prostoro- rom; s lijepim plesom</i>
227.	κοινόφρων	2	<i>samo kod Euripida</i>	κοινός	3	φρήν, φρενός	ή	<i>istog mišljenja</i>
228.	λεπτόμιτος	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	λεπτός	3	μίτος	ό	<i>od tankih niti</i>
229.	λευκήρετμος	2	<i>samo kod Euripida</i>	λευκός	3	ἔρετμόν	τό	<i>s bijelim veslima</i>
230.	λεύκιππος	2	<i>horska lirika: Stesihor, Ibik, Bakhid, Pindar [Sof(d)]</i>	λευκός	3	ἵππος	ό	<i>s bijelim konjima</i>
231.	λευκόθριξ	2	<i>komedija: Aristofan</i>	λευκός	3	θρίξ, τριχός	ή	<i>bjelokos</i>
232.	λευκοκύμων	1	<i>samo kod Euripida</i>	λευκός	3	κύμα, ατος	τό	<i>koji se bijelo pjeni</i>
233.	λευκολόφας	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	λευκός	3	λόφη	ή	<i>s bijelom perjanicom</i>
234.	λευκόπηχυς	1	<i>samo kod Euripida</i>	λευκός	3	πήχυς, πήχεος	ό	<i>bjeloruk</i>
235.	λευκόπους	2	<i>Aristofan</i>	λευκός	3	πούς, ποδός	ό	<i>bjelonog; bos</i>
236.	λευκόπτερος	2	<i>Eshil</i>	λευκός	3	πτερόν	τό	<i>s bijelim jedrima</i>

Lucida Intervalla 38

237.	λευκόπωλος	2	Pindar, Eshil, Sofokle	λευκός	3	πῶλος	ὄ/ ῆ	s bijelim konjima
238.	λευκοφαής	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	λευκός	3	φάος, φάεος	τό	<i>bjeličastog sjaja</i>
239.	λευκόχροος	2	<i>proza (Hipokrat)</i>	λευκός	3	χρῶς, χρωτός	ὄ	<i>bijele kože; bezbojan</i>
240.	λιπαρόζωνος	2	<i>horska lirika: Bakhilid</i>	λιπαρός	3	ζώνη	ῆ	<i>s sjajnim pojansom</i>
241.	μακραύχην	2	<i>proza (Hipokrat)</i>	μακρός	3	αὐχὴν, ἔνος	ὄ	<i>dugog vrata</i>
242.	μεγαλόπολις	1	<i>horska lirika: Pindar</i>	μεγάλος	3	πόλις, εως	ῆ	<i>o značajnom gradu</i>
243.	μεγαλόσπλαχνος	1	<i>proza (Hipokrat)</i>	μεγάλος	3	σπλάγχνον	τό	<i>(s uvećanom utrobom) žustar</i>
244.	μελαγχαίτης	2	<i>epika</i>	μέλας	3	χαίτη	ῆ	<i>crnokos</i>
245.	μελάγχρωος	1	<i>proza (Hipokrat)</i>	μέλας	3	χρῶς, χρωτός	ὄ	<i>tamne puti</i>
246.	μελαμβραθής	1	Eshil (d), Sofokle (možda)	μέλας	3	βάθος, εος	τό	<i>taman i dubok</i>
247.	μελάμβροτος	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	μέλας	3	βροτός	ὄ	<i>koji pripada crncima</i>
248.	μελάμπεπλος	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	μέλας	3	πέπλος	ὄ	<i>odjeven u crno</i>
249.	μελαμφαής	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	μέλας	3	φάος, φάεος	τό	<i>sjajno crn</i>
250.	μελαναυγής	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	μέλας	3	αὐγή	ῆ	<i>sjajno crn</i>
251.	μελάνιππος νύξ	2	Eshil (isto μ. νύξ)	μέλας	3	ἵππος	ὄ	<i>s crnim konjima</i>
252.	μελανοκάρδιος	2	Aristofan	μέλας	3	καρδία	ῆ	<i>crnog srca</i>
253.	μελανόπτερος	2	Aristofan	μέλας	3	πτερόν	τό	<i>s crnim krilima</i>
254.	μελανοπτέρυξ	2	Aristofan	μέλας	3	πτέρυξ, υγος	ῆ	<i>s crnim perjem</i>
255.	μελανόχροος	1	<i>epika</i>	μέλας	3	χρῶς, χρωτός	ὄ	<i>tamne puti</i>

256.	μελεόφρων	2	samo kod Euripida	μέλεος	3	φρήν, φρενός	ή	naopake čudi
257.	μέσαυλος	1	epika	μέσος	3	αυλή	ή	koji je u sred dvorišta
258.	μεσόμφαλος*	2	Eshil, Sofokle (I)	μέσος	3	ὀμφαλός	ὀ	usred pupka, središnji, centralni
259.	μεσονύκτιος	2	horska lirika: Pindar, Bakhlid	μέσος	3	νύξ, νυκτός	ή	ponoćni
260.	μονάμπυξ	2	prvi put kod Euripida	μόνος	3	ἄμπυξ, υκος	ὀ	s jednim počeonikom
261.	μονόκωπος	1	samo kod Euripida	μόνος	3	κώπη	ή	s jednim veslom; s jednim brodom
262.	μονομήτωρ	2	samo kod Euripida	μόνος	3	μήτηρ, μητρός	ή	ostavljen od majke
263.	μονόπαις	1	proza (Anaksagora)	μόνος	3	παῖς, παιδός	ὀ/ή	koji ima jedno dijete
264.	μονόπεπλος	1	samo kod Euripida	μόνος	3	πέπλος	ὀ	samo u ogrtaču
265.	μονόπωλος	2	prvi put kod Euripida	μόνος	3	πῶλος	ὀ/ή	s jednim konjem
266.	μονότεκνος	2	samo kod Euripida	μόνος	3	τέκνον	τό	s jednim djetetom
267.	μονοτράπεζος	2	samo kod Euripida	μόνος	3	τράπεζα	ή	za odvojenim stolom
268.	μονότροπος	2	Frinih	μόνος	3	τρόπος	ὀ	osamljen
269.	μονόχηλος	2	samo kod Euripida	μόνος	3	χηλή	ή	s nerascijepljenim kopitom
270.	μονώψ	2	prvi put kod Euripida	μόνος	3	ᾠψ, ᾠπός	ή	jednook
271.	μῶνυξ; μώνυχος	1	epika;	μόνος	3	ὄνυξ, υχος	ὀ	s nerascijepljenim kopitom
272.	νέοζυγος; νέοζυξ	1;	samo kod Euripida	νέος	3	ζυγόν	τό	novu ujamljen
273.	νεολαῖος	2	samo kod Euripida	νέος	3	λαός	ὀ	mлад
274.	νυκτερωπός	2;	prvi put kod Euripida	νύκτερος	3	ᾠψ, ᾠπός	ή	koji se pojavljuje noću

Lucida Intervalla 38

275.	ξουθόπτερος	1	prvi put kod Euripida	ξουθός	3	πετρόν	τό	koji brzo krilima mlati
276.	ῥμαιμος*	2	Pindar, Eshil, Sofokle	ῥμός	3	αἶμα, ατος	τό	iste krvi, srodan
277.	ῥμόγαμος	2	samo kod Euripida	ῥμός	3	γάμος	ό	oženjeni istom ženom; oženjeni sestrama
278.	ῥμογενής*	2	Sofokle (l)	ῥμός	3	γένος, εος	τό	istog roda, srodan
279.	ῥμόγνιος	2	proza (Hipokrat)	ῥμός	3	γένος, εος	τό	istog roda
280.	ῥμόλεκτρος	2	prvi put kod Euripida	ῥμός	3	λέκτρον	τό	koji dijele postelju
281.	ῥμόπτερος*	2	Eshil	ῥμός	3	πετρόν	τό	istog perja, sličan, srodan
282.	ῥμόφυλος*	2	proza (Hipokrat)	ῥμός	3	φῦλον	τό	istog plemena, iste vrste, srodni
283.	ῥμόωνυμος	2	Pindar, Eshil, proza	ῥμός	3	ὄνομα, ὀνόματος	τό	istoimen
284.	ῥξύθυμος	2	proza	ῥξύς	3	θυμός	ό	gnevljiv
285.	ῥξύπους	2	samo kod Euripida	ῥξύς	3	πούς, ποδός	ό	brzonog
286.	ῥξύστομος*	2	Eshil (d)	ῥξύς	3	στόμα, στόματος	τό	oštrih čeljusti; britke oštrice
287.	ῥξύφρων	2	samo kod Euripida	ῥξύς	3	φρήν, φρενός	ή	ostrouman
288.	παλαιομήτωρ	2	samo kod Euripida	παλαιός	3	μήτηρ, μητρός	ή	o majci uglednika i junaka iz starine
289.	πανημέριος*	2	epika »koji traje čitav dan«	πᾶς	3	ἡμέρα	ή	(koji traje čitav dan;) svakidašnji
290.	πάνδημος	1	Sofokle (d)	πᾶς	3	δημος	ό	opšti, javni
291.	παννύχιος; πάννυχος	1	epika	πᾶς	3	νύξ, νυκτός	ή	koji traje čitavu noć
292.	πανσέληνος	2	Eshil, proza	πᾶς	3	σελήνη	ή	koji se događa za vrijeme punog mjeseca
293.	περισσόμυθος	2	samo kod Euripida	περισσός	3	μῦθος	ό	suvišan

294.	ποικιλοδέρμων	2	samo kod Euripida	ποικίλος	3	δέρμα, ατος	τό	šarene kože
295.	ποικιλόνωτος	2	horska lirika: Pindar, Eshil (l)	ποικίλος	3	νώτον	τό	šerene poleđine
296.	ποικιλόθριξ	2	samo kod Euripida	ποικίλος	3	θρίξ, τριχός	ή	šarene dlake, pješav
297.	ποικιλόπτερος	1	Pratina	ποικίλος	3	πτερόν	τό	šarenih krila
298.	ποικιλόφρων	2	monodija: Alkej	ποικίλος	3	φρήν, φρενός	ή	domišljat, lukav; podmukao
299.	πολύάνωρ	1	Eshil (l), Aristofan (l)	πολύς	3	άνήρ, άνδρός	ό	mnogoljudan
300.	πολύαστρος	2	samo kod Euripida	πολύς	3	άστήρ, έρος	ό	s mnogim zvijezdama
301.	πολύβοτρυς	1	Hesiod, Simonid, Hekatej Milećanin	πολύς	3	βότρυς, υος	ό	pun grozdova
302.	πολύβροχος	1	prvi put kod Euripida	πολύς	3	βρόχος	ό	s mnogim konopcima
303.	πολύβωλος	2	prvi put kod Euripida	πολύς	3	βώλος	ή (ό)	o zemlji koja je plodna
304.	πολύδάκρυος	1	epika	πολύς	3	δάκρυον	τό	pun suza; mnogo oplakiivan; koji mnogo plače
305.	πολύδακρυς*	2	epika	πολύς	3	δάκρυ	τό	pun suza; mnogo oplakiivan; koji mnogo plače
306.	πολύδενδρος	2	prvi put kod Euripida	πολύς	3	δένδρον	τό	pun drveća, šumovit
307.	πολυετής*	2	Eshil (fr)	πολύς	3	έτος, εος	τό	dugogodišnji
308.	πολύθηρος	1	prvi put kod Euripida	πολύς	3	θήρ, θηρός	ό/ή	pun zveri
309.	πολύθηρνος	2	Eshil (l)	πολύς	3	θηρνος	ό	(koji mnogo plače;) mnogo oplakiivan
310.	πολύθυρος	2	prvi put kod Euripida	πολύς	3	θύρα	ή	s mnogim vratima/otvorima bušan; lisnat
311.	πολύθυτος	2	Pindar, Sofokle (d)	πολύς	3	θυτόν	τό	obilan u žrtvama
312.	πολύκαπνος	2	samo kod Euripida	πολύς	3	καπνός	ό	zadimljen

Lucida Intervalla 38

313.	πολύκαρπος	2	<i>epika</i>	πολύς	3	καρπός	ó	<i>plodan; koji mnogo žanje</i>
314.	πολύκρανος	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	πολύς	3	κάρᾱ	τό	<i>mnogoglav</i>
315.	πολυκτιήμων	2	Sofokle (I)	πολύς	3	κτιήμα, ατος	τό	<i>s velikim posjedom, bogat</i>
316.	πολύκωπος	2	Sofokle (I)	πολύς	3	κωπή	ή	<i>s mnogo vesala</i>
317.	πολύμετρος	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	πολύς	3	μέτρον	τό	<i>bogat, izdašan</i>
318.	πολύμηλος	2	<i>epika</i>	πολύς	3	μήλον	τό	<i>bogat ovcama</i>
319.	πολύμοχθος*	2	<i>Sofokle (I)</i>	πολύς	3	μόχθος	ó	<i>koji trpi veliku muku; naporan</i>
320.	πολύξεινος	2	<i>epika</i>	πολύς	3	ξεινός	ó	<i>gostoljubiv, mnogo posjećen</i>
321.	πολύόρνιθος	2	<i>samo kod Euripida</i>	πολύς	3	ὄρνις, ὄρνιθος	ó/ή	<i>bogat pticama</i>
322.	πολύπηνος	2	<i>samo kod Euripida</i>	πολύς	3	πήνη	ή	<i>gustog tkanja</i>
323.	πολύπινής	2	<i>samo kod Euripida</i>	πολύς	3	πίνος	ó	<i>veoma prljav</i>
324.	πολύπλεθρος	2	<i>prvi put kod Euripida</i>	πολύς	3	πλέθρον	τό	<i>koji ima mnogo zemlje</i>
325.	πολύπονος*	2	<i>Pindar, Eshil(d), Sofokle</i>	πολύς	3	πόνος	ó	<i>koji trpi veliku muku; naporan</i>
326.	πολύπότημος	2	<i>samo kod Euripida</i>	πολύς	3	ποταμός	ó	<i>s mnogim rijekama</i>
327.	πολύπτυχος	2	Hesiod, Hipokrat	πολύς	3	πτυχή	ή	<i>s mnogim borama, s brojnim gudurama</i>
328.	πολύτεκνος	2	Eshil	πολύς	3	τέκνον	τό	<i>koji ima mnogo djece</i>
329.	πολύμνος	2	<i>epika</i>	πολύς	3	ῥμνος	ó	<i>koji obiluje pjesmom; o kome se mnogo pjeva</i>
330.	πολύχορδος	2	<i>horska lirika: Stesihor, Simonid Kejanin</i>	πολύς	3	χορδή	ή	<i>s mnogo žica, mnogoglasan</i>
331.	πολύχρυσος*	2	<i>epika</i>	πολύς	3	χρυσός	ó	<i>bogat zlatom</i>

332.	πυκνόφθαλμος	2	prvi put kod Euripida	πυκνός	3	ὀφθαλμός	ὀ	s malim razmakom među očima
333.	πυρσόθριξ	2	prvi put kod Euripida	πυρσός	3	θρίξ, τριχός	ή	crvenkaste kose
334.	πυρσόνωτος	2	samo kod Euripida	πυρσός	3	νῶτον	τό	s crvenkastim leđima
335.	πυρσώδης	2	samo kod Euripida	πυρσός	3	*ὄδσ- (up. ὄσμη < *ὄδσ-μᾶ)	*	sličan ognju, koji bukti
336.	σκιαρόκομος	1	samo kod Euripida	σκιαρός	3	κόμη	ή	lišćem zasjenjen
337.	στενόπορθμος	2	samo kod Euripida	στενός	3	πορθμός	ὀ	koji je na/pored morskog tjesnaca
338.	στενόπορος*	2	Eshil (d)	στενός	3	πόρος	ὀ	s uskim prolazom
339.	σώφρων*	2	horska lirika: Pindar	σῶς	2	φρήν, φρενός	ή	zdrave pameti, priseban
340.	ταλαίπωρος	2	Eshil, Sofokle, proza	τάλας	3	πείρα	ή	koji se muči, jadan
341.	ταχύπους*	2	horska lirika: Pindar	ταχύς	3	πούς, ποδός	ὀ	brzonog
342.	τυφλόπους	2	samo kod Euripida	τυφλός	3	πούς, ποδός	ὀ	s slijepom (nesigurnom) nogom
343.	ὕψηλόφρων	2	prvi put kod Euripida	ὕψηλός	3	φρήν, φρενός	ή	visokouman, velikodušan
344.	φαιδρωπός	2	Eshil (l)	φαιδρός	3	ᾠψ, ᾠπός	ή	vedra pogleda
345.	χαλκέοπλος	1	samo kod Euripida	χάλκεος	3	ὄπλον	τό	s bronzanim oružjem/oklopom
346.	χαλκεοτευχής	1	samo kod Euripida	χάλκεος	3	τεῦχος, εος	τό	u bronzanom oružju
347.	χλωρόκομος	2	samo kod Euripida	χλωρός	3	κόμη	ή	zelenog lišća
348.	χρυσεοβόστρυχος	2	prvi put kod Euripida	χρῦσεος	3	βόστρυχος	ὀ	sa zlatnim uvojcima
349.	χρυσεόκυκλος	2	samo kod Euripida	χρῦσεος	3	κύκλος	ὀ	sa zlatnim diskom
350.	χρυσεόμαλλος	2	prvi put kod Euripida	χρῦσεος	3	μαλλός	ὀ	zlatorun
351.	χρυσεόνωτος	2	samo kod Euripida	χρῦσεος	3	νῶτον	τό	sa zlatnim leđima
352.	χρυσεοσάνδαλος	2	samo kod Euripida	χρῦσεος	3	σάνδαλον	τό	sa zlatnim sandalama

Lucida Intervalla 38

353.	χρυσεόστολος	2	samo kod Euripida	χρύσεος	3	στόλος	ó	sa zlatnim nakitom
354.	χρυσεοφάλαρος	2	samo kod Euripida	χρύσεος	3	φάλαρον	τό	sa zlatnim nakitom
355.	ψαφαρόχροος	2	samo kod Euripida	ψαφαρός	3	χρῶς, χρωτός	ó	grube površine, prljave kože
356.	ψεύδορκος	2	prvi put kod Euripida	ψευδής	2	ὄρκος	ó	krivokletan
357.	ὠκύπους*	2	epika	ὠκύς	3	πούς, ποδός	ó	brzonož
358.	ὠμόφρων*	1	Eshil (I), Sofokle (I)	ὠμός	3	φρήν, φρενός	ή	okrutnog srca

1.2.3 Tip P+P

359.	πάγκοινος	2	Eshil, Sofokle (I), Pindar, proza (Hipokrat)	πᾶς	3	κοινός	3	opšte zajednički; koji za sve vrijedi
360.	πολυποικίλος	2	prvi put kod Euripida	πολύς	3	ποικίλος	3	veoma šaren, slojevit

2. Struktura složenica

2.1 Glasovne pojave na spoju kompozicionih članova

2.1.1 Spoj vokala

- a. Kompoziciono duženje je jedan od mogućih ishoda vokalnog spoja dosta starog postanka. Podrazumijeva nestanak završnog vokala prednjeg člana i duženje početnog vokala zadnjeg člana. Pravilo (Dehnungsgesetz) je prvi formulisao Vakernagel (Wackernagel 1889). Pojava se proširila i na neke vokalsko-konsonantske spojeve (poput ἐξήρετος), pa i inicijalne vokale simpleksa u epici, gdje su složenice s predlogom ili prilogom kao članom možda bile posrednik⁴. Među našim primjerima, srećemo fuge o - α (→ $\bar{\alpha}$, jon.-at. * $\bar{\alpha}$ > η), o - o (→ω) i o - ε (→η): *μεγαληνορία* (37.), *ἀφρώδης* (59.), *ὀμώνυμος* (283.) *ἰσῆρετος* (182.), *λευκήρετος* (229.)... Sličan morfonološki proces, tzv. „kompozicioni vrddhi“ (Kompositionsvrddhi), karakterističan je za indoiranske jezike (LEUMANN 1952, 8-9), u kojima se po pravilu duži početni vokal prvog člana složenice, rijetko drugog, kao u slučaju *śatá-śārada-* adj. „koji traje sto jeseni“, *śarád-* „jesen“, (id. 14).
- b. Uklanjanje hijata među članovima složenice elizijom najvjerojatnije je podstaknuto slučajevima kompozicionog duženja poput φιλάνωρ (φιλάνωρ je često kod Eshila i u lirici, φιλήνωρ se javlja tek početkom VI vijeka poslije Hrista), gdje se mogao steći utisak da je početni vokal zadnjeg člana ostao neizmjenjen: φιλ-άνωρ. Slično eliziji u rečenici, završni kratak vokal (u ovoj grupi kod Euripida samo α i o) prvog člana ispada pred početnim vokalom drugog člana složenice: γλωσσαλγία (35.), μεσάγκυλον (29.), ὀμεινέτης (30.), κυπαρισσόροφος (89.), χαλκέγχης (122.), δολιχαύχην (173.), μεσόμφαλος (258.)...
- c. Osim u jonskom i atičkom, gdje je iščezla prije VII vijeka stare ere, digama se u ostalim dijalektima zadržala do IV vijeka stare ere, kada se širi jonski alfabet i vremenom je istiskuje. Kao što Homerov metar računa s njenim prisustvom premda je zapisan s „lažnim“ hijatima, tako su i spojevi kod mnogih složenica naknadno postali vokalni, te se kod pojedinih taj sekundarni hijat održao: ἀργυροειδής (55.), ἀστεροειδής (56.), κυανοειδής (84.), πορφυροειδής (104.). Kod χείρωνας (21.) je, pak, na

4 V. Nagy 2008, str. 23-24, za noviju literaturu i osvrt na Dehnungsgesetz. Pojedini autori nazivaju pojavu kompozicionom kontrakcijom.

djelu sekundarna kontrakcija: $o + \alpha = \omega$ (at.). Pored -ο-ειδής, u atičkom su opstajali vokalski spojevi kada je ι- završni vokal prvog imenskog člana (što nije slučaj sa glagolskim), tamo gdje postoji značajna grupa srodnih složenica te se izbjegava narušavanje obrasca⁵, a ponegdje je prosto riječ o uticaju dijalekata koji nisu skloni kontrakciji.

2.1.2 Spoj konsonanata

Konsonantske grupe koje nisu bile postojane u grčkom, ponašale su se različito na početku i unutar riječi. Otud je negdje drugi član složenice bliži originalnom stanju nego odgovarajuća riječ kada se pojavljuje samostalno. U tom slučaju obično su u pitanju starije složenice koje su brojne kod Homera (ἄ-μβροτος, βροτός; φερε-σσακής, σάκος; φιλο-μειδής, μειδᾶν; βαθύ-ροος, ῥόος, ἄ-λληκτος ali i ἄ-ληκτος, λήγειν...). U ovom korpusu nalazimo samo odraz grupe *sr: ἄλι-ροθος / ῥόθος/ (49.); καλλι-ρρέεθρος / ῥεῖθρον/ (219.). Posmatrano u cjelini, refleks -ρο- se najduže održao i tek se u kojni gubi.

Spoj konsonantske osnove kao prvog dijela i konsonanta na početku drugog dijela složenice najčešće se ostvaruje posredstvom spojnog vokala (v. 2.2.2). Tamo gdje to nije slučaj, dolazi do ispadanja završnog konsonanta prednjeg člana složenice ili njegovog glasovnog prilagođavanja početnom konsonantu drugog člana. Tako među našim imenskim složenicama nalazimo primjere gdje dentalni nazal ν

- pred guturalom prelazi u guturalni nazal γ : παγκαρπεία (41.), μελαγχαιτής (244.), μελάγχρωσ (245.), πάγκοινος (359.);
- pred labijalom u labijalni nazal μ : μελαμβαθής (246.), μελάμβροτος (247.), μελάμπεπλος (248.), μελαμφαής (249.);
- pred dentalom, dakako, ostaje neizmjenjen : πάνδημος (290.),
- ali i pred dentalnim spirantom σ : πανσέληνος (292.).

Kod Euripida se ne pojavljuje, ali oblik s asimilacijom kod pojedinih παν-složenica sa σ na početku drugog člana postoji paralelno sa neasimilovanim (πασσέληνος; πάνσοφος, πάσσοφος; πανσαγία, πασσαγία...), dok kod μελαν- složenica spoj -νσ- (μελάνσπερμον, μελάνστερνος) često biva razbijen spojnim vokalom -ο- (μελανοσυρμαῖος, μελανόστολος, μελανόστερφος...).

⁵ Vremenom se sve više insistira na očiglednom porijeklu i značenju riječi odnosno što manje izmijenjenim članovima složenice, u kojni kompozita su već sasvim imuna na hijat, v. DEBRUNER 1917, §122.

2.2 Prednji član

Prednji član je imenička ili pridjevska osnova čiji očekivani završetak može da izostane ili pretrpi izmjene u direktnom spoju s drugim članom složenice odnosno pri pripajanju spojnog vokala. Imenske složenice s padažnim oblikom imenice ili pridjeva kao prvim članom nisu zastupljene kod Euripida.

Na složene pridjeve *ἄποινον* (54.), *ἄθυρος* (147.) i *ἄμβροτος* (152.) u prvom odnosno imenicu *βουκόλος* (7.) u drugom dijelu složenice valja gledati kao na jedinstvenu komponentu dvodijelne složenice, budući da u datim slučajevima u slaganju, formalno i semantički, učestvuje ukupna složena osnova takvog pridjeva odnosno čitava imenica, a ne njihovi dije-
lovi ponaosob.

2.2.1 Samostalne osnove

Sledeće osnove se pojavljuju kao prednji dio složenice i direktno se spajaju sa drugim članom, pri čemu mogu pretrpiti određene izmjene (v. 2.1):

- a. o-** osnova (imenice 2. deklinacije i pridjevi 2./1. deklinacije): *ἀνθρωποδαίμων* (1), *ἵπποβουκόλος* (7.), *ἀκροκόρινθος* (26.), *δενδρόκομος* (67.),... Uključujući slučajeve sa kontrakcijom i elizijom (v. 2.1.2) poput *οἰνάνθη* (16.), *χαλκεμβολάς* (123.), kod Euripida se pojavljuje 12 imeničkih i 63 pridjevske složenice kod kojih je prednji član imenica o- osnove, te 11 imeničkih i 117 pridjevskih složenica sa odgo-
varajućim pridjevskim prednjim članom.
- b. ι-** osnova: Rano se u složenicama javlja *καλλι-* umjesto *καλο-* (*καλός*, zapravo *καλρός*), koje je posve rijetko i mlađi je oblik. Kod Homera se pojavljuju primjeri poput *καλλιπλόκαμος* (prisutna i kod Euripida, 214.) i *κυδιάνειρα* (*κυδρός*, 3 od *κῦδος*, τό). Pored sekundarnog (osnova+sufiks) superlativa *κυδρότατος*, za *κυδρός* je zabilježen i primarni oblik (korijen+sufiks) *κύδιστος* (up. *κάλλιστος*) inače čest kod Homera. Otud se pretpostavlja da su takvi prednji članovi složenica nastali pod uticajem primarnog superlativa sa sufiksom *-isto-(-iste-). Pravilo da pridjevi izvedeni u pozitivu sufiksom *-ro-* kad stoje u prvom dijelu složenice odbacuju taj sufiks i primaju *-i-* važi i za indoiranski (tzv. Caland-ov zakon)⁶. Kod Euripida zatičemo *καλλικόμας* (28.) u imeničkoj funkciji i 28 pridjevskih složenica *καλλι-* tipa (199.-226.). Kao

6 „Caland system“ podrazumijeva sistem derivacije u indoevropskim jezicima, u kojem se slična zamjena sufiksa redovno javlja kod određenih pridjeva u komparativu, superlativu, izvođenju

prednji član u značenju „more“, imenica ἄλς se u složenicama javlja u obliku ἄλι-, vjerovatno prema i- osnovama (postoji i mišljenje da je izvorno riječ o lokativu⁷): ἀλίρροθος (49.). Karakterističan je i prednji član kod ταλαίπωρος (340.). Uz ταλαι- kod te grupe složenica javlja se i ταλα-, drži se da su smjenu -α-/αι- bar dijelom uslovili metrički razlozi (SCHWYZER 1939, 448 Zus.2.).

- c. **v-** osnova: δορύξενος (5.), ταχύπλους (34.) među imenicama, zatim pridjevi ἀστυγείτων (58.), ἀμβλυωπός (151.), πολύβοτρος (301.)... Ukupan broj ovih pridjeva kod Euripida iznosi 53.
- d. **v-** osnova: κυνώπης (11.), te 9 pridjevskih složenica: μελαρχαίτης (244.), μελάγχρωσ (245.)... Kod primjera κυνώπης (11.) i κυνώπις (88.) nije nužno riječ samo o osnovi κυν- (nulska baza kao u gen. κυνός < *ku-n-és, za razliku od pune κύων < *k̥u-ōn), prednji član je mogao biti κυνο- (v. 2.2.2d.).
- e. **diftonške** (βου- < *bou-, ναυ- < *nāu-) osnove: βούσταθμον (2.), βούσταθμος (3.), ναύκληρος (13.), ναύσταθμον (14.), ναυκληρία (39.), ναυκλήριον (40.).
- f. **krnje** osnove
παν- : πανήγυρις (33.), παγκαρπεία (41.), παννυχίς (42.), πανημέριος (289.), πάνδημος (290.), παννύχιος; πάννυχος (291.), πανσέληνος (292.), πάγκοινος (359.). Pridjev πᾶς na mjestu prvog kompozicionog člana može da zastupa osnova sa spojnim vokalom -o- (παντομορφος, παντόπτης...) ili παν- koje se tretira kao krnja osnova. Neposredni uticaj morao je izvršiti dosta zastupljen priloški član παν- (πάγχαλκος, πάνσοφος...), a možda su doprinijeli i pridjevi v- osnove koja je jednaka obliku za srednji rod. Kod Euripida se pojavljuje samo krnja osnova. **ἄρτι-** : ἀρτίφρων (160.). Vjerovatno je krnje ἄρτι- namjesto osnove ἄρτιο- (ἄρτιος, 3) rezultat uticaja priloškog ἄρτι-.

Pored navedenih, u grčkim složenicama mogu se pojaviti samostalno i neke ρ- i σ- osnove, međutim, takvih nema među našim primjerima.

2.2.2 Osnove sa spojnim vokalom

Spojni vokal treba posmatrati kao završni dio prvog člana (prvog formanta) složenice, nikako kao njen ravnopravan sastavni dio (zaseban for-

apstraktnih imenica ili slaganju. Definicije variraju, o opsegu i uzroku procesa, pa i o statusu i postojanju „sistema“, mišljenja su podijeljena.

7 V. FRISK, I 78, zatim SCHWYZER 1939, 447 Zus.1. za raspravu o *Kompositions -i*.

mant). U grčkim kompozitama ulogu spojnog vokala najčešće ima vokal „o“. Nalazimo ga kod velikog broja složenica i nema sumnje da se radi o prenošenju završetka o- osnova, dominantnih među prednjim kompozicionim članovima. O uzrocima raspravlja Debruner (id. §122) i ističe da se sloboda kojom se preinačuju osnove u zadnjem dijelu složenice, zatim prenijela i na tretiranje završetka prednjeg člana. Vjerovatno se vokal prvobitno umetao samo radi razbijanja nezgodnih konsonantskih grupa na spoju kompozicionih dijelova, a potom je doživljen kao spojni vokal, odnosno kao opšte kompoziciono sredstvo, te nije zaobišao ni vokalske osnove. Debruner dalje napominje mogućnost da su tome donekle doprinijeli dubleti poput φύλακος (nom.) i φύλαξ, μέλανος (nom.) i μέλας, a svakako da su se pod uticajem elizije kod o- osnova (npr. χρυσο-χάλινος (142.) pored χρυσ-ωπός (143.)) primjeri poput κυν-ῶπις (88.) mogli doživjeti kao elidirani i dati povoda za κυνο- obrazovanja (npr. κυνο-ραιστής, κυν-όφρων, κυνο-θαρσής, v. 2.2.1e.). Spojni vokal se pojavljuje i u drugim indoevropskim jezicima u slaganju i vjerovatno je osim olakšavanja izgovora imao i funkciju adjektivizacije prvog člana.

Osnove bivaju proširene za spojni vokal s izuzetkom α- i σ- osnova, koje odbacuju svoj završetak kada se pojavljuju s spojnim vokalom. Kod osnova koje pred konsonantom uvijek pokazuju spojni vokal, drži se da je on elidiran kada se jave prividno same pred vokalima (što potvrđuje i sekundarni hijat ili slučajevi gdje se spojni vokal kontrahuje s početnim vokalom drugog kompozicionog člana).

Svega 45 složenica kod Euripida ima za prednji član osnovu sa spojnim vokalom:

- a. α- osnova: γλωσσαλία (35.) (up. γλωσσοειδής, γλωσσογάστωρ...), ἀελλόπους (46.), ἀμαξοπληθής (51.), δαφνώδης (66.) (up. δαφνοειδής), ἡμερόκοιτος (75.), λαχνόγυις (90.), λαχνώδης (91.), λυσσώδης (94.), μανιώδης (95.), πορφυροειδής (104.), σκιώδης (108.), ὑλόκομος (115.), φρικώδης (120.).
- b. ι- osnova: στασιωρός (19.) (up. στασιοποιός, στασιώδης...).
- c. υ- osnova: βοτρυώδης (61.).
- d. ν- osnova: χιονόχρους; χιονόχρως (130.), χιονώδης (131.), μελανοκάρδιος (252.), μελανόπτερος (253.), μελανοπτέρυξ (254.), μελανόχρους (255.).
- e. κ- osnova: γυναικόμιμος (63.), γυναικόμορφος (64.), γυναικόφρων (65.), δονακόχλοος (69.), φοινικόλοφος (117.), φοινικοσκελής (118.), φοινικοφαής (119.).

- f. **τ-** osnova: αίματωπός; αίματώψ (48.) (up. αίματορροτος, αίματοπώτης...), νυκτωπός (99.) (up. νυκτομαχία, νυκτοειδής...).
- g. **δ-** osnova: ποδώκεια (43.) (up. ποδορρορος, ποδοψοφία...).
- h. **ντ-** osnova: δρακοντώδης (70.), λεοντόπους (92.), λεοντοφυής (93.).
- i. **ρ-** osnova: θηραγρευτής (6.) (up. θηροσκοπος, θηροτρόφος...), πατράδελφος (18.) (apof. pH₂ter/pH₂tr; u slaganju učestvuje s nul-skom bazom u osnovi sa spojnim vokalom, up. πατροκασίγνητος, πατροφονεύς...), χείρωναξ (21.), άστεροειδής (56.), άστερωπός; άστρωπός (57.), ύδροειδής (114.), χειροδράκων (129.).
- j. **σ-** osnova: ψευδόμαντις (23.), αιδόφρων (47.), άλσώδης (50.), έλκώδης (72.).

2.3 Zadnji član

2.3.1 Pridjevski član i složenice s mocionim sufiksom

Među našim složenicama je mali broj onih sa zadnjim pridjevskim članom, svega dva složena pridjeva, πάγκοινος (359.) i πολυποίκιλος (360.), i imenica ποδώκεια (43.), gdje je poimeničeni pridjev ustvari oblik pridjeva za ženski rod. Kada se kod zadnjeg imeničkog člana javlja mocioni sufiks, čest kod apstraktnih imenica, pretpostavlja se da je posredovao odgovarajući složeni pridjev. Ne mora biti da je svakoj takvoj imenici prethodio pridjev, dovoljno je bilo da se uspostavi obrazac koji je onda mogao da važi unutar srodne skupine (npr. κακανδρία, δυσανδρία, κενανδρία, δειλανδρία, μισανδρία, πολυανδρία, ...). Tip pod 1.1.3 obuhvata poglavito složenice s mocionim sufiksom, izuzetak je ναυκλήριον, i tamo gdje postoji sačuvan pretpostavljeni međukorak, unijet je u tabelu u uglastim zagradama. Osim sufiksa -ια (ie.*iH₂), nalazimo sufiks -ιδ- u primjeru παννυχίς (42.). Porijeklo tog ženskog formanta nije najjasnije, tipičan je za patronime (Τανταλίς = θυγάτηρ Ταντάλου), etnike i ktetike (Πέρσης - Περσις, Μέγαρα - Μεγαρεύς - Μεγαρίς), ženske ekvivalente imenicama na -της (πολίτης - πολίτις), itd.

2.3.2 Imenički član

Zadnji imenički član većinom je neizmjenjen kod složenih imenica u oba preostala tipa, 1.1.1 i 1.1.2. U 4 od 34 slučaja došlo je do promjene završetka zadnjeg člana: κυνώπης (11.), μεσάγκυλον (29.), koji su time izmjenili rod, καλλικόμας (28.), zapravo pridjev (v. 2.3.3d.) koji se koristi i poimeničen, te παλαιομάτωρ (32.) kod koga je u stvari riječ o istom završetku samo

sa drugom bazom (-er- : -or-, v. 2.3.3 za apofoniju u završetku). Složenica ναύκληρος (13.) u značenju „glava broda, brodski zapovjednik“ trebalo bi da glasi ναύκῳρος (κάρα, nom. mn. kod Hom. κάρηνα < *karasn-a, *k̥r̥a₂sn-), ali je uslijed sličnosti -κῳρος i -κληρος i bliskosti dviju složenica, imenici ναύκληρος „vlasnik broda, trgovac“ pridruženo i značenje „kapetan broda“.

2.3.3 Popridjvljeni imenički član

Prilikom popridjvljenja imenica preuzima formu pridjeva koja joj je najbliža. Premda se sve imenice jedne osnove ne ponašaju isto, može biti riječi o obrascima koji preovlađuju.

a) Imenice o- osnove

Ove osnove čine najbrojniju grupu i trpe najmanje izmjene. Popridjvljene imaju dva oblika, na -ος za muški i ženski rod, i -ov za srednji rod. Od preovlađujućeg obrasca odstupaju: χαλκεμβολάς (123.), u pitanju je poetski oblik sa mocionim sufiksom -αδ- (up. χαλκέμβολος) koji se odnosi na νᾶες; sigmatski pridjevi καλλιζυγής (206.) i πολυπινής (323.), te guturalni νέοζυξ (sa korijenskim oblikom imenice, sačuvanim samo u složenicama) pored νεόζυγος (272.) (sa sufiksalsnim oblikom koji je zamijenio stari korijenski simpleks).

Primjer νεολαῖος (273.) interesantan je zbog sufiksa -ιο-, koji je čest u službi izvođenja prostih pridjeva iz imenica. Isti sufiks se pojavljuje još u tri slučaja raspoređena po različitim osnovama: πανημέριος (289.) dole pod b, όμόγνιος (279.) dole pod c, παννύχιος (291.) dole pod d.

b) Imenice α- osnove

Najveći dio popridjvljenih imenica α- osnove prelazi u o- osnove: χαλκόπυλος (128.), χρυσόλογχος (137.), άθυρόγλωσσος (147.), άκρόκομος (149.), θερμόβουλος (176.), θηλύμορφος (177.)... Ukupno je 39 takvih primjera, dok 5 složenih pridjeva pripada 1. deklinaciji. Kod njih je α- osnovi dodato -ς, imaju jedan oblik i mijenjaju se poput imenica νεανίας / πολίτης. Obično su to epiteti uz muška lica: χρυσοκόμης (136.), άβροκόμης (144.), καλλιδίνης (203.), λευκολόφας (233.), μελαγχαίτης (244.). Treba ih razlikovati od onih koji su prešli u sigmatske pridjeve, mahom oksitone, čiji završetak -ης zastupa muški i ženski rod i imaju poseban oblik za srednji rod -ης: κυαναυγής (83.), λεοντοφυής (93.), κακοτυχής (197.), μελαναυγής (250.), zatim od imenice na -της kao zadnjeg člana πολυετής (307.). Ovoj grupi pripada i usamljeni primjer πανημέριος (289.).

c) Imenice σ - osnove

Popridjevljene imenice sigmatske osnove po pravilu ostaju u sigmat-skoj promjeni: *ἀμαξοπληθής* (51.), *κενταυροπληθής* (80.), *χαλκοπληθής* (126.), *ηλεκτροφαής* (74.), *κεραυνοφαής* (81.), *φοινικοφαής* (119.), *χρυσοφαής* (141.), *γλαυκοφαής* (167.), *λευκοφαής* (238.), *μελαμφαής* (249.), *θεοστυγής* (77.), *σιδηροβριθής* (105.), *φοινικοσκελής* (118.), *χαλκέγγης* (122.), *ἀξιοπενθής* (154.), *καλλιφεγγής* (223.), *μελαμβαθής* (246.), *όμογενής* (278.), ali i *όμόγνιος* (279.). Imenica *κέρας* ukoliko biva izmijenjena prelazi u dentalnu promjenu, nom. -ως, gen. -ωτος: *ταυρόκερας* (110.), *χρυσόκερας*; *χρυσόκερω*s (135.).

Pridjev *ἀνεμώκης* (52.) sačunao je u zadnjem članu imenicu **ώκος*, koja se kao simpleks izgubila, te su složeni pridjevi tipa -ώκης dovođeni u vezu sa pridjevom *ώκός*. Slično tome, poistovjećivane su pridjevske složenicke na (-o)-ειδής i -ώδης (npr. *σκώληξ ώώδης* kod Aristotela GA.733^b13, pa nekoliko redova potom *σκώληξ ώοειδής* id.733^b31), gdje je ovaj drugi oblik tobože nekontrahovana varijanta prvog (-οει- bi dalo -οι-): *ἀργυροειδής* (55.), *ἀστεροειδής* (56.), *κυανοειδής* (84.), *πορφυροειδής* (104.), *ύδροειδής* (114.), te *άλσώδης* (50.), *άνθεμώδης* (53.), *βοτρωχώδης* (60.), *βοτρωώδης* (61.), *γνοφώδης* (62.)... Posredi je semantička srodnost koja je prvobitne razlike u značenju vremenom istupila. Složenice oba tipa se odnose na čulni doživljaj, odnosno oblast u kojoj je djelovala sinestezija i izazvala semantička pomjeranja kod riječi koje se tiču čulne percepcije u indoevropskim jezicima. Član -ειδής je postao od imenice *είδος* „spoljašnje obličje, (ob)lik“, koja se prvenstveno odnosi na ono što se može čulom vida zapaziti, dok -ώδης svjedoči o postojanju starije imenice za „miris“ (**όδσ-*) koja je bila srodna sa sačunanim *όσμη* < **όδσ-μα* (lat. odor), *όζω*, *όσφραίνεσθαι*. Vjerovatno je semantička evolucija⁸ išla od složenica poput *θυώδης* (79.), preko *άνθεμώδης* (53.) („koi odishe cvijećem, pokriven cvijećem, cvjetonosan, cvjetni“: *Σαφια μελίλωτος*, *Βακχίλιδ Νειλος*, *Eshil έαρ*, *Euripid Τμώλος*, *Aristofan λειμών*) ka apstraktnijim *φρικώδης* (120.), *μανιώδης* (95.), a potom i sasvim konkretnim porodbama (npr. *κολπώδης* (82.)), koje se tiču u prvom redu vidnih osjeta i predstavljaju svojevrsnu uzurpaciju domena -ειδής. Debruner, kao i

8 Uporedi upotrebu *όζω* kod Aristofana: *ώ μώρε σὺ καὶ Κρονίων όζων καὶ βεκκεσέληνε* (Ar.Nu. 398), *ήδη γάρ όζειν ταδι πλειόνων/καὶ μειζόνων πραγμάτων μοι δοκεὶ* (Lys.616), te semantička igra u dijalogu između *Dikeopola* i *Amfiteja* (Ach. 178-202).

Tako u RMS 2007, 713: „mirisati... 1.odavati, ispuštati miris,..., 3.fig. a. pokazivati izvesne znake nastajanja ili približavanja nečega, najavljavati, nagoveštavati... b. odavati utisak, imati osobine nečega, podsećati, ličiti (na nešto), izgledati (kao nešto).“

Brajtenbah, drži -ώδης za kompozicioni član, ali ističe da se rano, možda već kod Homera, počeo osjećati kao sufiks.

d) Imenice s apofonijom u završetku

- v- osnova (-en- : -on-), φρήν: αιδόφρων (47.), γυναικόφρων (65.), όνειρόφρων (101.)...
- ρ- osnova (-er- : -or-), μήτηρ i άνήρ: μονομήτωρ (262.), παλαιομήτωρ (288.), πολυάνωρ (299.).
- η- osnova (-η- : -η-), može se javiti kod nekih imenica srednjeg roda na -μα: λευκοκύμων (232.), ποικιλοδέρμων (294.), πολυκτήμων (315.).

e) Ostale imenice 3. deklinacije

Značajan broj popridjevljenih imenica 3. deklinacije ostaje formalno neizmjenjen i ima samo jedan oblik: άστυγείτων (58.), χάλκασπις (121.), χειροδράκων (129.), χρυσοπήληξ (139.), άπαλόθριξ (156.), δολιχαύχην (173.), κακόμητις (192.), καλλιδόναξ (205.)..., manji broj njih razvija poseban oblik za srednji rod: κυανόχρως (86.), λεοντόπους (92.), βαρυδαίμων (163.), καλλιπηχης (213.)... Da li će zadnji član obrazovati oblik za srednji rod zavisi od svakog pojedinačnog primjera i njegove upotrebe κυανόχρως, 2 (86.), μελάγχρως, 1 (245.); βραδύπους, 2 (166.), θηλύπους, 1 (178.). Zanimljivo je stanovište po kome je kod -πους/-πουν pridjeva riječ o analogiji sa starim pridjevima na -ους (oos), -ουν (oov), do koje je vjerovatno došlo u doba kada je pored τρι-πλούς u upotrebi bilo τρι-πλός. Tumači se da je uslijed semantičke i formalne bliskosti τρι-πος (kod Hom. postoji kao imenica) dalo τρι-πούς, čime bi i objašnjenje za neočekivani vokalizam u πούς (dor. πώς, skt. pās) mogao biti uticaj produktivnih -πους složenica na simpleks (PETERSEN 1926, 358). Neke konsonantske osnove prilikom popridjevljenja prelaze u o- osnove: θεόπυρος (76.), μώνυχος (271.), όμαιμος (276.), πολύαστρος (300.), πολύθηρος (308.), πολύόρνιθος (321.), te heteroklitična κάρα: ταυρόκρανος (111.), χρυσοκάρηνος (134.), πολύκρανος (314.).

Pridjev έρημόπολις (174.) zabilježen je samo na jednom mjestu kod Euripida, gdje stoji u nominativu uz imenicu μάτηρ, što je uz pjesničke epitete s -αδ- sufiksom povuklo pretpostavku da je možda u pitanju dentalna promjena (-ιδος). Inače vokalska osnova obično ostaje neizmjenjena: μεγαλόπολις (242.), λευκόπηχης (234.), πολύβοτρυς (301.)...

Pridjevske složenice sa ωψ kao zadnjim članom pored varijante na -ώψ imaju oblike o-osnove: αίματωπός; αίματώψ (48.), χρυσωπός; χρυσώψ

(143.), μωνῶψ (271.), ἀστερωπός (57.), νυκτωπός (99.), οἰνωπός (100.), παρθενωπός (102.), ἀγριωπός (146.), a kao mocioni sufiks pristupa im -ιδ- : κυνῶπις, ἰδος (88.), γλαυκῶπις (168.), γοργῶπις (169.)...

3. Osobine kompozicije i njenih članova

3.1. Semantička usmjerenost složenice

Na osnovu semantičke usmjerenosti složenice se razvrstavaju na endocentrične i egzocentrične⁹. Izvjesna promjena značenja kompozicionih članova unutar složenice u odnosu na njihovo značenje prije srastanja, prisutna je u većini slučajeva. Uzmimo za primjer imenicu στρατόπεδον, gdje je -πεδον upravni ili centralni član složenice, a στρατό- njen odredbeni dio. Primarno značenje složenice odgovara značenju centralnog -πεδον modifikovanom kroz odredbeni dio, međutim rezultat nije prosto „vojno područje“ odnosno „mjesto gdje obitava vojska“, već i „tabor“, „utvrđenje“, „vojska“. Treba imati na umu da je širenje semantičkog opsega pojava svojstvena gotovo svim složenicama, bile one endo- ili egzocentrične, dakle taj dijapazon nije mjera semantičkog usmjerenja. Opšte prihvaćena definicija u modernoj lingvistici je i dalje Blumfeldova, po kojoj je složenica endocentrična ako ima istu funkciju kao i njen centralni dio (npr. θηραγρευτής (6.), παλαιομάτωρ (32.), ἀξιόχρεως (155.)), a ako se ta funkcija razlikuje onda je ona egzocentrična (npr. χαλκεμβολάς (123.), ἀβροκόμης (144.), μελαναυγής (250.)).

Sintaktička podjela nezavisna od semantičkog smjera u kojem složenice djeluju nije česta. Nalazimo je kod Debrunera, kod koga istom tipu, demonstrativnim složenicama, pripadaju ἀκρό-πολις i ῥοδο-δάκτυλος (v. Appendix, II 2.3). Dakle, tu je jedino mjerilo međusobni odnos članova, odnosno činjenica da jedan član određuje drugi pri čemu nije bitno da li je težište ukupnog značenja složenice unutar nje ili ne. Debruner na zasebnom mjestu (id. §100) pravi razliku između složenica čiji zadnji član ne pripada istoj vrsti riječi kao cijela složenica (mutierte Komposita) odnosno onih kod kojih pripada (nicht mutierte Komposita). Dalje u analizi primjera ističe da su one prve egzocentrične, a ove druge - endocentrične.

⁹ U novijim srpskim radovima iz oblasti složenica, daje se prednost terminima „endocentričan“ i „egzocentričan“ nad oblicima eso- i ekso-. To se obrazlaže jasnijom fonetskom distinkcijom i zastupljenošću prefikasa endo- i egzo- u našoj naučnoj terminologiji, te uopšte u Rečniku MS i ječnicima stranih riječi (v. VUKIĆEVIĆ 1994, 146-147; KLAJN 2002, 37).

Premda takvi slučajevi preovlađuju, oni ipak nisu jedini mogući (up. npr. *μονομήτωρ* (262.) i *μονόπεπλος* (264.)).

U podjelama koje izdvajaju bahuvrīhi tip (v. Appendix, I) riječ je praktično o kategoriji određenoj semantičkim usmjerenjem - o egzocentričnim determinativnim složenicama, dok se determinativna endocentrična kompozita razvrstavaju po sintaktičkom odnosu članova u dvije grupe (tatpuruša- i karmadhāraya-). Koordinativne složenice takođe mogu biti različite semantičke orijentacije, kod endocentričnih svaki od dva člana nosi polovinu značenja (npr. *γλυκύπικρος* „i slatko i ljuto“, *ιατρόμαντις* „i ljekar i prorok“), dok u egzocentričnoj složenici značenje nije izraženo ni prvim ni drugim dijelom za sebe, u kombinaciji označavaju nešto treće (*νυχθήμερον* nije ni dan ni noć u smislu da je dijelom dan dijelom noć, da ujedno posjeduje osobine dana i noći, nego koji traje tokom dana i noći, koji traje 24 sata; up. složene brojeve *ἑνδεκα*, *δωδέκα*, *δεκατρεῖς*...).

Egzocentrična kompozita se u našem korpusu svode na bahuvrīhi grupu, o kojoj će, zajedno sa ostalim komplementarnim tipovima, biti podrobnije riječi u narednom poglavlju o sintaktičkim osobinama. Tamo gdje postoji kolebanje između bahuvrīhi i tatpuruša- ili bahuvrīhi i karmadhāraya- tipa, odnosno više mogućnosti za logičko razrešenje složenice, prirodno, postoji i dilema o semantičkom usmjerenju.

3.2 Sintaktičke osobine složenice

Kategorije od interesa za ovu Euripidovu grupu složenica jesu koordinativne (dvandva-) složenice i subordinativne tatpuruša-, karmadhāraya-, bahuvrīhi tipa. Obično se uzima da su posesivne ili bahuvrīhi složenice proizašle iz parenteze. Njihov naglašavani *izrazito* pjesnički karakter, sve se više relativizuje nalazima koji sugerišu da nisu bile nimalo netipične u govornom jeziku. Tome u prilog idu i pojedini primjeri zapisani linearom B, koji se odnose na svakodnevne predmete i učestalo pojavljuju u arhivskim dokumentima (MEISSNER&TRIBULATO 2002, str. 302-305, 324). Opišimo ih kao XY složenice čiji članovi X i Y uspostavljaju atributivni ili padežni odnos preko nekog Z na koje upućuje ukupno značenje kompozite. To Z obično *posjeduje* Y koje je *određeno* odnosom sa X (ređe obrnuto), ali posesivna relacija, iako najčešća, čini se da nije isključiva, premda bi se na ostale moglo gledati kao na od nje semantički izvedene, ispoljene kroz srodne perifrastične fraze koje proističu iz Y (ređe X). Radi boljeg uvida u zastupljene sintaktičke odnose

među kompozicionim dijelovima valja razlikovati bahuvrīhi kompozita atributivnog i padežnog određenja. Posmatraćemo prirodu tih odnosa unutar tvorbenih obrazaca izloženih u odjeljku 1., odnosno sintaktičke spram strukturnih tipova, obraćajući pažnju na stepen u kome se uzajamno uslovljavaju.

3.2.1 Sintaksa imeničke složenice

Euripidove imenske složenice strukturnog tipa I+I (1.1.1) većinom su tipa tatpuruša-, odnosno pri parafraziranju bi prvi član stajao u zavisnom padežu. Svega 3 ne pripadaju tom tipu. Imenica *ἀνθρωποδαίμων* (1.) bi se dala tumačiti i kao koordinativna i kao determinativna karmadhāraya- tipa. Pojavljuje se jednom (Rhesus, 971) i u kontekstu upokojenog kralja Resa kome smrt nije donijela onaj kraj koji obično ljudima nosi, nego će on kao *ἀνθρωποδαίμων* boraviti u pećinama srebrom bogate Trakije, a ljudi će ga slaviti i prinostiti mu darove. Premda neki prevodi nude zanimljiva rješenja koja podrazumjevaju naporedan odnos (npr. „ni čovjek ni duh“), većina se odlučuje za značenje „oboženi čovjek, polubog“ na koje, po našem mišljenju, još direktnije upućuju redovi koji neposredno slijede. Druga koja ne ide u preovlađujuću grupu je *κυνώπης* (11.), složenica koja je cijela stekla preneseno značenje i odgovara bahuvrīhi tipu, te *ψευδόμαντις* (23.), koja je primjer sintaktičke „neregularnosti“. Pripada grupi čiji zadnji imenički član ima snagu tranzitivnog nomen agentis i izvorno je kod takvih primjera postojao odnos objekta i subjekta, bio je to tatpuruša- tip („prorok laži, koji proriče laž“), ali su razvili značenje koje ih praktično svrstava u karmadhāraya- složenice, ovdje „lažni prorok“. Imenice složene od dva imenička člana pod 1.1.3, *γλωσσαλγία* (35.), *ναυκληρία* (39.), *ναυκλήριον* (40.), takođe pripadaju tatpuruša- grupi, preovlađujućem tipu među imeničkim složenicama.

Kod strukturnog tipa P+I (1.1.2) sve imenice su karmadhāraya- tipa izuzev bahuvrīhi složenice *μεσάγκυλον* (29.), koja je ustvari bila apozicija uz *ἀκόντιον*, koplje „koje posjeduje remen (pričvršćen) na sredini“, a zatim se osamostalila. Odgovarajuća grupa u 1.1.3 (*κακανδρία* (36.), *μεγαληνορία* (37.), *μεσημβρία* (38.), *παγκαρπεία* (41.), *παννυχίς* (42.)) jesu imenice izvedene iz karmadhāraya- pridjevskih složenica, dok je imenica *ποδώκεια* (43.) podrazumijevala tatpuruša- pridjev (u parafrazi pridjeva bio bi to acc. respectivus: *τοὺς πόδας ὠκύς*).

3.2.2 Sintaksa pridjevske složenice

Dvoimeničke složenice u pridjevskoj funkciji (1.2.1) svrstali bismo poglavito u bahuvrīhi pridjeve. Od 100 primjera 91 se da parafrazirati uz ἔχων u osnovnom posesivnom značenju i padežni odnos među kompozicionim članovima. Pri tome u svega dva slučaja zadnji član određuje prednji: ἄελλαν ποδῶν ἔχων (46.), αἰδῶ φρενός ἔχων (47.) inače je obrnuto: ὧψ αἵματος ἔ. (48.), *ὄδοσ- ἄλσειος ἔ. (50.), *ῶκος ἀνέμου ἔ. (52.), εἶδος ἀργύρου ἔ. (55.), μορφῆν γυναϊκός ἔ. (64.), ἀντι χειρῶν δράκοντας ἔ. (129.)... Značajan broj tih složenica razvio je komparativno značenje, u prvom redu izrazito produktivne -ὧψ, -*ὄδοσ-, -εἶδος, -φάος kompozite, te pridjev ἀνεμώκης (52.). Sledećih 8 kompozita bi pri logičkom razrješavanju sa ἔχων podrazumijevale njegov širi semantički djelokrug i potpadale pod uopštenije određenje bahuvrīhi kategorije: ἀγρῶ (d. loci) ἀύλην ἔ. (44.), ἀγρῶ (d. loci) ὕπνον ἔ. (45.), ἡμέρας (g. temporis) κοῖτον ἔ. (75.) i θεοῦ (g. possessivus) πῦρ ἔ. (76.) bi se možda mogle tumačiti po ugledu na perifrastične fraze ili „koji posjeduje osobinu, kome je svojstven“, slično stoji s ῥόθον ἄλος ἔ. (49.) (up. Hom. καναχὴν ἔχε, βοὴν ἔχον), δίκην ἐπὶ ἀποίνῳ ἔ. (54.) (Dem. διαιτητῶν ἐχόντων τὰς δίκας; Antifon: δίκην ἔχειν, biti kažnjen), ὡς ἐχθρός ξένους ἔ. (73.) (Hd. Θηβαίων ἡμῖν ἐχόντων, ὡς ἔχουσιν), στύγει θεῶν ἐχόμενος (77.) (Hom. ἔχομαι κακότητι καὶ ἄλγεσι). Kod γυναϊκόμιμος (63.) zadnji član je imenica sa snagom nomen agentis, na koju je ukupno značenje upravljeno, te bi ga trebalo izdvojiti kao popridjevljenu imenicu tatpuruša- tipa.

Najbrojnija vrsta pridjevskih složenica zasnovana je na sintagmi pridjev+imenica (1.2.2). Značenje tih složenica je većinom jasno motivisano, po obrascu „koji ima P+I“ (ἀβροκόμησ (145.) „koji ima gustu kosu“, ἀβρόπλουτος (145.) „koji ima raskošno bogatstvo“, ἀγριωπός (146.) „koji ima divlji pogled“...) ili ređe „koji se odnosi na P+I“ (κακόγαμβρος (188.) „koji se odnosi na nesrećnog zeta“, μελάμβροτος (247.) „koji se odnosi na crnce“, 257, 258, 259, 274, 290, 291, 292, 293). Dakle, riječ je o bahuvrīhi tipu atributivnog određenja, kome od 216 složenica ovog strukturnog modela, ne pripada 10 determinativnih kompozita, 2 popridjevljene imenice karmadhāraya- tipa, μεγαλόπολις (242.) i παλαιομήτωρ (288.), te 9 tatpuruša- pridjeva: ἀξιόθρηνος (153.) (ἄξιος θρήνου), ἀξιοπενθήσ (154.), ἀξιόχρεως (155.), ἐρημόπολις (174.) (ἐρημός πόλεως), ἰσάδελφος (180.) (ἴσος ἀδελφῶ), ἰσάνεμος (181.), ἰσόθεος (183.), ἰσόνεκς (184.), μονομήτωρ (262.) (μόνος μητρός).

Dvopridjevske složenice (1.2.3) su malobrojne i pripadaju karmadhāraya- tipu.

3.3 Produktivnost

3.3.1 Produktivnost tvorbenih obrazaca

Imenice složene od imenica i pridjeva spadaju u slabije zastupljene kompozicione obrasce, sveukupno ih je 43 kod Euripida, 23 dvoimeničke (1.1.1), 11 pridjevsko-imeničkih (1.1.2) i 9 derivacionih (1.1.3). Uglavnom su motivisane jasnim sintagmama u kojima centralni imenički član, određen padežno imeničkim ili atributivno pridjevskim članom, rijetko usložnjava svoju funkciju odnosno raslojava značenje.

Među pridjevskim složenicama, koje su već po svojoj funkciji daleko produktivnija kategorija, najmanje je zastupljen dvopridjevski sastav (1.2.3) sa svega 2 predstavnika. Dvoimeničke složenice u pridjevskoj funkciji (1.2.1) zastupljene su sa 100 primjera. Među njima je naročito produktivan tip sa *-*οδο-* kao zadnjim članom (25×), te *-ειδος* (5×) i *-ωψ* (5×) u sličnoj funkciji. Dio tijela, ljudskog ili životinjskog, čini drugu komponentu složenice u 18 slučajeva, a 9 se tiče ratne opreme i brodova (v. 3.3.2).

Složeni pridjevi pridjevsko-imeničke strukture (1.2.2) su najproduktivnija vrsta imenskih složenica kod Euripida. Od ukupnog korpusa od 360 složenica, 215 primjera pripada ovoj P+I pridjevskoj grupi. Izuzev gradivnih *χάλκεο-* (2×) i *χρύσειο-* (7×) i vremenskog *νύκτερο-* (1×), ostalo su opisni pridjevi.

3.3.2 Produktivnost kompozicionih članova

Pojedini članovi pridjevskih složenica pokazuju izrazitu produktivnost. Pominjani zadnji član *-*οδο-* (u I+I tipu 25×, u P+I tipu 1×), koji je najbliži svojoj osnovnoj funkciji kad se odnosi na miris (79.), često upućuje na sličnost po formi ili prisustvo subjekta (50, 53, 59, 60, 61, 66, 70, 71, 72, 78, 82, 91, 97, 109, 131, 335, 352), ali gdje i na psihofizičke karakteristike, kao što su manifestacije određenih stanja (94, 95, 98, 103, 116) ili boje s konotacijom atmosfere (62, 68, 108). Složenice sa *-ωψ* osim u svom matičnom domenu (poput „oko“, „lice“), djeluju i u semantičkom polju srodnom *-ειδος* kompozitima koja upućuju na boju, oblik ili gradivni element. Nalazimo ih samo u P+I tipu (po 5×). Na konkretan tjelesni sklop upućuje imenica *μορφή* (2× u tipu I+I, 2× u tipu P+I). Među zadnjim članovima od produktivnijih ističu se još *φρήν* (4× u tipu I+I, 10× u tipu P+I), *φάος* (4× u tipu I+I, 3× u tipu P+I), *χρώς* (2× u tipu I+I, 7× u tipu P+I) i *πούς* (3× u tipu I+I, 7× u tipu P+I), najučestaliji među dijelovima tijela, koji su u 71 slučaju zadnji član pridjevske složenice.

Među prednjim članovima najproduktivniji su pridjevi πολύς (36×), καλός (28×), κακός (12×), μέλας (12×), μόνος (12×), λευκός (11×), ὄμος (8×), ἴσος (7×), χρύσεος (7×), περισσός (5×), πᾶς (5×).

4. Literarni karakter složenica

Moglo bi se reći da je cjelokupni karakter složenica određen njihovom upotrebom i svakako nije malo onih koje su ponikle u govornom jeziku, no značajan broj je nesumnjivo književnog porijekla. Otuda se ubrajaju i u stilska sredstva, pri čemu ne podrazumijevaju nužno visoki stil, bliske su parodiji i često služe kao sredstvo semantičkog poigravanja. U pogledu raznovrsnosti, brojnosti i smjelosti obrazovanja, najproduktivniji su pjesnički rodovi, zatim naučna, filozofska i pripovjedna književnost. Uvid u svojstva koja ocrtavaju izuzetnost stvaralaštva određenog pisca, zasigurno bi bio produbljen analizom kod njega zastupljenih složenica. Međutim, ovom prilikom nama nije tema sam pisac, odnosno osobine Euripidovog djela i njegova pjesnička individualnost koju je izvrsno uhvatio objektiv Brajtenbahove opširne studije (BREITENBACH 1967), nego izabrane imenske složenice u njegovom dramskom pjesništvu, odnosno njihov karakter kao izraz pjesničkog djelotvornog poriva.

Usredsređićemo se najprije na zastupljenost¹⁰ složenica kod Euripidu savremenih pisaca i njegovih prethodnika koju bilježi tabela data u odjeljku „Pregled složenica“ (1). Brajtenbah je uporedio leksiku Euripidovih lirskih dijelova (anapest, horske pjesme, komoi i monodije) s leksikom epike, monodije, horske lirike (obrazovanja liričara i tragičara kada pripadaju isključivo lirskim partijama), komedije, te horsko-tragičkim (riječi koje su nalaze i u horskoj lirici i u dijaloškim - jampski trimetar i trohejski tetrametar - partijama), tragičkim (riječi koje se javljaju u dijaloškim ili istodobno u lirskim i dijaloškim dijelovima) i proznim repertoarom. U tom sklopu, dao je i analizu složenica koje se pojavljuju u lirskim partijama, na koju se mi ovdje ugledamo, ali smo bili u obavezi da njene konkretne rezultate, relevantne za lirski dio našeg korpusa, nanovo sagledamo, budući da su tadašnji uslovi za ovu vrstu obrade bili kudikamo teži i time podložniji propustima. Među lirskim složenicama koje nisu na Brajtenbahovom spisku, 8 otpada na tragediju Res, koju ne smatra Euripidovom. Autori

10 Samo se po sebi razumije da rezultate naše analize treba uzeti uslovno, s obzirom na to da naš korpus ne iscrpnjuje cjelokupan Euripidov opus, već se ograničava na ono što je od njega do nas dospjelo.

Euripidovog rječnika se pak pridržavaju klasične tradicije i ubrajaju djelo među njegova, s čim je većinom saglasna i novija kritička misao, pa smo ga i mi uzeli u obzir. Brojnija odstupanja se tiču uglavnom onih složenica koje je Brajtenbah uvrstio u Euripidove kovanice, te horsku liriku i (horsko-)tragički korpus.

Osim toga, sagledaćemo kontekst, u kome se javljaju pojedine grupe složenica, u potrazi za semantičkim odlikama, funkcijom i interferencijom učestalih ili markantnih složenica i njihovih kompozicionih članova.

4.1 Pregled zastupljenosti složenica

U korpusu Euripidovih imenskih složenica nastalih slaganjem od imenica i pridjeva, 193 primjera pripada lirskim, 125 dijaloškim partijama, dok se 42 složenice pojavljuju i u jednim i u drugim. Bezmalobolja (173; 48%) složenica pojavljuje prvi put kod Euripida, a više od polovine njih (91; 25% ukupnog korpusa) nalazimo samo u njegovom djelu. Ako još imamo na umu da je 120 novih obrazovanja u lirskoj, 47 u dijaloškoj a 6 istodobno u obe grupe, jasno je da je Euripid najviše polagao na tvorbu lirskih složenica, koje su dakle u 62% slučajeva dotad neposvjedočene.

Kod već posvjedočenih složenica najveći broj odgovara poglavito tragičkim složenicama kod Sofokla, zatim kod Eshila i drugih pjesnika (16%) pri čemu se riječ gdjekad pojavljuje i u prozi. Po 11% kompozita pripada horskoj lirici, epici i prozi. U horskoj lirici najveću bliskost pokazuje s Pindarom, te Sofoklom i Eshilom. Brajtenbahova analiza jezika lirskih partija pokazala je da Euripid ima kudikamo manje zajedničkih složenih imenskih riječi (i glagola) nego simpleksa sa epskom poezijom, što je u vezi i s činjenicom da kompozita u epici nisu toliko zastupljeno stilsko sredstvo kao u drugim vrstama poezije. Kada je riječ o proznim imenskim složenicama, prevlađuju Hipokratove koje se gotovo bez izuzetka javljaju i u mlađoj medicinskoj literaturi (ponajprije kod Galena). Među složenim pridjevima 2% dijeli sa komedijom savremenog doba, a svega 1% složenica je ranije posvjedočeno u monodijskoj lirici.

Raspored složenica, zabilježenih kod dugih pisaca, u Euripidovim lirskim i dijaloškim partijama, ukazuje na odsustvo dominantnog profila unutar njih. Srazmjerno gledano, blagu prednost u lirskim dijelovima imaju složenice posvjedočene u savremenoj komediji, horskoj lirici i epici, dok su prozne i tragičke složenice više zastupljene u dijalozima. Polovina

kompozita karakterističnih kako za lirske tako i za dijaloške partije, pripada tragičkim složenicama, zatim manji broj horskim, epskim i proznim.

Odnos Euripida i pisaca s kojima dijeli složenice, iz perspektive tih kompozita i njihovih dijelova, svakako je izgledno polje za dalja istraživanja, u koje mi u ovoj prilici ne možemo zalaziti, premda Aristofanov šaljivi omaž prosto vapi da dospije pod lupu.

4.2 Euripidove kovanice: jedan od domaćih lijekova protiv podnadule poezije?

Kovanje sopstvenih riječi ubrajano je u odlike pjesničkog jezika, kovanice (πεποιημένον δ' ἐστὶν ὁ ὅλως μὴ καλούμενον ὑπὸ τινῶν αὐτὸς τίθεται ὁ ποιητής, Poetica 1457^b33-34) uz druge pjesničke ukrase preporučuje i Aristotel. Moderna kritika gotovo izreda ocjenjuje Euripida manje uspješnim po tom pitanju od na primer Eshila, Sofokla ili Pindara. Bitno je da ovdje rasvijetlimo razloge koji stoje iza ocjene da je naš tragičar sklon bezličnim i nedovoljno pjesničkim složenicama. Naime, gotovo se kod svih pjesnika mogu prepoznati „omiljeni“ prednji odnosno zadnji kompozicioni članovi, no kod Euripida se u toj mjeri ovi ponavljaju (v. 3.3) da prije djeluju kao rezultat najobičnijeg mehaničkog procesa nego proizvod zamašne pjesničke snage. Njegovoj manjkavoj praksi suprotstavlja se Sofoklov primjer. On je skovao daleko manji broj novih složenica, ali su njegove kovanice originalne a njihov semantički opseg širok. Isto nastojanje je uočljivo i kad rukuje naizgled oveštanim epitetima (up. χαλκόπους (127.) koji se kod Homera odnosi na dobro potkovanog konja: χαλκόποδ' ἵππῳ, kod Sofokla vjerovatno na rudnike bronzne pod zemljom: χ. ὀδός, a kod Euripida na tronožac: χ. τρίπους). S druge strane, Euripid je čak i od drugih pjesnika preuzimao upravo najjednostavnije i najpristupačnije složenice, a izbjegavao one koje su imale jači karakter, rijetke riječi za članove, bogatiju metaforu, složenije značenje. Brajtenbah (id. str. 99) drži da Euripidovi kompozicioni članovi, a naročito prednji, u poređenju s drugim pjesnicima pokazuju „Armut, Einförmigkeit und Einfachheit“ i budući da pretežu oni koji su već korišćeni u pjesničkim kovanicama, smatra da im to oduzima draž originalnosti (der Reiz der Originalität). To bi značilo, između ostalog, da su na (pjesničkoj) cijeni one složenice čiji članovi nisu zastupljeni kod drugih pisaca i ne ponavljaju se ni kod autora koji su ih stvorili. Među Euripidovim imenskim lirskim složenicama, svega je 8 onih koji imaju originalne prednje članove: ἀποινώδικος (54.),

κνυαρισσόροφος (89.), μαρμαρωπός (96.), ἀμβροτόπωλος (152.), βραδύπους (166.), ἐρημόπολις (174.), σκιαρόκομος (336.), τυφλόπους (342.), a među dijaloškim je samo kod βοτρυχώδης (60.) prva komponenta nova i nepovnljena. Autentične zadnje članove našli smo kod 8 složenica, od kojih je samo jedna prozna: θηραγρευτής (6.), ἰσόνεκος (184.), καλλιγάληνος (201.), καλλιγέφυρος (202.), καλλιδόναξ (205.), καλλιφλοξ (225.), λευκολόφας (233.), πολυόρνιθος (321.).

No, koliko je naš pjesnik zbilja podbacio? Da li zapažena jednostavnost nužno sa sobom nosi odsustvo draži, ponavljanje – izandalos, dominantan obrazac – prizvuk stihoklepanja? Da li je samo originalno komponovanje članova složenice izraz pjesničke vrline ili nešto stoji i do jedinstvenog konteksta? Naš rad je bio primoran (prostorom i imperativom preglednosti) da tabelarno prikaže složenice, međutim, ne gubi iz vida da im je pravo mjesto u kontekstu u kom su upotrebljene, u kojem su neke i nastale, unutar koga se jedino i mogu tražiti odgovori na postavljena pitanja. Ovdje nismo u prilici da se podrobno upustimo u kontekstualnu analizu svakog primjera pojedinačno, ali pomenućemo neke upečatljivije, tek toliko da ukažemo kako valja obazrivo izvoditi zaključke na bazi ustanovljenih opštih osobina Euripidovih složenica i kako se puna specifičnost njihovog karaktera očituje tek u konkretnom stihovnom okruženju, baš kao što životna sredina utiče na osobine organizma.

Pođimo od brojnih i karakterističnih -οδος-, -ειδος i -ωψ/-ωπος složenica (v. 3.2.2), čije su navedene komponente često doživljavane gotovo kao pridjevski sufiksi. Tako će Euripid reći πυρσώδη φλόγα za baklju koja bukta na vrhu Dionisovog tirsu u kolopletu, kentauri idu u trupi na gozbu sa vijencem od mladica na glavi, στεφανώδει χλόα, λαχνῶδες οὔδας (ἀνθηρᾶς χλόης) je livada koja mami vinom savladanog Kiklopa da se izvali, mekana, nježna postelja od mladih travki. Isto obrazovanje poslužiće i pjesničkoj geografiji: κολπώδη πτέρυγ' Εὐβοίας (Aulida), μυχῶδεσι Μακρᾶϊς, δαφνώδη γύαλα. U slikanju ljupkosti djevojačkog (Antigoninog) lica učestvuje pridjev βοτρυχώδης¹¹, opisuje obraze zaklonjene uvojcima (βοτρυχώδεος παρῆιδος). Oblik njegovog prednjeg člana rezultat je ukrštanja βόστρυχος „uvojak“ i βότρυς „grozd“, pa tako pored varijacije βόστρυχος „uvojak“ postoji i βοστρύχιον „vino“ (FRISK 1960, 255). Βοτρυώδης se javlja u dva navrata u tragediji Bakhe, u opisu brsta loze bogatog grozdovima (βοτρυώδει χλόη) i šarmantnoj zakletvi ναὶ τὰν βοτρυώδη Διονύσου χάριν οἶνας (tako mi „groždem oboje-

11 Phoenissae 1485: TLG bez -χ- (βοτρυώδης), Allen/Italie βοτρυχώδης.

nog“ užitka Dionisovog vina). U portretu Erinija s zmijskim atributima, δρακοντώδεις κόρας, neizostavan je pomen njihovih zakrvavljenih očiju i u širem smislu krvničkog, svirepog karaktera (δράκοντος αίματωπὸν ὄμμα, αίματωπούς θεάς, τὰς αίματωπούς καὶ δρακοντώδεις κόρας). Pridjevom αίματωπός/αίματώψ s predstavama o neumitnim boginjama, koje svete prolivenu rođačku krv i kažnjavaju ludilom, povezane su dvije simptomatične slike: Edipovo samooslepljenje po otkriću vlastitog sagrešenja (αίματωποι δεργμάτων διαφθοραί¹²) i mahnuti Herakle pred ubistvo djece (ήίζας τ' ἐν ὄσσοις αίματῶπας), pri čemu se i Edipu i Heraklu krv cijedi iz očiju. Euripidov glasnik će još jednom istaći zvjerski Heraklov pogled (ἀγρωπὸν ὄμμα Γοργόνος) u situaciji kad postaje krvnik svojoj djeci, a isti pridjev u drugoj tragediji pridružice neljudskom čudovištu (ἀγρωπὸν τέρας). Očigledno je -ωπος uvećavalo pjesnički kvalitet prostog ἄγριος, no primjeri poput μονῶπες παῖδες (ποντίου θεοῦ) i λύσσα μαρμαρωπός (apozicija uz Gorgonu) pokazuju da Euripid gdjekad računa na puni i neprigušeni semantički doprinos toga člana, ovdje u značenju „oko“. Čini se da on u νυκτωπός (ἀλαθοσύναν νυκτωπὸν) ima više glagolsku boju, pa bi to bila istina koja se smrtnicama ukazuje noću (u snu), slično je i u primjeru δόκημα νυκτερωπὸν. Kod παρθενωπός drugi član upućuje na lice ili u širem smislu lik, držanje, te sam pridjev označava osobinu koju Elektra ne bi željela da vidi kod svog muža (πόσις μὴ παρθενωπός, ἀλλὰ τὰνδρείου τρόπου). Samo iz Euripida poznajemo pridjev ὑδροειδής (Στρουμῶν) i u najboljem slučaju bi mogao da sugerise vodenu snagu Strimona, mada vjerovatno prosto kрпи stih. Istom obrazovanju pripada ἀστεροειδής (ἀστεροειδέα νῶτα), međutim mnogo češće (5x) u istom značenju koristi Eshilu svojstveno ἀστερωπός (kod Homera ἀστεροίς οὐρανός). Sintagmi za more κυανοειδές ὕδωρ treba pridružiti još dva primjera iz istog dijela spektra: κυανόχροά ῥόθια i jednu uspjelu predstavu Hada ὑπ' ὀφρύσι κυαναυγέσι βλέπων πτερωτός Ἄϊδας. Μελάμβροτος je epitet krajeva čiji su stanovnici tamnoruti (μελαμβρότοιο Αἰθιοπίδος γῆς, γείτονες μελάμβροτοι). Pridjev μελάμπεπλος u više navrata opisuje odeću ožalošćenih (μελαμπέπλω στολῆ, στολμοὺς μελαμπέπλους, Σπαρτιάτης Τυνδάρεως μελάμπεπλος), izuzetak je upečatljiva slika personifikovane Noći koja jezdi u pratnji zvijezda, zaogrnuta crnim plaštom (μελάμπεπλος Νύξ). Erebus, gdje ne obitava ni tama ni svjetlost,

12 Up. kod Sofokla: φοίνια δ' ὄμοῦ γλῆναι (OT 1277).

označen je kao μελαμφαῆς¹³ ἔρεβος, a oksimoronski kompozicioni spoj nalazimo i u opisu mlaza krvi koji ima zagasiti sjaj (νασμῶ μελαναυγεί). U sintagmi ἤλεκτροφαῆς αὐγαί za suze Faetonovih sestara od kojih se zametnuo ćilibar, specifična je i upotreba imenice. Dio Euripidove palete su i grimizne, crvenkaste i šarene boje, nalazimo ih u epitetima uz životinje: zmiju (φοινικολόφοιο δράκοντος, δράκοντα πυρσόνωτον), ptice (φοινικοσκελεῖς χηλᾶς, φοινικοφαῖ πόδα), ždrepcice (πώλους ποικιλοδέρμονας, σειροφόρους πυρσότριχας), lane (ποικιλόθριξ νεβρός). Pjesak ima bjeličasti sjaj λευκοφαῖ ψάμαθον, a obala je bijela od morske pjene λευκοκύμοσιν ἡόσιν. Vojnim slikama pripadaju λευκήρετμος i λευκολόφας (lohag s bijelom perjanicom). Λευκόπηχυς, blisko homerskom λευκώλενος, kod Euripida je zabilježeno dva puta: λευκοπήχεις χερσῶν i λευκοπήχεσι χειρῶν ἀκμαῖσιν, gdje se taj atribut ženstvenosti pripisuje bakhantkinjama koje su goloruke, bez mreže i koplja, ulovile plijen. Njegova upadljiva neprikladnost sugerše da je u pitanju namjerni kontrast. Zatim obilato koristi zlatnu boju, sintagma χρυσεόκυκλον φέγγος (sunce) se izdvaja, jer višesložna asocijacija nije tipična za Euripida. Primjer (τετρασκελῆ) κενταυροπληθῆ πόλεμον se ističe kao nespretno rješenje, a imenica ἰππόστασις po učešću u pjesničkim slikama: Ἄελιον κνεφαία ἰππόστασις za zapad, a na drugom mjestu Ἔω φαεννὰς Ἥλιου θ' ἰπποστάσεις za istok.

Svakako da načinjeni izbor iz složenica koje prvi put zatičemo kod Euripida, ne iscrpljuje sve vrste njihove upotrebe, ali nadamo se da i iz ovakvog fragmentarnog prikaza provejava cjelina. Naime, rijetko su u funkciji metafore (isto važi i za preuzete složenice) i to bi mogao biti odjek težnje o kojoj govori i Aristofanov Euripid kada zastupa izričitost i nepatvorenost, težnje za razumljivošću. Nastojanje da stvari nazove pravim (njihovim) imenom odredilo je da su složeni pridjevi najčešće u službi *reljefnih* pjesničkih slika, fizičkog opisa prostora, predmeta, bića i karakterizacije ambijenta ili događaja. Otuda donekle jesu predvidivog sadržaja, no ipak uspijevaju da opredmete imenicu koju određuju i budu (ma i uzdržan) ukras stihu. Premda uglavnom jesu semantički jednodimenzionalni, čini nam se da nije posve prikladna Brajtenbahova negativna ocjena, jer se mora imati u vidu karakter cjeline čiji su dio, a koja se bitno razlikuje od Eshilove, Sofoklove ili Pindarove s kojom se poredi. Euripidove složenice u svom kontekstu funkcionišu, baš kao što bi u Eshilovom, na primjer, bile odista sirotinjske. Tome u prilog napomenimo da za Eshilove složenice

13 Up. jedan od šaljivih odjeka kod Aristofana κελαινοφαῖς ὄρφνα (Ra. 1331).

važi mišljenje da su smjele, katkad kabaste¹⁴ i da ih zapravo od negativnog utiska spašava upravo raskošni stil i uzvišeni kontekst, specifično Eshilov dramatski naboj (Atkins 1934, str. 94-95). Budući da Euripidovo djelo pravi značajan otklon od prethodnih u kategorijama ήθη i διάνοια, pa samim tim i λέξις¹⁵, onda je samo prirodno da i njegove složenice njeguju drugačiji, novom kontekstu prikladan princip: pristupačnost, familijarnost i jedna krajnje neobična zlatna nit (dives vena, Hor. Ars 409) koja poetski iznosi to što bi u nekom drugom, manje vrsnom pjesničkom slučaju lako skliznulo u ništavno i nedostojno. Slijedi da ne postoji podoban univerzalni aršin, percipiranje karaktera složenica zavisi od referentne tačke. Tako izgleda da se Euripid nije ni trudio da izbjegne repeticiju i jednostavnost, bar kada je riječ o našoj grupi složenica. Vidjeli smo da ponavljanja mogu biti uslovljena ponovljenim problemskim i srodnim dramskim situacijama (Erinije-Herakle-Edip), koje se onda uzajamno semantički obogaćuju, pri čemu je za učinak sasvim sporedno da li je interferencija namjerna ili slučajna. Rijetke složenicama izgrađene metafore mahom posjeduju neobičnu snagu i ubedljivu slikovitost, ali češće se Euripid opredjeljuje za kompozita koja zaista označavaju boje i materijale, svjetlost i tamu (tipično Euripidovi oksimoroni: κυαναυγής, μελαμφαής, μελαναυγής). Ta sklonost¹⁶, koja je prisutna i u odabiru prostih pridjeva, i značaj njene uloge u dočaravanju lako su uočljivi u Jonu, gdje se problematične scene „premazuju“ obiljem zlatne boje s ciljem da se rasterete. Uzvišeni opis devulgarizuje nemoralne događaje i daje im komični okvir. I baš kao što brojna ponavljanja ne vode u prezasićenost kada su svrsishodna, tako jednostavnost kompozicije treba prepoznati kao odliku svedenog ukrasa kada postoji integralna potreba za njim.

U svjetlu ovih postavki izoštrava se pogled na ono u čemu treba prepoznati glavnu osobinu pjesničkih složenica – u njihovoj specifičnosti i izuzetnosti, u upečatljivosti koja ih čini nepodobnim za širu književnu upotrebu, te ostaju dragocijeni proizvodi jednog pjesničkog konteksta. Sva-

14 Tu osobinu parodira u više navrata Aristofan, npr. Ra. 966 o Eshilovim junacima: σαλπιγγολογχηπηνάδαι, σαρκασμοπιτυοκάμπται.

15 Ako i jeste kod Euripida svaka pojedinost privođena pred sudište „estetike razumljivosti“, nije svaka strogo osuđena: promjena u rječniku ne ide samo u pravcu pristupačnijeg jezika, proznog i kolokvijalnog karaktera, već ponegdje i u sasvim suprotnom, v. Burkhardt, H., Die Archaismen des Euripides, Diss. Erlang. 1906; v. takođe Breitenbach 1967, pregled cjelokupnog rječnika lirskih partija po vrstama riječi.

16 Vidi Thorburn Jr., John E. „Euripides' 'Ion': The Gold and the Darkness.“ *Classical Bulletin* 76.1 (2000): 39-49; Barlow, Shirley A. and Zeitlin, Froma I., *The Imagery of Euripides: A Study in the Dramatic Use of Pictorial Language*, Bristol Classical Press, 2008.

kako da se jezik usmjeren da „pristupačno predstavi svakidašnji život“ i služi umjetnosti kojoj je „svak sposoban da sudi“ (Ar.Ra. 959-961) izlaže većoj opasnosti prozaičnih složenica. Euripid se u Žabama (937-943)¹⁷ ponosi što je tragičku umjetnost podnadulu od pompeznog rječnika oslobodio te boljke pomoću domaćih lijekova, a Aristotel (3.2 [5])¹⁸ mu pripisuje u zaslugu da je prvi uspješno upotrebio riječi iz svakodnevnog govora. Otud se dešava da jednostavna složenica u neatraktivnom segmentu, bilo odviše govornom ili odviše patetičnom za događaj kojeg se tiče, ne dobaci do cilja, djeluje neadekvatno ili semantički isprazno. Kontekst je taj koji iziskuje složenicu, koji joj je uzrok. Njen semantički djelokrug, pa i cjelokupni karakter, tek u okruženju postaje vidljiv. Kada cjelini kojoj pripada manjka pjesničke snage, malo je vjerovatno da će Euripidova imenska složenica uspjeti da preokrene tas. Njihov kroj je obično takav da se lijepo uklapaju i u stanju su da značajno doprinesu slici, ali ne i da je nose. Iz iste osobine proističu i njihove vrline i njihove slabosti.

* * *

Shodno svemu navedenom, moguće je izdvojiti nekoliko bitnijih osobina ovog Euripidovog korpusa. Naime, prevladuje jednostavna struktura: pridjevska odnosno imenska osnova (samo u 45 slučajeva sa spojnim vokalom) u prvom dijelu i popridjevljena imenica (odnosno u 3 slučaja pridjev) u drugom. Najbrojnije su pridjevske bahuvrīhi kompozite strukture pridjev + imenica. Premda se složenice takvog tipa nerijetko označavaju kao „pjesničke“, učestalo ponavljanje prednjih kompozicionih članova i semantička uprošćenost kod Euripida umanjuju njihovu privlačnost u poređenju sa drugima iz istog poetskog kruga. Mišljenja smo da one nisu iznevjerile očekivanja, nego su se s njima obračunavale. Lirskim partijama pripada c. 53% složenica, dijaloškim c. 35%, a c. 12% kompozita su im zajednička. Upadljivih razlika u karakteru (strukturnim obrascima, semantičkom opsegu, žanrovskim bojama) lirskih i dijaloških kompozita

17 Ilustraciju uvode dvije usiljene složenice:

οὐχ ἰπαλεκτρούνας μὰ Δί' οὐδὲ τραγελάφους, ἄπερ σὺ,
 ἂν τοῖσι παραπετάσμασιν τοῖς Μηδικοῖς γράφουσιν:
 ἄλλ' ὡς παρέλαβον τὴν τέχνην παρὰ σοῦ τὸ πρῶτον εὐθύς
 οἰδοῦσαν ὑπὸ κομπασμάτων καὶ ῥημάτων ἐπαχθῶν,
 ἰσχυρὰ μὲν πρῶτιστον αὐτὴν καὶ τὸ βάρος ἀφείλον
 ἐπυλλίοις καὶ περιπάτοις καὶ τευτλίοισι λευκοῖς,
 χυλὸν διδοῦς στωμυλμάτων ἀπὸ βιβλίων ἀπηθῶν:

18 κλέπεται δ' εὖ, ἕαν τις ἐκ τῆς εἰωθυίας διαλέκτου ἐκλέγων συντιθῆ: ὅπερ Εὐριπίδης ποιεῖ καὶ ὑπέδειξε πρῶτος.

nema, osim onih koje su direktna posljedica njihove brojnosti i brojnosti Euripidovih vlastitih kovanica unutar ovih grupa. Tako su među brojnijim lirskim složenicama nova obrazovanja (oko 62%) učestalija nego kod dijaloških (oko 38%).

Bezmalopola od ukupnog broja obrađenih imenskih složenica nije zabilježeno ranije, međutim, bogatstvo i novina sadržaja, na koje bi u prvom redu upućivao ovako veliki broj novih obrazovanja, izostaje. To dolazi otud što ubjedljivo prednjače kompozicioni članovi, pa i čitavi kompozicioni obrasci, već posvjedočeni u složenicama kod drugih pjesnika ili kod samog Euripida. Ipak, baš kao što veliki broj Euripidovih kovanica nije najveći argument njegove pjesničke snage, tako ni njihova svedenost ne svjedoči o manjkavosti i nedjelotvornosti, koliko o drugačijoj estetici.

Rad predajemo u nadi da bi mogao biti beočug u lancu srodnih, koji bi išli dalje i dublje, kako u svrhu ispitivanja Euripidove zaostavštine, tako i u službi fenomenologije složenica.

Literatura

- ATKINS, J. W. H., *Literary criticism in antiquity: a sketch of its development*, Volume 1, Cambridge 1934
- BREITENBACH, Wilhelm, *Untersuchungen zur Sprache der Euripideischen Lyrik*, Hildesheim 1967.
- BUCK, Carl D., *Comparative Grammar of Greek and Latin*, Chicago 1933
- CHANTRAINE, Pierre, *La formation des noms en grec ancien*, Paris 1933
- DEBRUNNER, Albert, *Griechische Wortbildungslehre*, Heidelberg 1917
- LEUMANN, Manu, *Vokaldehnung, Dehnstufe und Vrddhi*, *Indogermanische Forschungen* 61/1952, 1–16.
- MAJRHOFFER, Manfred, *Sanskritska gramatika sa poredbenim objašnjenjima* (prev. A. Loma), Novi Sad 2002
- MEISSNER, Torsten and TRIBULATO, Olga, *Nominal composition in Mycenaen Greek*, *Transactions of the Philological Society*, Volume 100:3 (2002)
- NAGY, Gregory, *Greek: An Updating of a Survey of Recent Work*, 2008 online edition (<http://chs.harvard.edu/wa/pageR?tn=ArticleWrapper&dc=12&mn=2278>)
- PETERSEN, Walter, *Attic pous and Its Compounds*, *Classical Philology*, Vol. 21, No. 4 1926, pp. 356-359
- ROSENMEYER, Thomas G., *Art of Aeschylus*, University of California Press 1982
- SCHWYZER, Eduard, *Griechische Grammatik I*, München 1939
- SMYTH, Herbert W., *Greek Grammar*, Harvard 1956

Rječnici

- ALLEN / ITALIE, *A Concordance to Euripides*, Groningen 1970
- CHANTRAINE, Pierre, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris 1968
- FRISK, Hjalmar, *Griechisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1960
- LIDDELL / SCOTT / JONES / MCKENZIE, *A Greek-English Lexicon*, 19969
- PAPE, Wilhelm, *Altgriechisches Wörterbuch*, 19143

TEKSTOVI prema *Online Thesaurus Linguae Graecae*

*TLG Bibliographic Canon Information

Euripides.

- *Fragmenta*: A. Nauck, *Tragicorum Graecorum fragmenta*. Leipzig: Teubner, 1889 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 363-378, 380-410, 412-419, 421-427, 429-468, 470-496, 498-513, 515-516, 518-578, 580-599, 601-609, 611-612, 616-623, 625-667, 670-716.
- *Fragmenta papyracea*: C. Austin, *Nova fragmenta Euripidea in papyris reperta*. Berlin: De Gruyter, 1968: 12-21, 23-40, 42-48, 50-58, 60-65, 67-87.
- *Epinićium in Alcibiadem (fragmenta)*: D.L. Page, *Poetae melici Graeci*. Oxford: Clarendon Press, 1962 (repr. 1967 (1st edn. corr.)): 391.
- *Fragmenta Phaethontis*: J. Diggle, *Euripides. Phaethon*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970: 55-69.
- *Fragmenta Antiopes*: J. Kambitsis, *L'Antiope d'Euripide*. Athens: Hourzamanis, 1972: 1-19, 130, 134.
- *Fragmenta Alexandri*: B. Snell, *Euripides Alexandros und andere Strassburger Papyri mit Fragmenten griechischer Dichter [Hermes Einzelschriften 5 (1937)]*: 5-21.
- *Fragmenta Hypsipyles*: G.W. Bond, *Euripides. Hypsipyle*. Oxford: Clarendon Press, 1963: 23-52, 157.
- *Fragmenta Phrixei*: J. Rea, *The Oxyrhynchus papyri*, vol. 34. London: Egypt Exploration Society, 1968: 10-13.
- *Fragmenta fabulae incertae*: B. Snell, *Euripides Alexandros und andere Strassburger Papyri mit Fragmenten griechischer Dichter [Hermes Einzelschriften 5 (1937)]*: 79-82.
- *Fragmenta*: D.L. Page, *Select papyri*, vol. 3. London: Heinemann, 1941 (repr. 1970): 54-70, 74-76, 82-108, 112-118, 122-134, 154-158.
- *Fragmenta Oenei*: J. von Arnim, *Supplementum Euripideum*. Bonn: Marcus & Weber, 1913: 38, 39-40.
- *Epigrammata*: H. Beckby, *Anthologia Graeca (AG)*, 2nd edn., Munich: Heimeran, 1965-1968: 10.107, 107b.

- *Fragmenta Phaethontis incertae sedis*: J. Diggle, Euripides. Phaethon. Cambridge: Cambridge University Press, 1970: 70-71.
- *Fragmenta*: B. Snell, Tragicorum Graecorum fragmenta. Supplementum. Hildesheim: Olms, 1964: 3-20.
- *Cyclops*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1984: 3-29.
- *Alcestis*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1984: 37-83.
- *Medea*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1984: 93-155.
- *Heraclidae*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1984: 159-197.
- *Hippolytus*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1984: 207-271.
- *Andromacha*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1984: 277-332.
- *Hecuba*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1984: 339-398.
- *Supplices*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1981: 3-53.
- *Electra*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1981: 59-113.
- *Hercules*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1981: 117-174.
- *Troïades*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1981: 181-240.
- *Iphigenia Taurica*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1981: 243-304.
- *Ion*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1981: 307-373.
- *Helena*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 3. Oxford: Clarendon Press, 1994: 5-70.
- *Phoenissae*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 3. Oxford: Clarendon Press, 1994: 83-179.

- *Orestes*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 3. Oxford: Clarendon Press, 1994: 191-286.
- *Bacchae*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 3. Oxford: Clarendon Press, 1994: 291-351.
- *Iphigenia Aulidensis* : J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 3. Oxford: Clarendon Press, 1994: 359-421.
- *Rhesus*: J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 3. Oxford: Clarendon Press, 1994: 433-479.

Aristophanes Comic.

- *Ranae*, ed. V. Coulon and M. van Daele, Aristophane, vol. 4. Paris: Les Belles Lettres, 1928 (repr. 1967 (1st edn. corr.)): 85-157.

APPENDIX

Tipologija složenica

U nastojanju da se složenice u indoevropskim jezicima sistematski prikažu i opišu, sagledavani su brojni kriterijumi podjele prema njihovoj opštoj važnosti: vrsta i oblik prednjeg člana, završetak osnove prednjeg člana, oblik osnove zadnjeg člana, značenje (sintaktički odnos među članovima), vrsta riječi kojoj pripada složenica, njena semantička usmjerenost, motivacija itd. Pojedinačne primjere nije teško razriješiti prema svakom od ovih principa, ali nedoumice se nameću pri razmatranju koji od njih pruža najcjelishodniji uvid u prirodu određenog repertoara složenica. Podjela prema značenju odnosno prema logičkoj vezi dijelova složenice, najšire je zastupljena u sistematizaciji zapadne lingvistike, čija je terminologija dijelom usvojila nazive tipova složenica porijeklom iz staroindijske nauke. Majrhofer (MAYRHOFER 1978, 101 sqq.) navodi tu podjelu. Ona ipak nije apsolutno primjenjiva. Logičke veze među članovima složenice su nerijetko višeznačne i krajnje raznovrsne, tako da njihova sveobuhvatna i čvrsta kategorizacija nije ni moguća, a možda ni neophodna. Razmatrajući problem sistematizacije složenica u grčkom jeziku, Debruner (DEBRUNER 1917, §42 sqq.) predlaže da se prosto isprate dva principa podjele koji se međusobno koriguju i nadopunjuju: struktura i značenje. Zatim detaljno izlaže podjelu prema vrsti i obliku prednjeg člana i podjelu prema međusobnim sintaktičkim odnosima dijelova složenice. Ovdje prenosimo relevantne odjeljke kod Majrhofera i Debrunera kao okvir našem radu i eventualnu olakšicu nekom drugom.

Podjela staroindijskih složenica

Kopulativne složenice

1. dvandva- („par“)

Članovi tih složenica morali bi se pri razrješavanju povezati sa „i“ (npr. $\nu\chi\theta\eta\mu\epsilon\varrho\upsilon\varsigma$), kod mlađeg tipa veznik ulazi u sastav složenice (tako u našem nazivu cvijeta *Viola tricolor*: *daninoć*).

Determinativne složenice

2. **tatpuruṣa-** („služitelj toga“)

Slaganjem se izražava padežni odnos: tat-puruṣa, (zamenička) osnova tad- zastupa genitiv „toga“ (kao gr. δημοβόρος, srp. *bogomajka*); ponekad se kao prvi član ne javlja osnova, nego padežni oblik, npr. gr. Διόσκουροι „Zevsovi sinovi“, dosl. „momci Zeusa (gen.)“, srp. *bratučedi* „deca od dva brata“ (*bratu* gen. duala od *brat*).

3. **karmadhāraya-**

Pouzdan prevod ovog staroindijskog stručnog izraza nije nađen, to su složenice u kojima se prednjim članom atributivno bliže određuje zadnji poput gr. ακρόπολις „gornji grad“, srp. *belograb* „beli grab“.

4. **dvigu-** („koji čine dva goveda“)

Riječ je o složenicama koje za prednji član imaju osnovni broj, po pravilu označavaju neki kolektivni odnos i uglavnom imaju oblik jednine srednjeg roda, ređe ženskog roda, npr. gr. δίφορος „dvokolica“ (dosl. „koja nose dvoje“), srp. *dvopreg*.

Posesivne složenice

5. **bahuvrīhi** („koji ima mnogo pirinča“)

Ove prvobitno pridjevske složenice razrješavaju se u „koji posjeduje (određeno svojstvo)“, „koji se nalazi (u određenom stanju)“, kao gr. μέγαθυμος, srp. *gologlav*.

Priloške složenice

6. **avyayībhāva-** („nepromjenjiv, indeklinabilan“)

To su adverbijalne složenice u obliku akuzativa jednine srednjeg roda, sa nepromjenjivom riječi (predlogom, prilogom i sl.) kao prvim članom, npr. gr. υπόδρα (< *-δρακ, δέρομαι), srp. *bestraga*.

Podjele grčkih složenica po Debruneru¹⁹

I Podjela prema vrsti i obliku prednjeg člana

1) Prednji član je **priloškog** ili **predloškog** tipa.

1.1 predlog + glagol (infinitni, finitni) / glagolska imena:

ἀν-ίστημι, ἀνά-στασις;

Ovo je dosta star i raširen tip složenica. Preverbi su kod Homera još uvek odvojivi od glagola (tmeza). S druge strane, vjerovatno je da su predlozi uz glagolska imena od najranijih vremena bili neodvojivi i da su se oni konačno ustalili uz glagole po toj analogiji (npr. κάτ-οχος i κατ-έχειν, πρόσ-φορος i προσ-φέρειν, slično u lat. *ex-itus* i *ex-ire*).

1.2 predlog (u starom priloškom značenju) + od njega nezavisna imenica ili pridjev; dakle zadnji član može biti:

a) popridjevljeni imenički član:

ἐπ-ήρετμος (Hom.), ἀμφι-θάλασσος (Pind.), ἔν-θεος (klas.);

b) pridjev:

πρό-πας (Hom., inače upućuje na predgrčki tip, up. lat. *per-magnus*), κατά-ξηρος, ὑπό-λευκος (kasnija grčka obrazovanja, vjerovatnije po ugledu na stare gl. κατα-ξεραίνειν, ὑπο-λευκαίνειν nego na predgrč. tip);

c) nepopridjevljeni imenički član (Substantiv ohne Mutierung):

συν-έριθος (Hom), προ-πάτωρ (Pind., Euripida), σύν-δουλος (klas.), ὑπ-αρχος (klas.);

To su ostaci tipa složenica za koji se vjeruje da je bio široko zastupljen u indoevropskom jeziku.

1.3 predlog + od njega zavisani član

a) zadnji član srasta neizmjenjen:

προύργου (od πρό ἔργου, klas.), ἐπ-έκεινα (od ἐπ' ἐκείνα, klas.), παραχοῦμα (od παρὰ χοῦμα, klas.);

¹⁹ Napomena: imenička složenica = složena imenica; pridjevska složenica = složeni pridjev; imenski = 1. koji razlikuje rod, broj, padež, 2. koji se tiče imenice i pridjeva, odnosno imenički i pridjevski.

Neki primjeri su mlađeg postanja, te dozvoljavaju dva načina pisanja (ἐπίπᾶν ili ἐπὶ πᾶν), a neki su toliko stari da svjedoče o napuštenim upotrebama (ἐπι-σχερῶ sa starim instrumentalom, Hom.).

b) zadnji član srasta popridjevljen:

ἀγχι-αλος (Hom.), ἀπό-θεος (Sof.), ἔν-τιμος (klas.), παρ-άλληλος (helen.);

1.4 prednji član je neodvojivi prefiks

a) negacija ἀ-, ἀν-, νε-, νη-

Tvorba sa ἀ- privativum je omiljeni tip složenica kroz sve epohe grčkog jezika: ἀν-ἀριθμος, ἄ-(φ)ιδρις, ἀ-(φ)εργός (kasnije ἀργός). Etimološki srodna sa ἀ- privativum je indoevropska negacija *ne* (prbobotno ograničena samo na glagole, npr. lat. *ne-scire*), koja se u grčkom održala samo u kontrahovanom obliku νη-, νω-, poput primjera kod Homera: νήνεμος (ἄνεμος), νώνυμος (ὄνομα).

b) Neodvojivi adverbijalni prefiksi ἀ- ili ἄ- copulativum (**sm-*, εἷς, ἄμα, *simul*, *semel*) sa (eolskim?) oblikom ὀ-, δυσ-, εὐ-, ἀρι-, ἔρι-, ἀγα-, ζα- δα-, ἡμι- (=lat. *semi-*):

ἀπλοῦς, ἀ-κόλουθος, δυσ-μενής, εὐ-δαίμων, ἀρί-ζηλος, ἔρι-τιμος, ζά-θεος, δα-φαινός, ἡμί-θεος;

1.5 prednji član je prilog ili broj:

αἰει-γενέτης, χαμαι-εύνης, δισ-θανής;

2) Prednji član je **imenski u padežnom obliku**.

2.1 Srasli izraz, riječi koje su samostalno stajale jedna uz drugu

a) imenica u nominativu:

Νεάπολις sa gen. Νεαπόλεως, δυω-δέκα;

b) imenica u genitivu:

Διός-κουροι, διός-δοτος, Πελοπόννησος od Πέλοπος νῆσος;

c) imenica u dativu:

ἀρηϊ-φιλος, πασι-μέλουσα, sa lok. značenjem ἐαρί-δρεπτος, sa instrum. značenjem δουρι-κλειτός;

d) imenica u akuzativu:

καρηκομόωντες, δακρυ-χέων (vjerovatno nije *prava* složnica);

e) imenica u starom lokativu, imenica sa nastavkom -φι, predložki izraz:

μεσαι-πόλιος ἰφι-γένητος ἐγ-χειρί-θετος (Hdt.);

2.2 Zadnji član ne postoji samostalno u tom obliku, a stoji uz:

a) genitiv:

οὐδενός-ωρος;

b) dativ:

τειχεσι-πλήτης, sa lok. značenjem ὀρεσί-τροφος, sa instrum. značenjem δουρί-μαχος;

c) akuzativ:

δικασ-πόλος, ἀταλά-φρων, νουν-εχής;

d) stari lokativ:

ὁδοι-πόρος, Πυλοι-γενής;

e) -φι oblik:

Ἴφι-κράτης, Ἴφι-γένεια;

f) predložki izraz:

ἐμ-πυρι-βήτης;

3. Prednji član je **imenska osnova**.

Ovaj način obrazovanja upućuje na period u kojem se sintaktički odnosi među imenicama nisu iskazivali različitim završecima. Poređenjem indoevropskih jezika utvrđeno je da taj period treba smjestiti daleko prije raspada indoevropske zajednice. Dalje se može tvrditi da je ovo gotovo najzastupljeniji tip obrazovanja indoevropskih složnica i da je zadržao primat i u kasnije vrijeme kada se padežni sistem razvio. On i u grčkom potpuno preovlađuje nad 2. tipom.

4. Prednji član se **osjeća kao glagolska osnova**.

4.1 tip ἀρχέ-κακος:

ἔχέ-φρων, ἔλκε-χίτων, μενε-δήιος;

Postanak ovog tipa nije sasvim najjasniji. Nuđena objašnjenja dovela su ga u vezu sa imperativom ili trećim licem jednine.

4.2 tip τερψί-μβροτος:

ὠλεσί-καρπος, φθεισί-μβροτος, Στησί-χορος

Možda je prvobitno ovaj tip složenica izvođen iz apstraktne glagolske imenice na *-t(e)i-*, u grčkom se vremenom sve više osjećala glagolska boja prednjeg člana i sve čvršće povezivala sa sigmatiskim aoristom (tako τερψί- prema τερψίς i τέρψαι). Drugačija tumačenja u ovom obliku prepoznaju prvobitne *-si-* imperativne i injunktive. Obrazovanja na *-εσι-* su uživala veliku popularnost kod pjesnika (kod Homera čitamo: ἀλφεισί-βοιος, ἔλκεσί-πεπλος, πηγασί-μαλλος, ταμεσί-χρωσ, φαεσί-μβροτος).

II Podjela prema sintaktičkom odnosu među članovima

1. Koordinativne (kopulativne) složenice

Koordinativne ili naporedne složenice se sastoje od ravnopravnih članova koji su ređe povezani kopulom. Po ugledu na stare primjere ἔνδεκα, δ(υ)ώ-δεκα (*un-decim, duo-decim*) kasnije su obrazovani δεκα-τρεις, δεκα-πέντε itd. U istorijsko doba veznik ulazi u sastav složenice, npr. τρεισκαίδεκα. U mlađem grčkom se često združuju imenice ili pridjevi koji su srodni po značenju (npr. viz. αὐξο-μείωσις). Neke od najstarijih složenica ovog tipa su prvobitno bile determinativne, λευκ-έρυθρος bismo u tom smislu kod Aristotela (Arist.Phgn.806^b4) razriješili kao „s bijelom crvenom bojom“, a kasnije se pojavljuje u značenju „i bijelo i crveno“, slično je sa ὠχρό-λευκος, γλυκύ-πικρος (Sapfo), te imenicama: ιατρό-μαντις, κλαυσί-γελωσ. Interesantan je primjer ἀνδρό-γυνος koji srećemo od Herodota („osoba koja je istodobno i muško i žensko“) pa nadalje, ne nužno u istom redoslijedu: γύν-ανδρος (Sofokle), γυναίικ-ανδρες (Epharm); u novogrčkom nalazimo ἀντρό-γυνο(ν) u značenju „muškarac i žena“, „bračni par“.

2. Subordinativne složenice

2.1 Predlog kao prednji član bliže određuje zadnji glagolski član. (Preklapa se sa tipom I, 1.1)

2.2 Predlog kao prednji član je nosilac značenja.
(Preklapa se sa tipom I, 1.3)

2.3 Determinativne imenske složenice

a) Padežno određenje

Logičko razrješenje složenice zahtjeva imenički prednji član u nekom od zavisnih padeža. Rijetko je zadnji član nosilac padežnog određenja. Prednji član može biti osnova ili padežni oblik. U slučajevima gdje zadnji član složenice ne pripada istoj vrsti riječi kao cijela složenica (mutierte Komposita), padežni odnos donekle može biti zamagljen: ποδ-ώκης (Hom.) prvobitno znači „koji posjeduje brzinu nogu“, potom se u pjesničkoj upotrebi sve više osjeća kao τούς πόδας ώκός i otud se razvija sinonim ποδ-άρκης (prema άρκειν; Hom.). Slični primjeri: μελι-ηδής „koji posjeduje slatkoću meda“, pa „slatko kao med“; θεο-ειδής „koji posjeduje izgled boga“, pa „bogolik“, itd.

b) Atributsko određenje

Pridjev ili imenica kao prednji član atributivno određuju imenicu ili pridjev u zadnjem članu, u manjem broju složenica zadnji član određuje prednji, a negdje je prednji član broj: λευκ-ώλενος, ώκύ-πτερος, όοδο-δάκτυλος, τρί-πους, δι-ώβολον, itd. Među složenicama ove grupe, one čiji zadnji član nije preinačen sledeće su strukture: pridjev + imenica (άκρό-πολις, κακο-δαίμων), pridjev + pridjev (γλυκύ-πικρος, λευκ-έρυθρος, v. II,1.), imenica + imenica (ιατρό-μαντις, ξίφο-μάχαιρα, κλαυσί-γελως, v. II,1.).

c) Adverbijalno određenje

Prilog ili predlog starog priloškog značenja kao prednji član određuje zadnji imenski član: άμφι-θάλασσος, πρό-πας, σύν-δουλος, te složenice koje za prednji član imaju neodvojivi prefiks (v. I, 1.4). Kao prednji član javlja se i pridjevska osnova νεο- u priloški obojenom značenju („skoro“), tako kod Homera nalazimo: νεό-δαρτος, -πλυτος, -τευκτος, -τευχής, -ούτατος, itd.

2.4 Rekcijske glagolske složenice

a) Zadnji član je podređen prednjem.

To je skup složenica koji sadržajem odgovara tipu I, 4. Padež u kojem treba da je drugi član, kada bi se složenice razriješavale, nije uvijek isti. Preovlađuje akuzativ u primjerima sa ἔχε-, ἔλκε-, μενε-, ταλα-, τλη-, φιλο-, φυγο-, μισο-, ἔθελο-, λιπο-, međutim, mogući su i genitiv (ἀμαρτο-επίης, ἔρασι-πλόκαμος) i dativ (μελησίμβροτος, ἔμβασί-χυτρος).

b) Zadnji član je nadređen prednjem:

ψυχο-πομπός, κουρο-τρόφος, θυμο-φθόρος, λογο-γράφος, θηρο-τρόφος, λιθο-βόλος, itd.

Pretpostavlja se da su izvorno od nomina agentis (npr. τροφός) obrazovane determinativne složenice (κουρο-τρόφος) koje su vremenom sve više povezivane sa glagolskim izrazima, naročito participskim (κούρους τρέφων). Otud je veliki broj imenica tipa nomina agentis izveden od glagolske osnove samo za potrebe složenica, one koje postoje kao simpleksi nerijetko imaju razvijenije značenje od samog glagola (τροπός od τρέπω, „veslački remen“). Složenice ovog tipa na -ης (dugo -ας) obrazovane su po ugledu na nomina agentis na -της: ὄρνιθο-θήρας (Aristofan), ξειν-απάτης (Pindar), γεω-μέτρης (Platon), itd.

c) Pasivni (ili intransitivni) zadnji član biva određen kroz prednji član.

Najreprezentativniji primjeri ove grupe su složenice sa gl. pridjevom na -το- kao zadnjim članom: θεό-δητος, ἀιμο-φόρικτος χειρο-ποίητος, (nerijetko je prednji član imenica u padežnom obliku:) διόσ-δοτος, δουρι-κλειτός, ἐαρί-δρεπτος; zatim obrazovanje na -ής, -ές: διο-τρεφής, θεο-φιλής; te oblici paralelni s II, 2.4, b. koji u ovom slučaju imaju recesivni akcenat: θεό-πομπος (up. ψυχο-πομπός), θηρό-τροφος („zvijerima hranjen“, a θηρο-τρόφος „koji zvijeri hrani“), λιθό-βολος („kamenovan“, a λιθο-βόλος „koji baca kamenje“).

2.5 Adverbijalne složenice

Debruner pod ovaj tip podvodi složene priloge koji bi se mogli razriješiti u priloške izraze, kao npr. παραχρηῖμα = παρὰ χρημα. Razlikuje nekoliko podgrupa, obrazovanja na -ξ (ἄ-παξ, ἀνα-μίξ), priloge na -δόν, -δην -δα (ἀνα-στα-δόν, ὁμο-θυμ-αδόν, ἐπι-τροχ-

ἀδην), te one na -εί i -ί, koji obično odgovaraju pridjevu složenom sa ἄ-privativum (ἄ-θεεῖ prema ἄθεος, ἄ-σπουδεῖ prema ἄ-σπουδος), zatim složenice sa αὐτο- (αὐτο-νυχί, αὐτ-ῆμαρ). Najstarije primjere nalazimo kod Homera, sastavljeni su od dva predloga u izvornom priloškom značenju: ὑπ-έξ, παρ-έξ, δια-πρό.

* * *

Tipovi složenica po formi i značenju se mjestimično preklapaju, pojedine složenice imaju dva lica, te kad su one predložak za obrazovanje novih, analogija može biti utemeljena bilo na značenju bilo na formi. U grčkom je čest slučaj da se takve složenice obrazuju na uštrb regularnosti sintaktičkih odnosa. Tako je npr. od ψευδ-ἄγγελος „koji javlja laž“ (ili ψευδο-λόγος „koji govori laž“) kratak put do ψευδó-μαρτυς (ili ψευδο-κῆρυξ, ψευδó-μαντις): premda kod drugog primjera zadnji član još ima snagu tranzitivnog nomen agentis, ipak je pomjerio značenjem u „koji svjedoči lažno, lažni prorok“. Čak ni kod tako krupnih kategorija poput subordinativnih i koordinativnih složenica ne može biti riječi o potpunoj homogenosti: u pomenutom primjeru λευκ-έρουθος (v. gore II,1.) „bijelocrven (određene crvene nijanse)“ nije isto što i „bijelo-crven (dijelom bijel, dijelom crven)“. Nije slučajno što ne postoji jedna dosledna i opšte prihvaćena sintaktička klasifikacija i ne treba ni insistirati na krutom razvrstavanju složenica po međusobnom odnosu njihovih sastavnih dijelova. Nije bezrazložno ni svrstavanje po raznim semantičkim tipovima, gdje podjela na endocentrične i egzocentrične spada u relevantnije, ali pruža suviše ukрупnjenu, okvirnu sliku da bi se uzela za polazište.

Izložena staroindijska podjela u načelu odgovara Debrunerovim značenjskim tipovima. Složenice u kojima drugi dio ima glagolsku funkciju sanskritski gramatičari ubrajali su u tatpuruša- grupu, držeći ih za endocentrične složenice čiji je drugi član nomen agentis. Međutim, kako se ove glagolske imenice najčešće ne javljaju van složenica ni u drugim ranim indoevropskim jezicima u kojima su posvjedočene, preovlađuje mišljenje da ih treba posmatrati kao glagolske članove, te se takve složenice uglavnom izdvajaju u zasebnu grupu „rekcijske glagolske složenice“. Kopulativne složenice su u oba slučaja jednoobrazna grupa i posve podudarna (1. : II, 1.). Kod determinativnih složenica staroindijski tip tatpuruša- samo *dijelom* (v. niže) odgovara grčkom tipu složenica određenih padežnim odnosom (2. : II, 2.3, a.), a karmadhāraya- *dijelom* tipu složenica određenih atributivnim odnosom (3. : II, 2.3, b.), s tim što u grčkom postoji i manji broj primjera gdje

zadnji član određuje prednji. Istoj grupi u grčkom (v. II, 2.3, b.) pripadaju i složenice koje za prednji član imaju osnovni broj, poput dvigu- tipa (4.) u staroindijskom, no zadnji član je kod njih uglavnom popridjevljena imenica i često se tek sekundarno složenica javlja u imeničkoj upotrebi (npr. τέθρ-ιππον, tj. τέθρ-ιππον ἄρμα). Tipu bahuvrīhi (5.) odgovara onaj *preostali dio* grčkih determinativnih složenica padežnog i atributskog određenja, koji bismo mogli odrediti kao egzocentričan. Naime, istoj grupi kod Debrunera pripadaju Δίος-κουροι ili Πελοπόννησος i θεο-ειδής ili μελι-ηδής, odnosno ἀκρό-πολις ili παλαιο-μάτωρ i ῥοδο-δάκτυλος ili ὠκύ-πτερος. Grčke priloške složenice se od staroindijskog tipa avyayībhāva- razlikuju utoliko što prvi član nije nužno nepromjenjiva riječ, mada je to najčešće slučaj (6. : II, 2.5). Toj grupi treba pridružiti i Debrunerov tip II, 2.2, gdje je „predlog kao prednji član nosilac značenja“, za koji možda i nije najsrećnije rješenje da stoji izdvojen od adverbijalnog tipa, II, 2.5.

Novija literatura²⁰ se obično služi staroindijskim kategorijama unutar kojih onda razlikuje podgrupe na osnovu vrste riječi od koje su obrazovani članovi složenice, s tim što se, kao što je rečeno, rekcijske glagolske složenice odvajaju u posebnu kategoriju, čije podgrupe odgovaraju Debrunerovim ili tretiraju odvojeno svaki tip glagolskog člana prema postanku.

Summary

The paper deals with Euripides' compound nouns and adjectives, composed of nouns or adjectives as members. An overview of such nominal compounds (360 in total) arranged by the formal criterion is given and their structure is described according to morphological rules. The analysis then turns to syntax and semantics issues, their interplay and classification concerns. In attempt to determine the specifics in poetic character of Euripides' compounds of this type, prior and contemporary literary use is cited for every example and more notable instances of compounds that are found only in Euripides are discussed in the context. Several conclusions emerge which are to be outlined here in short.

Simple structure prevails: nominal stem as the first member (only in 45 cases a compositional vowel is present) and a noun as the second member (only 3 examples of adjective, as the second member, are found). The vast majority of examples attested in Euripides are Bahuvrīhi compounds of

20 V. *Transactions of the Philological Society*, Volume 100, Issue 2&3, 2002, za grčke složenice osobito članak Meissner & Tribulato.

adjective + noun structure. Although it is often said that such composition exudes poetic qualities, frequent repetition of the first members and semantic simplicity diminish its appeal in comparison with Bahuvrīhi attested in works of other poets of his time and their predecessors. Contrary to the critics' accusation of lack of originality in this aspect, we are inclined to believe that Euripides did not fail to meet common expectations, but was at odds with them. The critics' take on literary character of compounds suggests that the main quality of poetic compounds relates to their excellence and rareness, to remarkable impression they leave. It makes them unsuitable for wider use, so they remain precious products of a single poetical context. For the same reasons, it must be stated that the language that aims to introduce „domestic matters which we're used to and understand“ and serve to art which „folks can criticize“ (Ar.Ra. 959-961) exposes itself to dangers of prosaic compounds. Therefore, it is not uncommon in Euripides that a compound in an unattractive poetical image, prose like part or one with few too many pathetic notes, seems ineffective and devoid of meaning and character. The context is the key element, which discloses poetical potential of a compound. Its full semantic and evocative strength becomes apparent only in the environment in which it was set, or rather for which it was composed. Euripides' compounds show a character that is able to contribute immensely to a mighty poetic portrayal, but is not well-knit enough to be the bearer of a poetic image. Their virtues and their weaknesses come from the same silent character quality.

53% of these compounds are found in lyric parts, 35% in dialog and 12% are attested in both groups. It seems that there are no major differences between the lyric and the dialog compounds (in compositional patterns, semantic character, genre evocation) besides those that are a direct consequence of uneven presence of Euripides' compositional coinage in these groups. The compounds which were not attested earlier are more frequent in the more numerous lyric compounds (62%) than in dialog compounds (38%). Almost half of compounds investigated here are not found prior to Euripides, but one would be wrong to conclude that such a percentage implies abundance of features and innovation. The majority of compositional members and compositional patterns in general had been already used by other poets and repeatedly so by Euripides himself. Nevertheless, just as the large number of compounds that are not attested prior to Euripides is not the strongest argument for his poetical excellence, the dim appeal of his compounds does not necessarily speak of his lesser traits, but of a different kind of aesthetics.

Vedrana Marlog
 Filozofski fakultet, Beograd

Filostratova Erotska pisma. Primer grčke fiktivne epistolografije

Apstrakt: Fiktivno pismo nastalo je u retorskim školama u kojima se do tada izučavala besednička tehnika i gde se raspravljalo isključivo o temama koje nisu imale gotovo nikakve veze sa realnim životom. Pisanje fiktivnih pisama bilo je popularno još u helenističko doba, a uzelo je maha naročito u periodu od prvog do trećeg veka naše ere. Cilj ovog rada jeste da predstavi Flavija Filostrata kao epistologa i analizira njegovu zbirku pisama nastalu krajem drugog i u prvoj polovini trećeg veka.

Ključne reči: Filostrat, pismo, sofista

Abstract: Fictitious letter was born in the rethorical schools, those schools which are studied oratory skills and where the discussion was solely on issues unrelated on real life. Writing fictitious letter was popular back in the Helenistic Age, and taken a swing particular during Second Sophistic. Aim of this article is to represent Flavius Philostratus as epistolographer and analyze his collection of letter written on the end of the second and the first half of the third century A.D.

Key words: Philostratus, a letter, a sophist

Uslovi za nastanak fiktivne epistolografije stvorili su se onog trenutka kada se antički svet suočio sa gubitkom slobode govora. Παρρησία je u Heladi prestala da postoji onda, kada su Heleni u poslednjem pokušaju da se oslobode makedonske vlasti, doživeli poraz na bojnopolju, a odmah zatim i ukidanje poslednjih demokratskih institucija. Nove prilike su učutkane govornike sa agora oterale u retorske škole gde su se bavili raznovrsnim fiktivnim temama, budući da aktuelnim političkim pitanjima nisu smeli. U takvim (ne)prilikama besedništvo nije izgubilo svoju ulogu u društvu, ali se njegov značaj potpuno izmenio. Ono se svelo na deklamatorsku veštinu i virtuozno obrađivanje fiktivnih tema, obično sasvim stranih stvarnom životu. Od tri vrste beseda – sudske, savetodavne i svečane – preživela je samo jedna – svečana. U retorskim školama vežbalo se sastavljanje govora od jednostavnijih ka komplikovanijim oblicima, a

cilj je bio izveštiti se u sastavljanju deklamacije, svečane besede koja je bila i odraz besedničke virtuoznosti. Sastavljanje beseda vežbalo se prema pismenim obradama pojedinih tema uz pomoć pripremnih vežbi za besednike zvanih *προορυσμνάσματα*¹. Premda se mora priznati da su ovi besednici širili znanje i književni ukus po celom Rimskom carstvu, ipak su oni svoju brojnu i šaroliku publiku oduševljavali pre svega veštim izlaganjem i duhovitim frazama, više s ciljem da istaknu sebe, svoju učenost, nego da poduče drugoga.

Etopeja je bila jedna od retorskih vežbi iz koje se razvilo fiktivno pismo. Prema definiciji u retorskim priručnicima, etopeja je predstavljanje karaktera određene ličnosti. Zadatak onog koji je sastavlja jeste da prikaže karakter određenog subjekta stvarnog ili izmišljenog, poznatog ili nepoznatog, pretpostavljajući šta bi on rekao kada bi se našao u određenoj situaciji, stvarnoj ili izmišljenoj, poznatoj ili nepoznatoj. Pravila za sastavljanje etopeje nalažu da ona treba da se odlikuje jasnoćom, sažetošću, lepotom izraza, neusiljenošću, slobodom od svih zapleta i kalupa. Slično etopeji, i pismo, prema antičkoj teoriji epistolarnog stila,² treba da se odlikuje sažetošću, jasnoćom, lepotom izraza, pristojnošću i čistotom jezika.

U školama besedništva, gde su se sistematizovala pravila za pisanje poslanica, vežbalo se sastavljanje pisama u ime nekih ličnosti iz prošlosti u kojima su se opisivali postupci i raspoloženja tih ličnosti u datom istorijskom trenutku, pa su se u periodu od prvog do trećeg veka naše ere pojavljivali zbornici pseudoistorijskih pisama Temistokla, Hipokrata, Heraklita, kinika Diogena. U doba druge sofistike sofisti su naročito negovali pisanje pisama. Oni su često pisali pisma pod imenima značajnih ličnosti, vladara, državnika, vojskovođa, filozofa ili su sami objavljivali svoja pisma da pokažu kako ih treba pisati.

1 Προορυσμνάσματα su bili i priručnici u kojima su antički i vizantijski autori, pored teorijskih uputstava, pružali i praktične primere izrađene prema retorskim pravilima za sastavljanje svake pojedinačne vežbe.

2 Ova teorija, za čiji je nastanak zaslužan gramatičar Artemon, prvi put se sreće u traktatu *O slogu* koji se dugo pripisivao Demetriju Faleronskom, ali je potom utvrđeno da je nastao kasnije ili krajem III veka ili u I veku pre n.e. U jednom ekskurzu o tome kako treba pisati pisma izneta je suština Artemonovog učenja, po kojoj je pismo prepovoljeni dijalog (dijalog bez sagovornika) i pri njegovom sastavljanju treba voditi računa da se ono od usmenog govora razlikuje svojom stilskom obradom, od javne besede svojom sažetošću i jednostavnošću i od naučne proze svojim familijarnim tonom. U svim sačuvanim antičkim i ranovizantijskim spisima u kojima se iznosila teorija epistolarnog stila ponavljaju se ovi Artemonovi zahtevi za pisanje poslanica.

Epistolografska književnost iz perioda druge sofistike obuhvata pisma Alkifrona, Elijana i Filostrata, nastala s kraja drugog i početka trećeg veka, i pisma iz četvrtog i petog veka, koja čine ustvari originalnu prepisku književno obrazovanih velikaša Julijana, Libanija, Simaha i drugih.

Alkifronova i Elijanova pisma su vrlo slična. Ona predstavljaju fine slike iz života seoskog i gradskog življa Atike rađene prema komadima atičke komedije. U formi poslanice pisci su skicirali kratke novele kroz koje nas uvode u privatan život, najčešće običnih ljudi u trenutku kada se suočavaju s nekim problemom. Njihova pisma su fiktivna. Lica koja ih pišu i primaju i događaji o kojima se u njima piše u većini slučajeva su izmišljeni.³

U ovom radu pozabavićemo se Filostratovim pismima, koja se znatno razlikuju od Alkifronovih i Elijanovih. Dok je Alkifron pisao krijući se iza imaginarnih likova iz gradske i seoske sredine i dok je Elijan za svoja pisma pozajmio glas atičkih seljaka, Filostrat je pisma na temu ljubavi i zavođenja pisao u svoje ime različitim zamišljenim adrestima te bi se njegova pisma mogla nazvati fingiranim ili poufiktivnim. Osim toga, on stvara pod uticajem aleksandrijskih pesnika i u epistolarnu književnost unosi elemente poezije, naročito elegije i epigrama.

Pod Filostratovim imenom sačuvana Erotska pisma (*Επιστολαι ἐρωτικαι*) čine zbirku od sedamdeset i tri poslanice koje su većinom neistorijske, lišene socijalnog konteksta, napisane raznim adresatima, uglavnom bezimanim ljubavnicima, koji se razlikuju jedino po polu.

Po sadržaju njegova bi se pisma mogla podeliti na erotska i mešovita. U erotska spadaju ona koja su adresirana na mladiće i na žene. Grupu mešovitih čine dva namenjena „nekom momku“ i „nekoj ženi“ i osamnaest onih koji ispred teksta imaju navedeno ime primaoca. Izuzevši poslednju, te „imenovane“ poslanice su, u stvari, kratke beleške u kojima je reč o najrazličitijim temama kao što su: ljubav i samokontrola, jezičke zavrzlake, voće koje se šalje kao poklon prijatelju itd. Zbirka se završava pismom namenjenim Juliji Domni, ženi cara Septimija Severa i majci cara Karakale. U njemu autor govori o kulturnim trendovima svoga vremena i o zaslugama znamenitih sofista, izdvajajući Gorgiju kao najboljeg među njima.

Primaoci Filostratovih pisama u većini slučajeva nisu uopšte imenovani. Pisma su upućena „mladiću“, „bosonogom mladiću“, „mladiću bludniku“, „ženi“, „udatoj ženi“, „ženi bludnici“, „ženi krčmarici“. Izdvaja se

3 Izuzetak čine pisma hetera (IV knjiga Alkifronove zbirke) u kojima se javljaju istorijske ličnosti i u nekim slučajevima se govori o istorijskim događajima.

jedino onih osamnaest „imenovanih“ poslanica o kojima je već bilo reči. Pored toga, ni u jednom slučaju nije naznačeno ko piše pismo i u celoj zbirci ne postoji poslanica koja ima početak karakterističan za epistolarne tekstove – autor pisma (ime u nominativu) i primalac (ime u dativu). Sam Filostrat je pisma pisao mladićima i ženama, neimenovanim i imenovanim i smatrao je da nema potrebe da se to istakne. Identitet svojih ljubljenih on ne otkriva poručujući možda da je to toliko nevažno da ne želi zamarati suvišnim detaljima ili, baš suprotno, da želi da sačuva samo za sebe ono što mu je dragoceno.

Čitajući poslanice, međutim, stičemo utisak da je autor imao za cilj da što intezivnije naglasi odnose među ljubavnicima naznačene u pismima, voljan da isprovocira maštu čitalačke publike iznoseći joj erotska pisma o čijim se korespondentima ništa ne kaže.

Filostratove epistole su ljubavne, ili, bolje reći, erotske. Lepota žena, privlačnost golobradih mladića, ljubavne igrarije zaokupljaju piščevu pažnju, a ono o čemu piše u svojim pismima je, izuzetno retko, iskreno osećanje ljubavi, a gotovo uvek ljubavna žudnja prema ženi ili mladiću. Od poslanice do poslanice na ovaj ili onaj način on obelodanjuje svoju opsednutost seksom i često nas iznenadi otkrivajući bizarnu stranu svog erotskog osećanja. Iza takvih redova naziremo eruditu koji ne skriva ono što je naučio na retorskim studijama u Atini.⁴ Filostrat obrađuje ljubavnu tematiku sa dosta retorske veštine nudeći različite varijante ljubavnih pisama. pod čijim se okriljem kriju se mitološke aluzije, paradoksalni enkomioni itd. Poklonici veštine govorenja bi verovatno doživeli Filostratovu zbirku kao zbirku pisama koja funkcioniše u skladu sa sofističkim principima variranja (*variatio*), kao grupu pisama koja nemaju praktičnu primenu, a čitaju se samo zato da bi se videla umešnost književnika, učenika renomiranih retora.

Sudeći po učenom, aluzivnom stilu kojim su pisana Filostratova pisma, nesumnjivo je da su nastala u vreme druge sofistike⁵, u vreme kulturnog preporoda koji su okarakterisali prvenstveno interes za starinu, oživljavanje starih običaja i kultova, osnivanje katedri za retoriku i filozofiju koje podupire i plaća država, a u domenu književnosti oživljavanje antičkog stila, odnosno jezika na kojem su nastala najznačajnija dela

4 Posle završene srednje škole na rodnom Lemnu, Filostrat odlazi u Atinu na retorske studije. Učitelji su mu bili poznati retori tog doba, Damjan iz Efeza i Antipatar iz Hijerapolja.

5 Termin „druga sofistika“ prvi put se javlja upravo u Filostratovom delu *Životi sofista* (Βίοι σοφιστῶν). Pisac je njim označio jedan period grčke književnosti (od Nerona pa sve do 230. godine), koji su svojim radom obeležili oni grčki književnici koje je pobrojao u pomentuom delu.

atičke proze četvrtog veka stare ere. Opštepoznato je da su u to doba nosioci naobrazbe bili sofisti, svečani besednici, koji su uživali veliko poštovanje i zauzimali visoke položaje na carskom dvoru, u gradskim upravama i u čijim školama su se školovala deca bogatih rimskih građana i rimskih careva.

a) Uticaj retorike

Filostrat često piše sa takvim retorskim ukrasima i razrađenim mitološkim i književnim aluzijama da se s pravom možemo zapitati da li iza svega toga ima pravog osećanja i ljubavne strasti ili je pisac samo zgodno iskoristio epistolarni oblik da pokaže svoju učenost. To se odnosi naročito na one slučajeve gde autor daje varijacije na jednu temu u brojnim pismima različitim dečacima. Isto tako, na jedan način definiše vrlinu kada goni prostitutku, a onda opet tvrdi nešto sasvim suprotno kada želi da zavede neku uglednu gospođu. On menja svoje mišljenje od slučaja do slučaja, prilagođava ga svakoj novonastaloj situaciji samo da bi postigao ono što želi u datom trenutku. Na takve primere nailazimo već na samom početku zbirke.

Prvo pismo napisano je mladiću s kojim je Filostrat poželeo da podeli Afroditin dar. Uz cveće, koje mu je pri tom poslao, poručuje:

Τὰ ῥόδα ὡσπερ πτεροῖς τοῖς φύλλοις ἐποχοῦμενα ἐλθεῖν παρὰ σέ σπουδῆν ἐποιήσατο. ὑπόδεξαι αὐτὰ εὐμενῶς, ἢ ὡς Ἀδώνιδος ὑπομνήματα ἢ ὡς Ἀφροδίτης βαφὴν ἢ ὡς γῆς ὄμματα. ἀθλητῆ μὲν οὖν κότινος πρέπει καὶ βασιλεῖ μεγάλῳ ὀρθῇ ἢ τιάρῃ καὶ στρατιώτῃ λόφος, καλῶ δὲ μειρακίῳ ῥόδα καὶ διὰ συγγένειαν τῆς εὐωδίας καὶ διὰ τὸ οἰκτεῖον τῆς χροιάς. Περιθήσῃ δὲ οὐ σὺ τὰ ῥόδα, ἀλλ' αὐτὰ σέ.

Ruže nošene na listovima, kao na krilima žure da tebi stignu. Pri mi ih ljubazno ili kao spomen na Adonisa ili kao boja Afroditina ili kao oči zemlje. Svakako, atleti pristaje divlja maslina, Velikom Kralju uspravna tijara⁶, vojniku perjanica, a lepom mladiću ruže i zbog toga što slično mirišu i zbog svoje karakteristične boje. Nećeš ti nositi ruže, nego one tebe.

6 Nikom drugom nije bilo dozvoljeno da nosi tijaru uspravno (Ksenofont, *Anabaza* II, 5, 23).

Slični motivi javljaju se u četvrtom pismu, samo je situacija drugačija. Ljubavnik nije uz ljubavnu poruku dobio ruže i to ga je naljutilo. Filostrat pismo piše kao obrazloženje voljenom mladiću koji mu prigovara zato što nije dobio cveće. Poželjno je napomenuti da se Filostratovi ljubavnici uopšte ne poznaju i da primalac jednog pisma nema predstavu da Don Žuan sa Lemnosa nekog drugog, ponekad već u narednom pismu, zavodi govoreći mu nešto potpuno drugačije. Tako on u četvrtom pismu srdito srce momka smiruje rečima:

Αἰτιᾶ με ὅτι σοι ῥόδα οὐκ ἔπεμψα· ἐγὼ δὲ οὔτε ὡς ὀλίγῳρος τοῦτο ἐποίησα οὔτε ὡς ἀνέραστος ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐσκόπουν ὅτι ξανθὸς ὢν καὶ ῥόδοις ἰδίος στεφανούμενος ἀλλοτρίων ἀνθῶν οὐ δέη. οὐδὲ γὰρ Ὅμηρος τῷ ξανθῷ Μελεάγρῳ στέφανον περιέθηκεν,..., ἀλλ' οὐδὲ τῷ Ἀχιλλεΐ, οὐδὲ τῷ Μενελάῳ, οὐδὲ ὅσοι ἄλλοι παρ' αὐτῷ κομῶσι. φθονερὸν δεινῶς τὸ ἄνθος καὶ ὠκύμορον καὶ παύσασθαι ταχύ, λέγεται δ' αὐτοῦ καὶ τὴν πρώτην γένεσιν ἐκ λυπηροτάτης ἀρξασθαι προφάσεως· ἡ γὰρ ἀκανθα τῶν ῥόδων ... τὴν Ἀφροδίτην ἐκνίσεν, ὡς Κύπριοι καὶ Φοίνικες λέγουσι. αἵματος μὴ στεφανώμεθα. φεύγωμεν ἄνθος ὃ μηδὲ Ἀφροδίτης φεῖδεται.

Prekorevaš me jer ti nisam poslao ruže. To sam uradio ne zato što sam ravnodušan ni zato što sam čovek nesposoban za ljubav, nego zato što smatram da tebi, budući da si plavokos i ovenčan sopstvenim ružama, nije potrebno cveće od drugih. Naime, ni Homer nije plavokosom Meleagru ovio venac oko glave,... , a nije ga stavio ni Ahileju, ni Menelaju, kao ni ostalim svojim dugokosim junacima. Cveće je kratkog veka, brzo uvene; priča se da se za sam njegov nastanak vezuje veoma tužna priča: naime, trn ruža je ubo Afroditu..., kako Kiprani i Feničani kažu. Nemoj da se kitimo krvlju! Izbegavajmo cveće, koje nije poštedelo ni Afroditu!

I prvo i četvrto pismo autor piše imajući na umu jedno: da zavede željeno momče. I u jednom i u drugom slučaju Afroditu i ruže pominje iz istog razloga: da privoli miljenika na ljubav.

U prvom pismu nezgoda veličanstvene boginje ljubavi s ružinim trnjem jeste „Afroditina boja“, cveće koje se šalje ljubavniku jeste „spomen na Adonisa“, Afroditinog ljubavnika, i podseća na njihovu snažnu ljubav. Služeći se mitskim obrascem, Filostrat želi da pojača osećanje naklonosti koje mladić, pretpostavimo, gaji prema njemu i privuče ga u svoje naručje.

Međutim, u četvrtom pismu „Afroditina boja“ se ne pominje kao deo božanske erotske genealogije, već postaje razlog da se izbegne ruža kao ljubavni poklon. Ovde se Filostrat, želeći da ublaži gnev svog dragana, prvo poziva na Homera kao na neosporni autoritet. Ξανθός je atribut pesnikovih junaka i isti termin upotrebljava epistolograf da opiše lepotu svog „junaka“. Izjednačujući uvređenog ljubavnika sa opevanim „muževima vrlim“, on pita zar bi Homer propustio da „Ahejce dugokose“, kao što su Ahilej, Menelaj i Meleagar, nagradi božanskim cvećem da nije smatrao da je to suviše i nepoželjno. Da bi bio ubedljiviji, autor posle zalazi u svet besmrtnika. Podseća mladića da se za nastanak crvenih ruža vezuje tužna priča: smrt Adonisa, prolivena Afroditina krv, kraj jedne ljubavi. Tako pripovedaju Feničani i Kiprani. A njima se može verovati. Ta, Afroditina je na Kipru rođena, a Feničani plove pod njenom zaštitom. „Pa, šta će ti onda takvo cveće?“, kao da pita Filostrat. „Klonimo se cveća koje nije poštedelo ni Afroditu!“, pismo se završava pozivom koji ljubavnike stavlja na jednu stranu - ono „ti“ i „ja“ s početka pisma postaje „mi“ na kraju. Virtuoznošću retora pisac je kroz jedno pisamce uspeo da ubedi nadurenog ljubavnika da mu oprostí što je izostavio poklon. I kao da već vidimo njihov sledeći susret – čvrsto držeći u zagrljaju mladića, Filostrat mu nežno šapuće: „Okićen si svojim ružama, nije ti potrebno cveće od drugih. Ne kitimo se krvlju! Ne prizivajmo nesreću!“

Na sličan način u više navrata Filostrat dokazuje da su prostitucija i promiskuitet zlo, a onda opet nailazimo na pisma u kojima mladića ili ženu ubeđuje da ih voli baš zbog njihovog bludničenja. U jednom pismu se obraća heteri i kaže:

Εἰ μὲν οὖν δέη χρημάτων, πένης εἰμί, εἰ δὲ φιλίας καὶ χρηστοῦ τρόπου, πλουτῶ. ἔστι δὲ οὐχ οὕτως ἔμοι δεινὸν τὸ μὴ ἔχειν ὡς σοὶ πρὸς αἰσχύνην τὸ μισθοῦ φιλεῖν· ἑταίρας μὲν γὰρ ἔργον προσίεσθαι τοὺς τὰς σαρίσσας ἔχοντας καὶ τὰς σπάθας ὡς ἐτοίμως διδόντας,...

Ako ti je potreban novac, siromašan sam, a ako ti je potrebno prijateljstvo i čestit čovek, bogat sam. Nije mi tako strašno što nemam novac kao što je sramota za tebe to što ljubiš za novac: posao hetere je da privuče one što nose koplja i široke mačeve jer su spremni da daju pare...⁷

7 Philostr. *Ep.* XXIII.

Prezrivo govoreći o ženama koje se ulepšavaju, ističući da treba ceniti samo lepotu od prirode datu, piše dvadeset drugo pismo:

Ἡ καλλωπιζομένη γυνή θεραπεύει τὸ ἔλλιπές φοβουμένη φωραθῆναι ὃ οὐκ ἔχει· ἢ φύσει καλὴ οὐδενὸς δεῖται τῶν ἐπικτήτων ὡς προσαρκοῦσα ἑαυτῇ πρὸς πᾶν τὸ ὀλόκληρον. ὀφθαλμῶν δὲ ὑπογραφαὶ καὶ κόμης προσθέσεις καὶ ζωγραφίαι παρεῖων καὶ χειλέων βαφαῖ...ἐπανόρθωσις τοῦ ἐνδεοῦς εὐρέθη· τὸ δὲ ἀκόσμητον ἀληθῶς καλόν... τὸ δὲ φυκίον καὶ ὁ κηρὸς καὶ τὸ Ταραντεινὸν καὶ οἱ ἐπικάρπιοι ὄφεις καὶ αἱ χρυσαῖ πέδαι Θαΐδος καὶ Ἀρισταγόρας καὶ Λαΐδος φάρμακα.

Žena koja se ulepšava nadoknađuje nedostatke iz straha da se ne otkrije ono šta joj nedostaje. Onoj koja je po prirodi lepa nije potreban nikakav dodatak, jer je u potpunosti zadovoljna sama sobom. Iscrtavanje očiju i umetanje kose i bojenje obraza i bojenje usana... izmišljeno je kao lek za nesavršenost. A jednostavna lepota je istinita...“, sve ostalo su trikovi kojima se služe podle žene da bi zavele muškarce. „I rumenilo i vosak i tarantinski ogrtač i zmije na rukama⁸ i zlatne sandale Taidine⁹, Aristagorine¹⁰ i Laidine¹¹ su mađije.

Međutim, čitajući pismo¹² namenjeno prostitutki koje počinje: „Ono što drugima izgleda sramno i vredno prekora - to što si bestidna i drska i zadovoljna sobom - to je ono što najviše volim kod tebe.“ (Ὁ τοῖς ἄλλοις ἐπίρρητον δοκεῖ καὶ μέμψεως ἄξιον, ὅτι ἀναίσχυντος εἶ καὶ θρασεῖα καὶ εὐκολος, τοῦτο μάλιστα ἐγὼ σου φιλῶ.), zapravo čitamo pohvalu ženi lakog morala i poslu kojim se ona bavi. Ustaljeno čeprkanje po mitovima da bi se našli odgovarajući presedani javlja se i ovde. „Uzimaš pare, pa i Danaja je zlato. I prihvatila si ogrlicu i Artemida devica je uradila isto¹³. I podaješ se zemljoradnicima, pa i Helena je pastirima.“ (μισθώματα λαμβάνεις καὶ γὰρ ἡ Δανάη χρυσόν. καὶ στεφάνους δέχῃ τοῦτο μὲν καὶ ἡ Ἄρτεμις ἢ παρθένος. καὶ γεωργοῖς παρέχεις ἑαυτήν· ἢ δὲ Ἑλένη καὶ ποιμέσι.) Korak dalje ide autor nalazeći

8 Narukvice u obliku zmije; ἐπικάρπιος - s.v. ἐπικαρπία.

9 Kurtizana iz Atine, ljubavnica Aleksandra Velikog.

10 Jedna od Hiperidovih ljubavnica.

11 Prostitutka iz Korinta.

12 Philostr. *Ep*, XXXVIII.

13 Hipolit donosi Artemidi ogrlicu (Eur. *Hipp*. 73-74).

14 "zemljoradnicima-pastirima" - aluzivni plural-misli se samo na Parisa.

da plemenito postupa ova žena, jer udovoljava različitim ljudima. „Nemoj da prezireš ni robove, da bi zahvaljujući tebi mislili da su slobodni. ... Poštuj starca zbog njegovog dostojanstva, poduči mladog čoveka smatrajući ga za početak, a stranca, ako žuri, zadrži. Tako su postupale i Timagora¹⁵ i Laida i Aristagora i Glikera Menandrova, čijim stopama ideš i ti.“(μηδὲ δούλων καταφρονήσης, ἵνα κἂν διὰ σὲ δοκῶσιν ἐλεύθεροι. ... τὸν μὲν γέροντα τίμησον διὰ τὴν σεμνότητα, τὸν δὲ νέον δίδαξον, ὡς ἄρτι ἀρχόμενον τὸν ξένον, ἂν σπεύδῃ, κατὰσχε. ταῦτα καὶ Τιμαγόρα καὶ Λαΐς καὶ Ἀρισταγόρα καὶ τὸ Μενάνδρου Γλυκέριον, ὧν κατ' ἴχνη καὶ σὺ βαίνεις.) A na kraju se srećemo s već pomenutim „vračarama“, koje se sada pojavljuju kao junakinje čiji primer treba slediti.

U sličnom stilu je napisana poslanica momku koji se prostituiše¹⁶ :

Πωλεῖς σεαυτόν· καὶ γὰρ οἱ μισθοφόροι. καὶ παντὸς εἶ τοῦ δίδόντος· καὶ γὰρ οἱ κυβερνῆται. οὕτω σου πίνομεν ὡς τῶν ποταμῶν, οὕτως ἀπτόμεθα ὡς τῶν ῥόδων. ... μὴ δὴ αἰδοῦ τῷ εὐκόλῳ, ἀλλὰ σεμνύνου τῷ ἐτοίμῳ, καὶ γὰρ ὕδωρ πᾶσι πρόκειται καὶ πῦρ οὐχ ἑνὸς καὶ ἄστρα πάντων καὶ ὁ ἥλιος δημόσιος θεός.

Prodaješ sebe, ta, i najamnici isto rade. I pripadaš svakome ko plati, da, kao i kormilari. Tako te pijemo kao reke što pijemo, tako se hvatamo za tebe kao za ruže. ... Nemoj da se stidiš što si lak momak nego budi ponosan što si spreman da se daš, jer voda svima pripada, vatra nije vlasništvo jednog čoveka, zvezde pripadaju svima, sunce je svenarodni bog.

Podstičući mladića da nastavi da se bavi prostitucijom, Filostrat implicitno zahteva od njega da mu se poda ne mareći što će sam biti jedan od onih koji plaćaju.

Ova igrarija potvrđivanja-opovrgavanja je, svakako, odraz kulturne klime u kojoj je pisac stvarao. Filostrat u maniru sofiste dokazuje da može da diskutuje o bilo čemu jednako ubedljivo iznoseći protivrečne argumente. Čitajući njegovu zbirku, uživaćemo u kontradiktornosti i poigravanju književnika sa motivima i pismima, a zavodnika sa ljubavnicima. Jer, cela zbirka je upravo takva – prepuna protivrečnosti, prepuna sličnih,

¹⁵ Nepoznata je ova hetera.

¹⁶ Philostr. *Ep.* XIX.

a opet različitih pisama i njihovih nepoznatih primalaca koji ničim nisu povezani¹⁷. Osim toga, kod Filostrata se suočavamo sa činjenicom da jedinstvo zbirke nije ono za čim on teži. Nikakve selekcije unutar zbirke nema. On piše u svoje ime bez želje da među poslanicama uspostavi neki sklad. Tako i pisma koja smo do sada izdvojili i poredili, ukazujući na polemičke sposobnosti jednog retora, nisu čak ni direktno suprotstavljena – navedena jedna za drugim – već su razbacana po celoj zbirci bez nekog reda. Navodi nas Filostrat da verujemo da tako piše ne da bi istakao svoju umešnost, nego da bi ubedio osobu kojoj se obraća da prihvati njegovu ljubav. Jednostavnije rečeno, Filostrat piše da bi zaveo. Njegova otvoreno retorska pisma s mnoštvom škakljivih argumenata, u kojima se cilj ne postiže ustaljenim formulama „nedostaješ mi“, „voleo bih da si tu“, nego veštom manipulacijom rečima i lukavo odabranim primerima iz mitologije, služe kao dobar metod za zavodjenje. Da bi se osetila ta snaga zavodjenja, treba svako pismo doživeti za sebe.

Na koncu, u Filostratovoj zbirci ne nalaze se na prvom mestu ni iskrenost ni jedinstvo, već sasvim suprotno: podvojenost, veština umetnika, raznolikost i uživanje u rečima. Kao i njegova pomenuta prostitutka, Filostrat je zaista „bestidan, drzak i samozadovoljan“ u ophođenju prema epistolarnoj formi; bludniči sa slikovitim izražavanjem jednako kao i sa mnogostrukim objektima svoje ljubavi¹⁸. Suprotno našim očekivanjima, njegova zbirka više podseća na nesređeno poštansko sanduče, nego na dnevnik erotskih pisama.

b) Pismo i dijalog

S namerom da se približi čitaocima, Filostrat je odlučio da piše u svoje ime. Sa željom da unese živosti u svoja pisma, on je odlučio da nam približi svoje „sagovornike“. Nije im dao pravo na reč (nigde nema odgovora na Filostratovo pismo), već nam ih predstavlja komentarišući njihove reakcije. To čini njegove poslanice zanimljivijim, ali tako se narušava iluzija pisma i pismo približava dijalogu.

Na opisani način je koncipirana dvadeset peta poslanica. U njoj se Filostrat obraća ženi:

¹⁷ U tri slučaja Filostrat odstupa od svog pravila: tri pisma (31,32 i 33) namenjena su „istoj“. Isti slučaj je i sa parovima pisama 37,38 i 61,62.

¹⁸ Rosenmeyer, 326.

Ἐχθές σε ὀργιζομένην κατέλαβον καὶ ἔδοξα ἄλλην βλέπειν
τούτου δὲ αἴτιον ἢ τοῦ θυμοῦ ἔκστασις ακριβῶς σοι συγχῶασα
τὴν τοῦ προσώπου χάριν. Νῦν δὴ μεταποίει σεαυτὴν μηδὲ ἄγριον
βλέπε. Οὐδὲ γὰρ τὴν σελήνην ἔτι λαμπρὰν δοκοῦμεν ὅταν ἦ
συννεφής, οὐδὲ τὴν Ἀφροδίτην καλὴν ὅταν ὀργίζεται ἢ δακρῦη,
οὐδὲ τὴν Ἥραν βοῶτιν ὅταν χαλεπαίνει τῷ Δίῳ, οὐδὲ τὴν ἄλα
διαν ὅταν ταράττηται. ἢ δὲ Ἀθηνᾶ καὶ τοὺς ἀλούς ἔρριψε ὡς
τὸ πρόσωπον αὐτῆς συγγέοντας. ἦδη καὶ τὰς Ἑρινὺς Εὐμενίδας
καλοῦμεν, ὡς τὸ σκυθρωπὸν ἀρνούμενας, ... μὴ τραχεῖα γίγνου
μηδὲ φοβερά, μηδὲ ἀποστεροῦ τὸ κάλλος, μηδὲ ἀφαιροῦ ῥόδων
σεαυτῆν, ἃ ταῖς καλαῖς ὑμῖν ἐν τοῖς ὄμμασι φύεται. εἰ δὲ
ἀπιστεῖς οἷς λέγω, τὸ κάτοπτρον λαβοῦσα ἴδε σου τὸ πρόσωπον
ἠλλαγμένον εὐγ' ὅτι ἐπεστράφης· ἢ γὰρ ἐμίσησας ἢ ἐφοβήθης ἢ
οὐκ ἐγνώρισας ἢ μετενόησας.

Juče sam te zatekao besnu i pomislio sam da gledam drugu ženu. To je zbog toga što ispoljavanje gneva potpuno uništava tvoj šarm. Promeni se sada i nemoj da gledaš divlje. Ni mesec nam ne izgleda više sjajan kada je prekriven oblacima, ni Afrodita nije lepa kada se ljuti ili kada je uplakana, ni Hera nije kravooka kada se srdi na Diva, ni more nije divno kada se uzburka. Čak je i Atena odbacila dvojnice, jer joj ruže lice. Pa i Erinije zovemo Eumenidama,¹⁹ pošto odbacuju namršten izgled... Nemoj da postaneš gruba i zastrašujuća, nemoj da izgubiš lepotu, nemoj da sebi uskraćuješ ruže koje vama lepoticama cvetaju u očima. Ako ne veruješ mojim rečima, uzmi ogledalo i pogledaj kako ti se lice promenilo. Baš lepo što si se promenila! Zacelo si zamrzela samu sebe ili si se uplašila ili se nisi prepoznala ili si se pokajala.

Na kraju pisma iskrsava nam pred očima žena koja u jednoj ruci drži pismo, a u drugoj ogledalo i posmatra svoje lice. Najpre u neverici čita to što je napisano, zatim proverava šta kaže ogledalce, pa prihvata sugestije i razvedrava lice. Tumačevići facijalnu ekspresiju žene, Filostrat spretno dočarava njenu reakciju. Ovakvim postupkom autor stvara živopisniju sliku cele situacije, što ostavlja jači utisak na čitaoca, ali narušava koncept pisma. Nelogično je da pismo u kojem savetuje lepoticu šta da čini završava rečima: „Odlično! Prihvatila si moj savet!“ Naime, kako on može da zna kakav će utisak na ženu ostaviti njegove reči dok ih bude čitala ukoliko ne

19 U trećem delu *Orestije* Eshil je opisao preobražaj strašnih Erinija u milostive Eumenide.

stoji pred njom i posmatra je? A u tom slučaju nema svrhe pisati joj pismo. Elem, podrazumeva se da pismo nastaje onda kada su korespondenti razdvojeni i ne bi trebalo da možemo da zamislimo trenutnu reakciju primaoca od samog autora pisma. Međutim, kako vidimo, kod Filostrata se ta razdvojenost ne oseća i stiče se utisak da on razgovara sa onima kojima je namenio svoje poslanice. U ovom slučaju, on ili samo prenosi kako zamišlja reakciju žene kojoj piše ili još jednom krši pravila za pisanje pisma želeći da ubrza radnju.

Isti postupak srećemo u dvadeset osmom pismu, koje Filostrat piše ženi i moli je da ga ne odbije samo zato što je stranac. Pismo počinje poučno: „Lepa žena treba da bira ljubavnike prema karakteru, a ne po poreklu...“ (Τὴν καλὴν ἀπὸ τοῦ τρόπου δεῖ τῶν ἐραστῶν ποιεῖσθαι τὸν κατάλογον, οὐκ ἀπὸ τοῦ γένους,...), a kasnije se ženi direktno obraća: „Dođi, ako se slažeš! Dogovorimo se: ili da oboje ostanemo ili da odemo onamo zajedno. Ne prihvataš to? Ali...“ (εἰ δὲ δοκεῖ, φέρε, ἐπὶ συνθήκαις, γενέσθω τὸ πρᾶγμα· ἢ ἀμφοτέρωι μένωμεν ἢ μετ’ ἀλλήλων ἐκείσε ἀπέλθωμεν. Οὐ δέχη τοῦτο...) Autor prvo iznosi predlog, a zatim odmah „vidi“ reakciju svoje dragane, što je moguće jedino u direktnom kontaktu.

Direktno obraćanje jeste metod kojim se Filostrat rado koristi da bi učinio pisma interesantnim. Petnaesto pismo kao pohvalu prvoj mladačskoj bradi otvara direktnim pitanjem: „Zašto mi pokazuješ bradu, dečaće?“ (Τί μοι τὰ γένεια, ὦ παῖ, δεικνύεις;) Ovakvo eksplicitno obraćanje, s jedne strane, jeste zgodan način da se predstavi adresat, ali s druge, pak, narušava epistolarnu fikciju. Filostratovo pitanje doživljavamo kao neposrednu reakciju na mladićev gest. Nezamislivo je da on ne postavlja pitanje na licu mesta, nego da odlazi kući i piše pismo. Još jednom autor briše distancu među korespondentima i tako ne stvara uslove za sastavljanje poslanice. U nastavku pisma sofist sa Lemnosa, pozivajući se na Homera, diskutuje o lepoti prve mladosti: „Onog kojem niče prva brada i Homer naziva najdražesnijim,²⁰ pesnik zna i da vidi lepotu i da je opeva. Nikada ne bi to izjavio da nije i sam prvi dotaknuo i poljubio bradu voljenoga. Zaista, pre nego što izraste ni po čemu se tvoji obrazi ne razlikuju od ženskih budući da su nežni i prozirni...“ (τὸν δὲ ὑπηνήτην καὶ Ὅμηρος λέγει χαριέστατον ὁ ποιητῆς εἰδῶς κάλλος καὶ βλέπειν καὶ ποιεῖν οὐκ ἂν δέ ποτε τοῦτο ἀπεφαίνετο εἰ μὴ πρῶτος αὐτὸς ἐρωμένου καὶ ἤψατο γενεῶν καὶ κατεφίλησε. πρὶν μὲν γὰρ ἀνθεῖν, οὐδὲν ἀπειχόν γυναικὸς αἰ σαὶ παρειαὶ οὔσαι ἀπαλαὶ καὶ διαυγεῖς, ...) Na ovom mestu Filostrat,

20 Il. XXIV 346-348; Od. X 278-279.

ponovo isprovociran nekim gestom ili rečju mladića, reaguje kao i na početku pisma: „Šta ti to znači? Zar nećeš da se razlikuješ od evnuha?“ (ἀλλὰ τί; ἤθελες μηδὲ εὐνούχου διαφέρειν,...) Poslanica se završava opaskama na račun evnuha.

Cela poslanica od početka do kraja liči više na dijalog nego na poslanicu. Filostrat kao da se raspravlja sa mladićem, samo što se njegov glas ne čuje. Pokušavajući na ovakav način da odsutne učini prisutnim, autor izlazi iz okvira pisma i prelazi u dijalog.

c) Otkrivajući Filostrata

Imajući u vidu da Filostrat piše u svoje ime, možemo se s pravom zapitati da li postoji bar neko zrno istine u njegovim pismima, u kojoj meri su ona lična i koliko nas je pisac pustio da zavirimo u njegov emotivni svet. Filostrat slika sebe kao žrtvu Erosa i cela zbirka odiše izvesnom surovošću i mazohizmom. Poslanice su preplavljene vapajima, molbama, pretnjama, prigovorima, pohvalama, zapovestima, koje on izgovara dok ga razara ljubavna žudnja.

U pismu²¹ ženi koje počinje: „Zar nećeš dozvoliti prognaniku da piše? Ne dopusti, onda, ljubavnicima ni da dišu, ni da plaču, ni ostalo što je prirodno. Ne teraj me od svojih vrata, kao što me je sudbina isterala iz otadžbine...“, (Μηδὲ γράφειν φυγάδα ἀνέξει; μηδ' ἐπίνευε φιλοῦσιν οὐκοῦν οὐδὲ ἀναπνεῖν, οὐδὲ κλάειν, οὐδὲ ἄλλα ὅσα ἢ φύσις. μὴ με διώξης τῶν θυρῶν, ὡς τῆς πατρίδος ἢ τύχε, ...) upoznajemo ga kao nesrećenog ljubavnika koji teško podnosi život u izgnanstvu, a još teže surovost žene koju želi. Ona odbija njegovu ljubav i zabranjuje mu da joj piše i time kao da mu uskraćuje pravo na život. Jer, ljubavnik, smatra Lemnjanim, mora da piše pisma kao što mora da diše i jadikuje, takvo je prirodno stanje zaljubljenog čoveka i oduzeti mu to bilo bi veoma surovo. Dok očajan pred njenim vratima čeka odgovor i nada se da će mu dopustiti da piše i da bude u njenom prisustvu, iako zna da ona može samo da ga povredi, on je preklinje, ne za ljubav, već za sažaljenje: „Sažali se na čoveka, koji je nesrećan da ne bi bio dvostruki prognanik, i onaj koji je lišen otadžbine i onaj koji je prevaren u ljubavi prema tebi. Jer, ukoliko se smiluješ, vratio sam se.“ (...καὶ κακῶς πράττοντα ἄνθρωπον ἐλέησον, μὴ δις γένωμαί φυγὰς καὶ τῆς πατρίδος στερηθεὶς καὶ τοῦ πρὸς σὲ ἔρωτος σφαλεὶς ἐὰν γὰρ ἐλεήσης, κατελήλυθα.)

21 Philostr. *Ep.* XXXIX.

Šta bi sve Filostrat pretrpeo u ime ljubavi, saznajemo čitajući poslane u kojima zahteva od svojih ljubavnika da ga muče, osakate, pa čak i ubiju. Mladiću koji ga prezire kaže: „Ukoliko ne želiš da me spasiš, uzmi mač. Ne molim za milost, ne boj se! Čeznem makar za ranom.“ (εἰ δὲ σῶζειν οὐ θέλεις, λάβε τὸ ξίφος· οὐ παραιτοῦμαι, μὴ φοβηθῆς, ἐπιθυμῶ κἄν τραύματος.)²² Dalje čitamo kako uverava neko mlado momče da se, iako je siromašan, zbog ljubavi koju oseća prema njemu i zbog žrtve koju bi podneo za tu ljubav, smatra bogatim. Pismo završava retorskim pitanjima: „Ko može da te neguje kada si bolestan? Ko da bdi zajedno s tobom? Ko da ode s tobom u rat? Ko da se postavi ispred tebe kada lete strele? Ko da pogine za tebe?“ (Τίς δύναται παραμεῖναι νοσοῦντι; τίς συναγρυπνήσαι; τίς συνεξελεθεῖν ἐς στρατόπεδον; τίς αὐτὸν προτάξαι πεμπομένου βέλους; τίς ὑπὲρ σοῦ πεσεῖν;) ²³ Za drugog ljubavnika, pak, spreman je da se obesi da bi dokazao svoju ljubav: „Ako mi ne veruješ, spreman sam da umrem, ako mi to nalažeš, ovog časa. Ako ispletem omču, neljudski dečaće, nećeš mi je uzeti?“ (εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἔτοιμος ἀποθνήσκειν, ἂν ἐπιτάττης τοῦτο, νυνί. εἰ δὲ πλέκω τὸν βρόχον, ἀπάνθρωπε, οὐκ ἀφαιρήσεις;) ²⁴ Kada hoće da ljubi ženu u jednom pismu, veli: „Zapovedi kako ti volja, pokoravam se. Naredi mi da plovim, ukrcavam se; da istrpim udarce, stoički podnosim; da bacim život, ne oklevam; da trčim kroz vatru, ne odbijam.“ (πρόσταξον ὡς ἔοικέ σοι, πείθομαι· πλείν κέλευσον, ἐμβαίνω· πληγὰς ὑπομεῖναι, καρτερῶ ὄψαι τὴν ψυχὴν, οὐκ ὀκνῶ· δραμεῖν διὰ πυρός, οὐκ ἀναίνομαι.) ²⁵ Vrhunac dostiže kada kaže: „Veoma se radujem nesreći u svom jadu.“ (... καὶ πάνυ χαίρω τῇ κακοπραγίᾳ...) ²⁶

Filostrat se predstavlja kao čovek izbezumljen od ljubavne požude i učiniće bilo šta samo da izazove reakciju voljene osobe. Pisma su mu molbe ne za ljubavlju već za bilo kakvom pažnjom. Ne moraš da me voliš, ljubiš, spavaš sa mnom, samo me pogledaj, udari, reci bar nešto i ne ostavljaj me bez odgovora kao da ne postojim, poručuje epistolograf. Voljene poziva da odgovore, makar to podrazumevalo zapovest da umre. „Ovo je ugao erotskog ubeđivanja neistražen u bilo kojoj zbirci ljubavnih pisama sa kojom smo se susretali do sada i zato ga je teško analizirati. ... Filostratovo erotsko očajavanje odjekuje njegovom

22 Philostr. *Ep.* V.

23 Philostr. *Ep.* VII.

24 Philostr. *Ep.* LVII.

25 Philostr. *Ep.* XXIII.

26 Philostr. *Ep.* XLVIII.

iskonskom potrebom da nastavi da piše, da debatuje, da obrazlaže, da uverava.²⁷

Čitanje erotskih pisama u potrazi za autobiografskim podacima njihovog autora dovešće nas, blago rečeno, do neočekivanih saznanja. U njima ćemo sresti siromašnog stranca u egzilu. U više navrata pisac ukazuje na svoj društveni status. „Ne čudi se“, saopštava mladiću, „iako sam stranac, volim te; oči ne mogu da budu krive zato što su stranac, jer lepota ih isto kao i vatra zapali... no, i strancima i građanima one su ogledalo duše“. (Εἰ ξένος ὦν ἐρῶ σου, μὴ θαυμάσης· οὐκ ἔστιν ὀφθαλμοὺς ξενίας ἀλῶναι, καὶ γὰρ κάλλος αὐτῶν ὁμοίως καὶ πῦρ ἀνάπτεται)²⁸

Jednoj ženi kaže: „Lepa žena treba da bira ljubavnike prema karakteru, a ne po poreklu; naime, stranac može da se pokaže kao pristojan, a građanin kao rđav čovek... ako mi to što sam stranac ne smeta da ljubim, neka ni tebe ne spreči da imaš ljubavnu aferu.“(Τὴν καλὴν ἀπὸ τοῦ τρόπου δεῖ τῶν ἐραστῶν ποιῆσθαι τὸν κατάλογον, οὐκ ἀπὸ τοῦ γένους, καὶ γὰρ ξένος ἐπιεικῆς δύναται γενέσθαι καὶ πολίτης κακός, ... εἰ δ' ἐμοὶ τὸ ξένω εἶναι οὐ γίγνεται πρὸς τὸν ἔρωτα ἐμποδῶν, μηδὲ σοὶ κώλυμα ἔστω πρὸς τὸ συνιέναι τῶν ἐρώντων.) Da poreklo nikada nije moglo da bude prepreka iskrenim ljubavnicima, podseća svoju draganu naš stranac: „Ta, ni Hipodamija nije prezrela Pelopa premda je bio stranac i varvarin, ni Helena stranca koji je došao zbog nje, ni Filida čoveka koji je stigao preko mora, ni Andromeda onog koji je sleteo da je spase.“(οὐδὲ γὰρ τὰν Πέλοπα Ἴπποδάμεια ἠτίμησε ξένον ὄντα καὶ βάρβαρον, οὐδὲ ἡ Ἑλένη τὸν δι' αὐτὴν παρόντα, οὐδὲ ἡ Ἀνδρομέδα τὸν πρὸς αὐτὴν καταπτάντα.)²⁹

Ni siromaštvo, isto kao ni poreklo, ne treba da stoji na putu ljubavi. Da siromah voli iskrenije i vernije od bogataša, dokazuje u sedmom pismu: „Zato što sam siromašan izgledam ti manje vredan: pa i sam Eros je nag³⁰ i Harite³¹ i zvezde.“(Ὅτι πένης εἰμί, ἀτιμότερός σοι δοκῶ καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Ἔρως γυμνός ἐστι καὶ αἱ Χάριτες καὶ οἱ ἀστέρες.) U ljubavi sa lepotanima različito se ponašaju bogat i siromašan čovek, opominje Filostrat:

27 Rosenmeyer, 332.

28 Philostr. *Ep.* VIII.

29 Philostr. *Ep.* XXVIII.

30 I kod Ovidija čitamo *Am.* I 10,15: Et puer est et nudus Amor.

31 Harite su u helenističkoj epohi predstavljane kao tri nage žene koje rukama drže jedna drugu za ramena.

ὑβρίζει τὸν πεισθέντα ὁ πλούσιος ὡς ἔωνημένον, ὁ πένης οἶδε χάριν ὡς ἐλεούμενος. ... πάλιν, ὁ λαμπρὸς τὸ πεπραγμένον ἐς ἐξουσίαν ἀναφέρει τῆς οἰκειᾶς δυνάμεως, ὁ πλούσιος ἀγγελὸν πέμπει κόλακα καὶ παράσιτον καὶ μάγειρον καὶ τοὺς ἐκ τῆς τραπέζης, ὁ πένης ἑαυτὸν, ὡς μὴδὲ ἐν τούτῳ τὴν τιμὴν ἀπεινᾶν τῆς αὐτουργίας. ... ὁ πλούσιος καλεῖ σε ἐρώμενον, ἐγὼ κύριον· ἐκεῖνος ὑπηρέτην, ἐγὼ θεόν· ἐκεῖνος μέρος τῶν αὐτοῦ κτημάτων, ἐγὼ πάντα· ὅθεν ἄλλου πάλιν ἐρασθεῖς ὁμοῖος πρὸς ἐκεῖνον ἔσται, πένης δὲ ἅπαξ ἐρᾷ.

Bogataš drsko postupa s momkom koji mu ugađa, kao da je momak kupljen, siromah je blagonaklon, smatrajući da se momak sažaljeva na njega. ... Opet, bogatun to što izdejstvuje, pripisuje moći sopstvenog uticaja, a onaj siromašni čovekoljublju momka koji se daje. Bogataš kao glasnika šalje laskavca ili parazita ili kuvara ili one koji mu za stolom služe, a siromah samog sebe, da ne bi time što to ne radi lično izrazio nepoštovanje. ... Bogataš te naziva ljubljениm, a ja gospodarom, onaj slugom, ja bogom, onaj delom svoje imovine, a ja svim svojim. Stoga, kada se ponovo zaljubi u drugoga, isto će postupati, a siromah se zaljubljuje samo jednom.

Teško je reći zašto je Filostrat izabrao da se u erotskim pismima prikaže kao čovek bez novca i domovine.³² Autor nigde ne otkriva svoje poreklo ni mesto u kojem boravi ni ljude među kojima se oseća kao stranac, niti se, zanemarujući korene, po nekom ličnom ubeđenju, svrstava u određenu socijalnu kategoriju kao što čini Elijan poistovećujući se sa atičkim seljaci-ma. Filostrat se uvek predstavlja kao πένης i kao ξένος. Jedinu naznaku daje kada govori o stranim bogovima „...Asklepije je stran Atinjanima, a Zevs nama“ (ξένου...ὁ Ἀσκληπιὸς Ἀθηναίων καὶ ὁ Ζεὺς ἡμῶν...);³³ ovo „nama“ nam samo govori da se narator izjašnjava kao ne-Atinjanin. Uočljivo je da, u poređenju sa Alkifronom i Elijanom, Filostrat piše pisma bez atinskog kolorita. Uopšte, on piše bez ikakvih odrednica, bez namere da svoje poslanice „smesti“ na neko određeno mesto, u neko određeno vreme. Dok nam se u Alkifronovoj zbirci otvaraju kapije Atine IV v. pre n.

32 U sedamdesetom pismu, koje je svrstano među mesžovita, Filostrat o svom poreklu kaže: „Ja, iako sam Lemljanin, za svoju otadžbinu smatram i Imbros i iz ljubavi vežem ostrva jedno s drugim i sebe za oba.“

33 Philostr. *Ep.*VIII.

e., u Filostratovoj se nalazimo u vanvremenskom i vanprostornom kraljevstvu Erosa, gde se priznaje samo zakon ljubavi koji se izdiže iznad svih granica i zakona koje je postavio čovek. U tom kraljevstvu postoji naš Filostrat koji, pošto ne želi da bude odbačen kao stranac, kaže da države i nisu ništa drugo nego „bedna premeravanja uskogrudih zakonodavaca, koji su granicama i kapijama omeđili sopstvene posede da bismo mi bili ograničeni u iskazivanju naklonosti pošto oklevamo da iz ljubavi prema zemlji prekoračimo ono što je nacrtno. „ (τί γὰρ ἄλλο αἱ πατρίδες ἢ μέτρα δειλὰ ἀγεννῶν νομοθετῶν ὄροις καὶ πύλαις διαγραφόντων τὰ οἰκεία, ἵνα ταῖς εὐνοίαις στενοηρωώμεθα ὑπερβαίνειν ὀκνοῦντες τὸ πινάκιον τῆς χωροφιλίας;)³⁴

Imajući u vidu da objektivna stvarnost vrši znatan uticaj na stvaralaštvo književnika, budući da je i sam književnik deo te stvarnosti, opet se pitamo zašto se naš književnik oseća kao stranac kada je poznato da je živeo u državi koja je u ono vreme bila kozmopolitska i internacionalna Rimska imperija naseljena slobodnim rimskim građanima.³⁵ Sve barijere koje su razdvajale Italiju od provincija i Italike od provincijalaca bile su srušene. Živeći u takvom društvu, Filostrat sigurno nije mogao da se oseća kao stranac zbog svog helenskog porekla. A zašto naglašava da je siromašan, kada se zna da kao član kružoka rimske carice sigurno nije živeo od prosjačenja? Očigledno da slika koju o sebi daje u erotskim poslanicama nema mnogo veze s njegovim stvarnim životom. U svojim fingiranim pismima crta portret veštog, ali usamljenog i siromašnog pisca, koji jedino kroz pisanje postoji i koji smatra da eros treba da bude sila kojom se brišu razlike u društvu. Želeo je da upoznajemo takvog čoveka dok prelistavamo zbirku. A poželimo li da otkrijemo identitet dotičnog pisca, poslanice nam svakako neće biti od koristi.

d) Mit u pismima

Filostratove poslanice nabijene emocijama, prošarane poučnim sentencijama, ukrašene slikovitim poređenjima poput „usne baš kao da su poprskane krvlju ruže“ (τὰ δὲ χεῖλη βέβαπται τῷ τῶν ῥόδων αἵματι)³⁶ i epitetima poput „ljupko rumenilo“ (ἐρύθημα εὐχρουν)³⁷ sadrže elemente elegije i epigrama. Filostrat piše inspirisan heleni-

34 Philostr. *Ep.* XXVIII.

35 Karakala je 212. g. svojim ediktom – *Constitutio Antoniana* – proširio građanska prava na sve slobodne stanovnike Rimskog carstva.

36 Philostr. *Ep.* XXXII.

37 Ibid.

stičkom poezijom. Isto tako, po ugledu na aleksandrijske pesnike, naš književnik često dokazuje svoju učenost, koristeći se mitološkom aluzijom. To radi toliko često da skoro da ne postoji pismo u kojem se ne navodi bar ime neke mitske ličnosti. Ponekad ekskurz u mitologiju zauzima polovinu epistolarnog teksta. Međutim, Filostrat ne potencira svoju učenosti i u njoj ne preteruje. Ne zalazi duboko u mit, ne zamara čitaoca manje poznatim pojedinostima razumljivim samo obrazovanim ljubiteljima mitologije. On se zadržava na površini mitske priče iznoseći samo ono najpoznatije i njemu najbitnije. Tako jednoj heteri piše: „Danaja je uzimala zlato, Leda ptice, Europa bika, Antiopa poklone planina, Amimona darove mora, ... Uzmi, uzmi i ti moj dar... da bih ja postao i Zevs i Posejdon dajući ono što želiš, a uzimajući ono što želim.“ (Ἡ Δανάη χρυσὸν ἐλάμβανε, ἢ Λήδα ὄρνιθας, ἢ Εὐρώπη τὰ ἐξ ἀγέλης, ἢ Ἀντιόπη ὅσα ὄρεια, ἢ Ἀμυμώνη ὅσα θαλλάτια... λάβε, λάβε καὶ σὺ τὸν ἀκκισμὸν... ἵνα καὶ γὰρ Ζεὺς γένωμαι καὶ Ποσειδῶν, διδοὺς μὲν ἂ θέλεις, ἂ δὲ θέλω λαμβάνων.)³⁸

Mitološki elemenat Filostratovim poslasticama daje izvesnu pesničku patinu, a njemu omogućava da se jednostavnije, a preciznije izrazi, jer mitska poređenja u antičkom čitaocu izazivaju jasne predstave i određena osećanja. Naš sofista ne nagomilava mitološki aparat i tako čini pisma razumljivim, zanimljivim i pristupačnim, kako svojim savremenici, tako i modernom čitaocu. Svakako, ne treba zanemariti i krajnju nameru autora kojoj je podredio upotrebu mita. Filostrat pisma piše kao ljubavnik koji želi avanturu za jednu noć. Mit koristi onoliko koliko mu je potrebno da postigne ono što želi – da odvuče željenu osobu u svoj krevet. Zna da ga pripovedanje nekog mita do najsitnijih detalja neće pretvoriti u poželjnog ljubavnika. Laskavo poređenje s nekim božanstvom uz koje često sledi i poređenje s nekim predmetom iz prirode sasvim mu je dovoljno. Jednu krčmaricu zavodi rečima: „Sve tvoje me uzbuđuje i lanena haljina slična Izidinoj³⁹ i krčma kao Afroditin hram i pehar kao Herine oči i vino kao cvet...(Πάντα με αἰρεῖ τὰ σά, καὶ ὁ λινοῦς χιτῶν, ὡς ὁ τῆς Ἴσιδος, καὶ τὸ καπηλεῖον, ὡς Ἀφροδίσιον, καὶ τὰ ἐκπώματα, ὡς Ἥρας ὄμματα, καὶ ὁ οἶνος, ὡς ἄνθος...)“.⁴⁰ U mitu Filostrat nalazi neku vrstu opravdanja i više potvrde, a iz istog razloga često u pomoć poziva Homera.

38 Philostr. Ep. XXXV.

39 U jednom epigramu iz *Palatinske antologije* Izida se zove λινοπεπλος, *Letters*, 527.

40 Philostr. Ep. LX.

Zaključak

Filostrat piše razapet između zahteva epistolografije koje i sam iznosi u delu *Životi sofista* i sopstvenog osećaja za retoriku dijaloga, drame i enkomiona. Njegov sofizam ga navodi da umesto jedinstvene zbirke pisama, stvori seriju pojedinačnih poruka u kojima kaže sve što je potrebno da zavede željenu osobu. Suprotno očekivanjima, Filostratov glas u zbirci ne deluje kao spona koja povezuje pisma u skladnu celinu, upravo zato što otkriva njegovu prevrtljivu ćud. Ako se pozovemo na učenje grčkih teoretičara da bi pismo trebalo da bude ogledalo čovekove duše, s pravom se može reći da Filostrat ima dušu sofiste i da je proizvod vremena i društva u kojem je živio. Ako postoji bar delić autobiografije u ovim pismima, onda vidimo istrzan život i kameleonski karakter. Pismo Filostrat koristi kao dobar način da se uvek u novom svetlu predstavi i drugačije izrazi, a nama tako pruža mogućnost da u svakom od njih uživamo kao u minijaturnom remek-delu jednog zavodnika.

Literatura:

- BENNER, A. R., Fobes, F.H. 1949. *The Letters of Alciphron, Aelian and Philostratus*, London.
- JELIĆ, V. 1997. *ΠΡΟΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ RETORA AFTONIJA*, Novi Sad, Beograd.
- LESKY, A. 2001. *Povijest grčke književnosti*, preveo s njemačkog Zdeslav Dukat, Zagreb.
- ROSENMEYER, P.A. 2001. *Ancient Epistolary Fictions*, Cambridge.
- TRAPP, M. 2003. *Greek and Latin Letters*, Cambridge.

Summary

Letters of Philostratus, written at the end of second and beginning of the third century A.D. belong squarely to the cultural and literary movement known as Second Sophistic. They are written in the same erudit and allusive style for the admiraries of the classic of Greek literature. They offer a series of independent unfinished vignettes, challenging the reader to reconstruct situation hinted in each of them. The author writes letters as sophists who want to show off his rethorical skills.

The Philostratus' erotic letters are for the most part uhistorical, lacking in social context, and written to unnamed object of affection who are differentiated only by sex. Philostratus writes in his own name choosing, for some misterious reasons, to portray himself as a impoverished stranger and rejected lover in his letters.

*PRIKAZI I
SAOPŠTENJA*

Povodom previda Trijandafilidijeve *Male novogrčke gramatike*

Trijandafilidijeva *Mala novogrčka gramatika* pojavila se 1948. godine kao sažeta i uprošćena verzija njegove znatno opširnije *Novogrčke gramatike*, a koja je u podnaslovu imala i odrednicu da je to gramatika *narodnog jezika*. Obim *Male novogrčke gramatike* odgovarao je ondašnjem nastavnom planu za srednje škole, a s obzirom na tadašnje reforme školstva predviđeno je da se koristi i u šestom, tada poslednjem razredu osnovnog obrazovanja u Grčkoj. U gotovo neizmenjenom obliku – glavna novina je zamena višetakcenatskog jednoakcenatskim sistemom – ova Gramatika je i danas u upotrebi u javnom nižem i srednjem obrazovanju. Institut za novogrčke studije Aristotelovog univerziteta u Solunu, koji nosi ime svog osnivača i pisca ove gramatike, preduzeo da *Malu novogrčku gramatiku* izda i na stranim jezicima i u tom smislu njen prevod na srpski jezik poverio je gđinu Zoranu Mutiću, respektabilnom književnom prevodiocu, koji je naše prevodilaštvo zadužio sa više vrsnih prevoda, na žalost, ne i adekvatno praćenih u našoj kulturnoj javnosti. No, za ovaj posao nije se tražio toliko književni talenat, koliko poznavanje lingvističkog kategorijalnog aparata. Nemajući odgovarajućih predznanja i, kako izgleda, bez izdašnije adekvatne pomoći sa strane, prevodilac je načinio niz previda i grešaka, ponekad grubih, koje prevod Trijandafilidijeve *Male novogrčke gramatike* čine delimično neupotrebljivim.

Na previdima se ovde nećemo zadržavati, jer neki od njih sasvim su očigledni, poput onog u tabeli na str. 191, gde u dve rubrike piše *indikativ*, a trebalo bi da u drugoj po redu, gledano s leva, stoji *konjunktiv*. Isto tako, očita je omaška što u „živoj glavi“, na stranama 231- 242, stoji *Promenljive reči*, a govori se o nepromenljivim vrstama reči, tj. o priložima, predlozima, veznici i uzvicima. Nas će ovde više zanimati to što su u naslovu, na str. 231, prilozi, predlozi, veznici i uzvici nazvani *Nepromenljivi delovi govora*. Takođe se i na 100. strani govori se o *delovima govora* umesto o *vrstama reči*. Grčki termin *τα μέρη του λόγου* zaista bi se tako mogao i prevesti na srpski, da *vrste reči* nisu kod nas već dugo ustaljen i studentima jedini poznat termin. *Vrste reči* su termin kojim operiše kako M. Stevanović u svojoj knjizi *Savremeni srpskohrvatski jezik*, tako i Živojin Stanojčić i Ljubomir Popović u svojoj *Gramatici srpskog jezika*, koja se pojavila pre desetak

godina. Poslednji gramatičar koji je koristio termin *delovi govora*, koliko mi je poznato, bio je Tomo Maretić u svojoj *Gramatici i stilistici hrvatskog ili srpskog književnog jezika*, čije se drugo i popravljeno izdanje pojavilo u Zagrebu, sada već davne, 1931. godine. Termin *delovi govora* je napušten i u srpskom jeziku predstavlja arhaizam, baš kao što su još ranije napušteni i termini *časti govora* (napr.: Vladimir Vujić, *Srpska gramatika za gimnazijalnu mladež*, Beograd 1856.) ili *časti slova* (napr.: Vićentije Ljuština, *Gramatika italijanska*, Beč 1794). Ali, ako je prevodilac možda hteo da obnovi jedan davno napušten termin, onda nije jasno zašto na str. 34 kaže: „*Aferezu trpe i neki drugi delovi iskaza*“ (isto i na str. 47), kad je *τα μέρη του λόγου* na drugim mestima prevodio *delovi govora*. Termini se ne mogu varirati i to je ovde naša glavna zamerka.

Zabunu unosi i termin *karakter*. On je takođe izobičajan iz naše terminologije, ali je pogodan u ovom slučaju, budući da ovde može da sažima čitavu rečenicu: *glas ili slovo kojim se završava osnova jedne (promenljive) reči*. Zato je dobro što je prevodilac koristio ovu reč u ovom slučaju. Međutim, ono što buni jeste to što on i reč *ψηφείο* prevodi rečju *karakter* (na str. 1), umesto da upotrebi reč *znak*. Doduše, kod nas se ponegde može sresti *karakter* u značenju *slovo, znak*, ali je to obično ropski prevod sa francuskog. Da prevodicu ipak nešto nije jasno u vezi sa terminom *karakter*, vidi se iz njegovog *Predgovora* u kojem kaže da je „*zadržao naziv katakter za vezno slovo*“. *Vezno slovo* nikako ne može biti isto što i *karakter*, jer *veznim slovom* zove se onaj elemenat (obično vokal) koji povezuje dva elementa tvorbe (napr. stgr. *o* kod imenica *ψυχοπόμπος* < *ψυχή* + *πέμπω* ili *o/e*, koji se kod glagola, osim vezni, zove još i tematski vokal, pa za glagole koji ga umeću između osnove i nastavaka kažemo da imaju tematsku konjugaciju, dok kod onih glagola kod kojih ovaj vezni/tematski vokal nedostaje, kažemo da imaju atematsku konjugaciju). Ovde još treba dodati da je prevodilac, ne razlikujući foneme *θ* i *δ*, na strani 72 *συνδετικό φωνήεν* prevodi kao „*sintetizovani samoglasnik*“, a radi se o *veznom vokalu*!

Na strani 2 grčko *αντιστοιχία* prevedeno je *korespondencija*, a bilo je bolje prevesti *ekvivalentnost*, jer *korespondencija* u srpskom znači samo *prepiska*, iako glagol *korespondirati* znači i *slagati se, biti podudaran, ekvivalentan*, pa i pridev *korespondentan* znači *koji odgovara čemu, koji se podudara s čim* (v. RMS), ali ne i imenica. Ovo je negde osećao i prevodilac pa valjda zato pridev *αντίστοιχος* nije preveo *korespondentan*, već *odgovarajući*: „*U njemu (grčkom) ima glasova koji nisu predstavljeni odgovarajućim slovima*“.

Na strani 3, tačka 11, prevodilac je izmislio da se α , ι i ν nazivaju „običnim“ samoglasnicima. To nigde ne stoji kod Trijandafilidija! Sasvim je nejasno kako je došao do ovakvog rešenja, jer u grčkom tekstu stoji da su to $\delta\iota\chi\rho\nu\alpha$ ($\phi\omega\nu\eta\epsilon\nu\tau\alpha$). Kako u srpskom nema adekvatnog naziva, pred prevodiocem je stajalo više mogućnosti. Mogao je, prosto, preuzeti grčku reč i objasniti je u napomeni i reći da su to *dihrone*, tj. vokali koji su mogli biti i *dugotrajni* i *kratkotrajni* te da su se zbog toga tako i nazivali. Isto je tako bilo bolje ostaviti *vrahihrona* i *makrihrona*, tim pre što tačno značenje ovih prideva nije *kratki* i *dugi*, kako je prevedeno, već *kratkotrajni* i *dugotrajni*. Da je ovako učinjeno onda bi i *dvotrajni* (za $\delta\iota\chi\rho\nu\alpha$) bilo sasvim razumljivo i prihvatljivo rešenje.

Pri dnu strane 3 grčko $\delta\iota\pi\lambda\acute{\alpha}\ \gamma\rho\acute{\alpha}\mu\mu\alpha\tau\alpha$ prevedeno je pogrešno: „*dvostruka slova*“. U grčkom $\gamma\rho\acute{\alpha}\mu\mu\alpha$ znači i *slovo* i *glas*, a ovde se ne radi o dvostrukom slovu, već o dvostrukom glasu, odnosno dvostrukom suglasniku predstavljenom **jednim** slovom. Za skup od dva suglasnika koji se pišu jednim slovom kod nas postoji termin: *dvosuglasnici*.

Suprotna je pojava kada se jedan glas, bio on samoglasnik ili suglasnik, predstavlja korišćenjem dvaju slova. U grčkom se tako predstavljeni glasovi nazivaju $\delta\iota\psi\eta\phi\alpha$, a u srpskom se koriste termini *digram*, a u najnovije vreme sve je češći i (evropski neologizam grčkog porekla) *digraf*. Ne radi se, dakle, o *samoglasničkim* i *suglasničkim skupovima*, kako g-din Mutić prevodi $\delta\iota\psi\eta\phi\alpha\ \phi\omega\nu\eta\epsilon\nu\tau\alpha$, odnosno, $\delta\iota\psi\eta\phi\alpha\ \sigma\acute{\upsilon}\mu\phi\omega\nu\alpha$, već o jednom samoglasniku ili suglasniku za čije se predstavljanje koriste dva slova. Terminom *skup* moglo bi se prevesti grčko $\sigma\acute{\upsilon}\mu\pi\lambda\epsilon\gamma\mu\alpha$, koje se javlja već u sledećem pasusu, ali je prevodilac na ovom mestu izbegao da to prevede.

Trijandafilidijev termin $\acute{\omicron}\mu\iota\omicron\alpha\ \sigma\acute{\upsilon}\mu\phi\omega\nu\alpha$ (str. 6) preveden je „*udvojeni suglasnici*“. Ovde nam naša lingvistička terminologija ne ostavlja mnogo mogućnosti, pa nam se na prvi pogled čini da je to, uz *geminata*, jedini mogući prevod. Termin *udvajanje* i njegovi sinonimi (udvostručavanje, geminacija, reduplikacija) mogu se odnositi kako na izgovor (jezik), tako i na pismo. S te strane oni se u opisu grčkog s lakoćom mogu upotrebiti, jer što se izgovora tiče, oni pokrivaju starogrčki u kojem su se zaista i čuli, a što se pisma tiče, novogrčki, u kojem se samo pišu, ali se ne i izgovaraju. Međutim, to nije ono što je pisac terminom $\acute{\omicron}\mu\iota\omicron\alpha\ \sigma\acute{\upsilon}\mu\phi\omega\nu\alpha$ mislio. Da je hteo da kaže „*udvojeni suglasnici*“, on bi upotrebio napr. $\alpha\nu\alpha\delta\iota\pi\lambda\alpha\sigma\iota\alpha\sigma\acute{\mu}\epsilon\nu\alpha\ \sigma\acute{\upsilon}\mu\phi\omega\nu\alpha$. Međutim, on je rekao da su to *isti* suglasnici (u ngr. $\acute{\omicron}\mu\iota\omicron\iota\varsigma$ znači: a) *sličan*, b) *isti*) ciljajući pritom na to da su oni u grčkom postali „udvojeni“ asimilacijom ($\alpha\phi\omicron\mu\iota\omicron\omega\sigma\iota\varsigma$). Grčki gramatičar ovim terminom skreće pažnju na

to da nije prvo postojao jedan suglasnik, koji se potom udvojio, već su bila dva (različita) suglasnika od kojih je jedan postao sličan, odnosno, jednak onom drugom. Dakle, tačan prevod bi glasio *asimilovani suglasnici*, jer to je ono što se u ovom slučaju dogodilo.

Na strani 7, pod br. 30, čitamo: „*Glas σ se izgovara normalno kao zvučno ζ kada je iza njega drugi zvučni suglasnik, osim ispred λ*“. Ovo nikako ne može biti tačno, jer se sibilant [s] ispred likvide [l] može izgovarati i kao svoj zvučni parnjak [z], na primer, u rečima *πρόσληψη, προσλαλιά*, a ne samo kao bezvučno [s], što je neuporedivo češći slučaj u rečima stranog porekla (i to ne samo onim od ranije odomaćenim, poput etnika: *Σλάβος, Σλοβάκος, Σλοβένος*, već i novijima: *σλάιντ(ς)* „slajd“, *σάλομ* „slalom“, *σλανγκ* „sleng“, *σλέπι* „šleper“, *σλιπ* „slip“, *σλίπιγκ-μπαγκ* „vreća za spavanje“, *σλόγκαν* „slogan“, itd.). Prevodilac je u drugom delu rečenice, iza reči „*osim*“, verovatno propustio da prevede prilog *συνήθως*, „*obično*“, tako da je ispalo da se *σ* *uvek*, a ne *obično*, tj. u *najvećem broju slučajeva* čita kao bezvučno [s].

Na dnu strane 7, u paragrafu 32 stoji: „*Skupovi sa nazalima μπ, ντ, γκ, γγ*“. Ovako kako je napisano, ispada da su digrafi *μπ, ντ, γκ, γγ* – nazali! U grčkom tekstu stoji „*nazalni skupovi μπ, ντ, γκ, γγ*“, pa je tako trebalo i prevesti.

„*Αφωνα γράμματα*“ prevedeno je „*nemušta slova*“. Iako pridev *nemušt* etimološki stoji, po svoj prilici, u vezi sa pridevom *nem* (v. Skok, ERHSJ), on ne znači isto što i *nem*. Vuk vezuje ovaj pridev samo uz govor životinja (*sermo omnium animalium*), a one nisu neme, već je njihov jezik ljudima teško ili potpuno nerazumljiv. Otuda *nemušti jezik* znači onaj jezik, koji se ne može razumeti, koji je nejasan itd. Zato „*Αφωνα γράμματα*“ nije trebalo prevesti „*nemušta slova*“, nego *nema slova* ili *mukla slova* po ugledu na neakcentovano fr. *muklo e* na kraju reči ili, prosto, prevesti doslovno kao *bezglasna slova*.

U drugom poglavlju, na strani 10, izbegnut je termin *silabizam*, pa se kaže: „*Ovo rastavljanje naziva se podelom na slogove*“ umesto da stoji: *Podela reči na slogove naziva se silabizam*.

Pogrešno je reći *siniceza* (v. na str. 32). To je čitanje prema nemačkom *Synizese*, jer se u nemačkom grčko ζ izgovara kao naše *c* (napr.: *Ζευς* – *Cojs*). Lingvisti se već dugo zalažu da se kaže *sinizesa*, a posebno bi grecisti trebalo da budu uporni u tome. Isto tako je potpuno pogrešno reći *dijereza*, kako čitamo na 18. strani. Treba: *dijereza*, jer grčka reč glasi *διαίρεσις* (up. i lat. *diaeresis*). Ako za oblik *siniceza* ima uporišta u nemačkom, za oblik

dijareza takvog uporišta nema nigde; up. nem. Diärese, fr. diérèse, engl. diaeresis.

U odeljku (na str. 36) o *inicijalnim vokalima* (αρχικά φωνήεντα), koji je preveden „*Samoglasnici na početku reči*“, prevodilac je, umesto da koristi već poznate termine, *afereza* i *pro(s)teza*, uveo dva nepoznata termina, *apobola* i *protaksa*, povodeći se očito za grčkim αποβολή i πρόταξη. Ovi termini ni u grčkom nisu ustaljeni i opšte prihvaćeni, već predstavljaju inovacije za koje su priređivači *Gramatike* mislili da su razumljiviji grčkim učenicima, što ne znači da su razumljiviji i srpskom čitaocu.

Priređivači Trijandafilidijeve *Male gramatike*, izdanja iz 1975, koje je koristio prevodilac (izdanje iz 1982. g. koristio je, kako sam kaže, samo u pogledu reformisanog pravopisa), u odeljku *Završno v*, dodali su fusnotu, čija prva rečenica u ovom prevodu glasi: „*Književni jezik u slučaju trećeg lica lične zamenice koristi i oblike τόνε, τήνε: τόνε βλέπω*“. Iako sintagma *književni jezik* ima više značenja, njeno osnovno značenje podrazumeva *fonološki konsistentan i gramatički jasno normiran jezik, koji je u leksici lišen dijalektizama i provincijalizama i kojim se služi (i u pisanju i u govoru) obrazovani deo nacije*. Tako je sintagma *književni jezik* samo drugi, nešto stariji, naziv za *standardni jezik*, koji je, čini se, danas sve frekventniji. Ovaj oblik jezika, zvao se on *književni* ili *standarni*, treba razlikovati od *jezika književnosti*, koji se pored standardnih oblika jezika, može koristiti i takvim sredstvima izražavanja koja ne spadaju u domen književnog, odnosno, standardnog, kao što su dijalektizmi, vulgarizmi, provincijalizmi ili prosto oni paralelni oblici koji se ne doživljavaju kao književni. Takvi *neknjiževni* oblici upravo su oblici τόνε, τήνε. Oni su česti u *jeziku književnosti*, naravno, one dimotici bliske, ali se ipak nisu potvrdili kao književni. U grčkom tekstu verovatno stoji στη γλώσσα της λογοτεχνίας ili λογοτεχνική γλώσσα, a to nije isto što i *književni jezik*.

Na str. 38 kaže se „*Različit izgovor suglasnika u zajedničkom izgovoru*“, a treba: ... u *povezanim izgovoru*, jer pojave o kojima je reč nastaju usled *povezanosti* reči u izgovoru, tj. kada između određenih reči ne postoji govorna pauza.

Na str. 39 συμφωνικά συμπλέγματα prevedeno je *grupe suglasnika*, a treba *suglasničke* ili *konsonantske grupe*, baš kao što je i u grčkom. Prevodilac, očito, rado koristi genitiv, pa tako na str. 122 kaže „-ς *nominativa*“ umesto *nominativsko -ς*, kako je uobičajeno.

Na str. 88 κυριολεξία και μεταφορά prevedeno je kao „*pravo i prenosno značenje*“, a treba *doslovno (ili osnovno) i prenosno značenje*.

Prevodeći sedmo poglavlje (str. 90-95) o homonimima, paronimima, sinonimima itd., prevodilac je za grčko ταυτόσημα upotrebio termin „ekvivalenti“. Ovaj termin uobičajen je u fonologiji, ali ne i u semantici. U srpskom se za ταυτόσημα koristi termin *apsolutni* ili *potpuni sinonimi*, za razliku od „običnih“ sinonima koji su najčešće relativni, jer semantička sličnost ne obuhvata uvek sva njihova značenja.

Na str. 101, paragraf 324, reč κλίση je prevedena, sasvim tačno, rečju *deklinacija*, ali je već u sledećem paragrafu, 325, tom istom rečju preveden i termin *παρεπόμενα* (ili je, možda, u izdanju s kojeg je prevodio stajao noviji termin: *συνακόλουθα*), dok je κλίση na ovom mestu preveo sinonimom *promena*. Termini *παρεπόμενα*, odnosno, *συνακόλουθα* ne znače *deklinaciju*, već *kategorije*, u ovom slučaju *imenske kategorije*. Tako paragraf 325, koji na grčkom glasi „Η πτώση, το γένος, ο αριθμός και η κλίση ενός πτωτικού αποτελούν τα παρεπόμενά του“, treba prevesti: *Padež, rod, broj i deklinacija jedne skonjive reči sačinjavaju njene imenske gramatičke kategorije*.

Prevodilac, čini se, nije upoznat s pojmom *imenice zajedničkog roda*. U srpskom cela ova sintagma *imenice zajedničkog roda* odgovara grčkom pridevu *επίκοινα* (sc. *ονόματα*). Ako se ovako višечlani termin nije dopao prevodiocu, on je mogao iskoristiti tuđicu *epicen*, što je u stvari ovaj grčki pridev koji je preko svog latinizovanog oblika *epicoenus* ušao u evropsku lingvističku terminologiju, pa ni kod nas nije neuobičajen. Međutim, prevodilac izgleda da uopšte nije razumeo o čemu je ovde reč, pa pada u kontradikciju kada prvo kaže (paragr. 348): „*Najveći broj naziva za životinje ima samo jedan oblik za oba prirodna roda*“, a odmah potom: „*Za ove imenice kaže se da ukazuju na prirodni rod životinja*“. Ako nije razumeo termin, prevodilac je mogao da konsultuje rečnik i da vidi da ove imenice ne samo da ne određuju prirodni rod, već su upravo indiferentne prema prirodnom rodu tj. polu bića na koje se odnose.

Da je grčko ισοσύλλαβα prevodio kao *jednakosložne*, a ne kao *istosložne*, onda ne bi ανισοσύλλαβα prevodio perifrastično kao „*imenice sa različitim brojem slogova*“, već kao *nejednakosložne*. Svakako, nije nikakva greška učiniti ovako kako je postupio g. Mutić, ali je uvek mnogo bolje kada antonimski par iz jezika originala bude prenesen i na jezik prevoda.

Ima jedna neobičnost u Trijandafilidijevoj Gramatici, a i njegovi naslednici ga dosledno u tome slede, a koja se sastoji u tome što se uz izvesne grupe imenica ističe da se te imenice sklanjaju po staroj promeni, tj. onako kako su se nekada menjale. Tako se u ovoj gramatici, na primer, ra-

zlikujuju dve podgrupe imenica ženskog roda na -η, one tipa νίκη i one tipa σκέψη, i to tako što se za imenice ove druge grupe (tipa σκέψη) kaže da su αρχαίοκλιτα. Ali, ako nešto bliže razmotrimo ove dve grupe imenica, videćemo da obe imaju ponešto od stare promene. Prva grupa je, grubo govoreći, sačuvala staru jedninu, a druga grupa sačuvala je staru množinu, dok su inovacije nastupile kod prve grupe u množini, a kod druge grupe u jednini. Stoga nije jasno zašto je Gramatičar samo ovu drugu grupu označio pridevom αρχαίοκλιτα, koji je, usput da kažemo, noviji u grčkom i možda skovan baš za ovu priliku. Mi ovde, svakako, ne očekujemo od prevodioca da interveniše u samom tekstu *Gramatike*, ali se svakako očekuje da prevodilac poznaje sva značenja prideva αρχαίος. Osnovno značenje prideva αρχαίος jeste *star*, *drevan*, a kada stoji kao odnosni pridev uz imenicu *Grci*, on onda označava *Stare Grke*, tj. Grke antičkog doba. Ovo, međutim, nije slučaj kada je u pitanju jezik, jer se pojam αρχαία ελληνική odnosi na starogrčki jezik i to na onaj period koji obuhvata vreme od njegovih početaka, a završava se nastankom helenističke kojne. Nadalje, poimeničenim ovim pridevom, τα αρχαία, obuhvataju se sve starine, bilo da potiču iz antike, bilo iz vizantijskih ili čak i postvizantijskih vremena. Dakle, ovaj pridev nije uvek ekvivalentan pridevu *antički*, te stoga nije dobro da se αρχαίοκλιτα prevede, kako je to učinjeno ovde, kao *antička deklinacija*, već i zato što je ta promena nadživela antička vremena.

Vrlo gruba greška načinjena je u poglavlju o glagolima. Prevodiocu je potpuno nepoznata kategorija *glagolskog roda* pa je grčki termin διάθεση preveo kao *priroda glagola*. U lingvistici se *priroda* kao termin koristi u a) fonologiji (tako, kad se kaže *priroda fonema* misli se na sva ona svojstva fonema u svim njegovim varijantama po kojima se taj fonem jasno razlikuje od drugih fonema u fonološkom sistemu jednog jezika) i b) fonetici (napr. kod razlikovanja dužine pojedinih vokala, pa se za neke kaže da su po prirodi dugi, dok su drugi dugi po mestu na kojem se nalaze). Zatim, pridevom *prirodan* može se označiti više pojava poput prirodne rime, prirodnog ritma jezika, prirodnog duala itd., a najčešća upotreba je pri označavanju prirodnog roda kod imenica. Ali, u kategoriji glagolskog roda, koju smo nasledili od rimskih gramatičara, jer su oni u tu svrhu koristili termin *genus* (ređe i *species*), nije se govorilo o prirodi glagola, već je distinkcija u tri glagolska roda vršena na osnovu odnosa subjekta i glagola, tj. da li subjekat vrši radnju (van svoje sfere) ili trpi radnju ili, pak, vrši radnju na sebi ili u svoju korist. Ovaj odnos, tj. dispoziciju subjekta, grčki gramatičari nisu označavali kao *rod*, već kao διάθεσις. Kao i u stara vremena, grčki gramatičari i danas

koriste ovaj termin, a on je sve češći i u savremenoj lingvistici kada se govori o semantičkoj kategoriji glagolskog roda. Tako, na primer, lingvisti koji pišu na engleskom često koriste *diathesis* umesto tradicionalnog termina *voice*, što nije doprinelo otklanjanju terminoloških nejasnoća u vezi s kategorijom glagolskog roda. Naime, termin *voice* u engleskom potiče od latinskog *vox*, a ušao je u engleski preko starofrancuskog *vouel*. Latinski gramatičari koristili su reč *vox* u dva značenja. Prvo značenje te reči bilo je *zvuk, glas*, i u tom smislu ona je korišćena kao i grčka reč φωνή, onako kako se, na primer, javlja kod Platona u Timaju (67 b). Drugo njeno značenje odnosilo se na oblik reči, odnosno, na to kako ta reč *zvuči* za razliku od onoga što ona *znači*. Upravo ovo značenje uzeto je u savremenoj grčkoj lingvistici da bi se vršila distinkcija između oblika glagola, pa se pod pojmom φωνές podrazumeva oblički sistem glagola ili, kako se to kaže, *likovi glagola*, i njegovog značenja, dakle semantičke kategorije glagolskog roda, koja se u savremenoj grčkoj lingvistici označava terminom διάθεσις. Dakle, prevodilac je διάθεσις trebalo da prevede kao *glagolski rod*, a φωνές kao *glagolski likovi*, a ne kao *stanje*, kako je učinio. Tako bi bilo izbegnuto više grešaka u prevodu. Na primer, u paragrafu 605 govori se o „aktivnom stanju“ što je svojevrsni oksimoron, jer se komponente sklopa *aktivno stanje* logički međusobno isključuju. Reč je o aktivnom liku glagola, baš kao što je kod deponentnih glagola reč o pasivnom liku, a ne „pasivnom stanju“ glagola (paragr. 606). Da je samo malo razmislio o značenjima deponentnih glagola, koji se tu navode kao primer za najfrekventnije deponentne glagole u novogrčkom, video bi da je to vrlo šarolika grupa u koju spadaju i neki aktivni glagoli poput navedenih ἐρχομαι, μεταχειρίζομαι, ονειρεύομαι, a za koje se nikako ne može reći da su pasivnog stanja. Njihovi oblici tj. njihov lik je pasivan, iako su ovi pobrojani aktivni, tj. aktivnog glagolskog roda. I u paragrafu 610 φωνή je prevedeno kao *stanje*, pa je dobijen potpuno nerazumljiv tekst: „Različito značenje u zavisnosti od stanja. – Ponekad pasivno stanje ima i aktivno značenje, koje se razlikuje od aktivnog značenja: μυρίζω (mirišem) – μυρίζομαι (mirišem se - *podozrevam*) ...“. Da bi bilo jasno, u ovom paragrafu Gramatičar skreće pažnju na to da promena glagolskog lika kod nekih glagola može usloviti i promenu značenja. I u sledećem, 611. paragrafu, čitamo: „Ponekad se dogodi da nam zatreba pasivni oblik deponentnog glagola sa aktivnim značenjem“, što je već samo po sebi nelogično, jer deponentni glagoli nemaju drugih do pasivnih oblika, a posebno je nerazumljivo ako se uzme u obzir to da je na prethodnoj stranici, u paragrafu 606, „objašnjeno“ da se glagoli koji „*imaju samo pasivno stanje nazivaju deponentnim*“. Poredeći ove dve poslednje reče-

nice vidimo da ne samo da nije jasna upotreba termina *stanje*, već i termina *oblik*. Ako bi se izvršila inverzija, tj. *stanje* stavilo u prvu, a *oblik* u drugu rečenicu, prevod bi imao smisla. Nastranu ovde i to što je i termin τύπος na ovom mestu (paragraf 604) preveden kao *tip*, a grčka reč τύπος u gramatici ima jedno jedino značenje – *oblik*. Ovo tim pre čudi jer je naslov trećeg dela ove gramatike, koji glasi Οι τύποι, tačno preveden – *Oblici*. U vezi s ovim da još napomenemo da grčkom τυπολογία odgovara srpski termin *morfologija*, koji je, takođe, grčkog porekla, a ne „*tipologija*“, kako stoji na strani 244.

Zadržali smo se ovde nešto više na pitanju kategorije glagolskog roda, jer to je bolna tačka i drugih priručnika za učenje grčkog koji su se u poslednje vreme kod nas pojavili. Tako, na primer, u *Gramatici savremenog grčkog jezika*, vidimo da autor, dr Predrag Mutavdžić, govoreći o tome „šta jedan morfološki oblik trpnog stanja pokriva“ razlikuje a) „*pravo pasivno stanje* (παθητική διάθεση)“, b) „*повратно stanje* (μεσοπαθητική διάθεση)“ i v) „*uzajamno-повратni odnos* (αλληλοπάθεια)“ (v. str. 151). Zanimarićemo ovde činjenicu da je autor propustio da na ovom mestu navede da „jedan morfološki oblik trpnog stanja“ može „pokrivati“ i aktiv - na primer, glagol έχομαι, „dolaziti“, ima aktivno značenje, iako je njegov (ob)lik mediopasivan – i zadržaćemo se samo na autorovim pojmovima „*pravo pasivno stanje*“ i „*повратно stanje*“. Šta se ovde misli pod pojmom „*pravo pasivno stanje*“ može se naslutiti ne toliko iz grčkog prevoda koji je tu dat, „παθητική διάθεση“, koliko iz navedenog primera „Ο καθηγητής εξετάζει τον μαθητή → Ο μαθητής εξετάζεται από τον καθηγητή“. Na osnovu ovog primera zaključujemo da pod pojmom „*pravo pasivno stanje*“ autor podrazumeva (medio)pasivni *oblik* aktivnih tranzitivnih glagola. Pod pojmom „*повратно stanje*“, kako se to, takođe, ovde vidi iz navedenog primera („Χτενίζομαι και ντύνομαι γρήγορα“), autor ove gramatike podrazumeva ustvari *повратне glagole*, ali oni čine samo jednu od tri grupe novogrčkog medija i nazivaju se u grčkom αντανακλαστικά ρήματα, a ne „μεσοπαθητική διάθεση“. U novogrčkom razlikujemo *obliske* aktiva i mediopasiva, dakle, aktivni i mediopasivni *lik* glagola, što odgovara grčkom pojmu φωνή. Ono što se u grčkom označava kao διάθεση odgovara, da ponovimo još jednom, srpskom pojmu *glagolski rod*, a njih ima četiri u novogrčkom: aktivni, medijalni, pasivni i neutralni. Dakle, ne postoji „μεσοπαθητική διάθεση“, već samo μεσοπαθητική φωνή. Međutim, autor ne razlikuje ove pojmove, διάθεση i φωνή, jer se o διαθέσεις raspravlja u onom delu koji nosi naslov παθητική φωνή, a koji, takođe, prevodi kao *trpno stanje*. Da cela stvar bude još nejasnija, postoji na 161.

strani poglavlje pod naslovom *Pasiv stanja!* Šta bi to tačno trebalo da znači poznato je jedino autoru, ali je ovakvo terminološko rešenje očito posledica nerazlikovanja glagolskog roda i glagolskog lika. Ako je g. Mutavdžić hteo da o ovom pitanju nešto sazna iz *Udžbenika savremenog grčkog jezika* prof. dr Mirograda Stojanovića, koji je izdat svega nekoliko godina pre njegove gramatike, to ne bi mogao. Naime, u ovom se Udžbeniku grčko φωνές prevodi kao „glagolska stanja“ pa se kaže da „u grčkoj dimotici postoje tri glagolska stanja: aktiv (ενεργητική φωνή), pasiv (παθητική φωνή) i mediopasiv (μέση φωνή)“. Za ovo poslednje „stanje“ daje se još i originalno objašnjenje: „srednje, mešovito stanje“. Onaj, kome ovo neobično objašnjenje izaziva nedoumicu o čemu se tačno tu radi, može iz daljeg teksta saznati šta se tačno podrazumeva pod „mešovitim stanjem“. Naime, u onom delu gde se govori o aktivu stoji napisano sledeće: „prelazni glagoli upotrebljeni kao neprelazni po značenju se mogu smatrati mediopasivnim (mešovitim)“ (str. 58). Tako se iz ovog udžbenika možemo obavestiti da je mediopasiv ustvari intransitivno upotrebljen aktivni tranzitivni glagol!

Ima još pravih „kurioziteta“ u obema ovim gramatikama na kojima se ne bismo ovom prilikom zadržavali, ali ne možemo a da ne spomenemo da, na primer, dr Mutavdžić u svojoj gramatici pominje „konjunktiv imperfekta“. On u poglavlju gde se govori o konjunktivu i to u „važnoj napomeni“ na strani 163. kaže sledeće: „Grčki konjunktiv nema svoje posebne oblike – oblici konjunktiva jednaki su s oblicima prezenta, imperfekta i perfekta“. Moglo bi se pomisliti da je ovo neka omaška autora ove gramatike, kad na strani 116. ne bismo videli, kod nabiranja načina u grčkom, da stoji i „konjunktiv imperfekta“. Na tom mestu g. Mutavdžić, uz konjunktive prezenta i perfekta, pominje i konjunktiv aorista, ali se konjunktiv aorista nigde ne pominje u odeljku koji se tim načinom posebno bavi (str. 162-168). Pritom, u tom odeljku, koji je snabdeven dvema tabelama sa oblicima konjunktiva, nigde se ne pominju ni ovi nazivi konjunktiva, već prva tabela nosi naslov „konjunktiv nesvršenog vida (prezenta) aktiva i pasiva“, a druga „konjunktiv svršenog vida (prezenta) aktiva i pasiva“. Tako je konfuzija potpuna, jer se, tamo gde nabraja, navode četiri konjunktiva, od kojih jedan nepostojeći („konjunktiv imperfekta“), a u tabelama se daju primeri samo za dva konjunktiva – propušteno je da se navedu primeri za konjunktiv perfekta. Pritom se još kaže da su to oblici svršenog i nesvršenog vida prezenta! Da je samo pogledao oblike konjunktiva koje sâm navodi u tabeli na strani 165. – να / σκεπάσω, κρατήσω, εξυπηρετήσω, ακούσω, σκεπαστώ, κρατηθώ, εξηπηρετηθώ, ακουστώ - , mogao je pre-

poznati aoristnu sigmu i videti da se ti oblici grade od aorisne osnove, te da nemaju nikakve veze s prezentom. Takođe je mogao zapaziti da ovi oblici nisu identični nijednim drugim oblicima, pa je i u onoj „važnoj napomeni“ (str. 163) mogao ispraviti tvrdnju da „grčki konjunktiv nema svoje posebne oblike“. Posebnih oblika nemaju konjunktiv prezenta i perfekta, a od jezičke reforme, sprovedene pre tridesetak godina, oni se više ni u pisanju ne razlikuju, ali ih ima konjunktiv aorista. Druga je stvar što grčki konjunktiv ne izražava vreme, već isključivo glagolski vid, a svršeni se vid vezuje uz aorisnu osnovu, a ne uz prezent, kako se to navodi!

Gde je g. Mutavdžić mogao videti da u grčkom postoji „konjunktiv imperfekta“ i „konjunktiv svršenog vida (prezenta)“ nije nam poznato. Svakako ne u gramatikama koje navodi u bibliografiji koju je koristio (v. str. 8). Pisanje gramatike nekog jezika, čak i kad je taj jezik dobro opisan, predstavlja neobično zahtevan posao. Osim pouzdanog znanja jezika, taj posao pretpostavlja i isto tako pouzdano poznavanje lingvističkog kategorijalnog aparata. Slični preduslovi stoje i pred prevodiocem neke gramatike. Sve ovo ne bi zaokupljalo našu pažnju da sva ova tri priručnika za učenje novogrčkog (dve gramatike i jedan udžbenik) nisu obavezna literatura na grupi za Neohelenske studije Filološkog fakulteta u Beogradu. Studenti, svakako, uprkos svim manjkavostima i greškama u prevodu, najviše mogu naučiti iz Trijandafilidijeve *Gramatike*, iako ona ne predstavlja ni potpunu ni vernu sliku savremenog stanja u grčkom jeziku. Ona je i pisana više sa preskriptivnim, nego sa dekriptivnim namerama, a njen autor to nije ni krio! U kasnijim izdanjima ove gramatike dosta toga je menjano, ali ne i dovoljno da bi bila dovedena u sklad sa savremenom jezičkom praksom. Osim toga, u njoj ima i podataka koji su već zastareli. Kada je Trijandafilidi pisao ovu gramatiku početkom četrdesetih godina prošlog veka, mikensko pismo još nije bilo dešifrovano i nije se znalo da su glinene tablice otkrivene na Kritu, u Mikeni i u Pilu pisane grčkim jezikom. Priređivači novijih izdanja ove gramatike, stoga, trebalo je da preprave hronološki podatak i da kažu da se istorija grčkog jezika na osnovu njegovih pisanih spomenika sada može pratiti duže od 3000 godina, a ne 2500 godina kako je to bilo poznato za Trijandafilidijevog života, a kako još uvek stoji na samom kraju ove gramatike u odeljku „Iz istorije grčkog jezika“, na strani 244. Ovo je trebalo uraditi tim pre, što, na 43. strani čitamo da je istorija grčkog jezika „stara tri hiljade godina“. Ako ovo već nisu usaglasili priređivači, mogao je to učiniti prevodilac i niko mu na toj intervenciji ne bi mogao zameriti.

Miroslav Vukelić

Information for Authors

The journal *Lucida intervalla* publishes articles and book reviews with the aim to develop and promote the study of classical languages and its relationships with linguistics, literature, poetics, rhetoric, history, philosophy, politics, theology, and other disciplines. Manuscripts submitted to the journal should not be under consideration elsewhere. Each manuscript should contain a separate title page with the title of the text and the author's name, mailing address, e-mail address, phone and/or fax numbers. The title should be repeated on the first page of the text. The manuscript should be submitted with a 100-word abstract, key words and summary. If the manuscript is in Serbian, or any other language than English, it should contain a 100-word abstract, key words and summary in English. Manuscripts, including text, quotations, and notes, must be double-spaced throughout. Notes should appear at the end of each page. A detailed style sheet is available from the editor and will be sent to authors whose articles have been accepted for publication. Authors whose articles have been accepted should be prepared to send the contribution as an e-mail attachment or on CD. Manuscripts should be submitted to Marjanca Pakiž, the Editor-in-chief, Department of Classics, The Faculty of Philosophy of the University of Belgrade, Čika-Ljubina 18-20, Belgrade, Serbia (mpakiz@f.bg.ac.rs).

Uputstvo autorima

Časopis *Lucida intervalla* objavljuje članke i prikaze knjiga sa ciljem da razvija i promovise proučavanje klasičnih jezika i njegovih veza sa lingvistikom, književnošću, poetikom, retorikom, istorijom, filozofijom, politikom, teologijom, i drugim disciplinama. Rukopisi koji su poslani časopisu ne bi trebalo da budu uzeti u razmatranje za objavljivanje na nekom drugom mestu. Svaki rukopis treba da sadrži posebnu naslovnu stranu sa naslovom teksta i autorovim imenom, poštanskom i e-mail adresom, brojem telefona i/ili faksa. Naslov treba ponovo napisati na prvoj strani teksta. Uz rukopis treba priložiti i apstrakt od 100 reči, ključne reči i rezime. Ako je rukopis na srpskom jeziku, ili na nekom drugom jeziku osim engleskog, treba da sadrži apstrakt od 100 reči, ključne reči i rezime na engleskom jeziku. Rukopisi, uključujući tekst, navode i napomene, treba da budu sa dvostrukim proredom. Napomene treba da stoje na dnu svake stranice. Detaljno uputstvo za pripremu teksta može se dobiti od urednika i biće poslato autorima čiji su rukopisi prihvaćeni za objavljivanje. Dati autori trebalo bi da pošalju svoj rad kao e-mail prilog ili CD. Rukopise treba slati Marjanci Pakiž, glavnom uredniku, Odeljenje za klasične nauke, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Čika-Ljubina 18-20, Beograd, Srbija (mpakiz@f.bg.ac.rs).

Sadržaj sveske 38 (2009)

JOVANA NINKOVIĆ Prilog izučavanju imenskih složenica kod Euripida	3
VEDRANA MARLOG Filostratova <i>Erotska pisma. Primer grčke fiktivne epistolografije</i>	63
PRILOZI I SAOPŠTENJA	85
Povodom prevoda Trijandafilidijeve <i>Male novogrčke gramatike</i>	83
UPUTSTVA ZA AUTORE	97

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

1

LUCIDA intervalla : prilozi Odeljenja za
klasične nauke / glavni i odgovorni urednik
Marjanca Pakiž. - 1998, br. 1- . - Beograd
(Čika Ljubina 18-20) : Odeljenje za klasične
nauke Filozofskog fakulteta, 1998- (Beograd :
Čigoja štampa). - 21 cm

Godišnje

ISSN 1450-6645 = Lucida intervalla

COBISS.SR-ID 150178567